

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES. — Arxius

[A. DURAN I SANPERE]: *Ajuntament de Barcelona. Comissió de Cultura. Memòria de la formació i estat actual de la Biblioteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat.* — Barcelona, 1922. 24 pp. Extret de la *Gasetta Municipal de Barcelona*.

Hom llegeix amb molt interès aquestes pàgines que fan veure la importància que a hores d'ara té aquell ric fons d'història barcelonina.

SANCHO CAPDEVILA, Pbro.: *El Archivo Parroquial y su ordenación. Estudio y normas prácticas para ordenar, catalogar y conservar los archivos parroquiales.* Barcelona, Subirana, 1926. 15 pp. Extr. del *Anuario Eclesiástico*.

L'autor, actual director de l'Arxiu històric arxidiocesà de Tarragona, té llarga pràctica d'arxius. (Vegeu el seu article en pp. 282-285 d'aquest ANUARI.) Hom pot comprendre, doncs, la vàlua i utilitat d'aquest treball.

LUCIANO SERRANO, O. S. B.: *Archivo de la Embajada de España cerca de la Santa Sede. I. Índice analítico de los documentos del siglo XVI.* — Roma, Palacio de España, 1915. — XXXII + 138 pp.

J. M. POU Y MARTÍ, O. F. M.: ... *II. Índice analítico de los documentos del siglo XVII.* — Roma, Palacio de España, 1915. — VIII + 322 pp.

... *III. Índice analítico de los documentos del siglo XVIII.* — Roma, Palacio de España, 1921. — VIII + 405 pp.

... *Índice analítico de los códices de la Biblioteca contigua al Archivo.* — Roma, Palacio de España, 1925.

A posta haviem deixat de parlar d'aquesta obra iniciada per Dom L. Serrano, actual abat de Sant Domingo de Silos i continuada pel P. Pou, franciscà, fins que fos terminada. Bé que de caràcter general per a tot l'Estat espanyol, hom hi troba, com ja és de suposar, una munió de documents i dades interessant d'una manera particular la història de Catalunya durant els tres segles de la seva decadència, època tan negligida entre nosaltres, si més no relativament als progressos que han fet darrerament els estudis històrics a Catalunya.

No ens és possible d'indicar una per una les referències a coses nostres que es troben en els 670 i més lligalls de l'arxiu: presentacions de bisbes i abats, benifets, i altres molts afers, no sols eclesiàstics sinó també seculars. L'investigador s'orientarà fàcilment amb l'ajuda dels índexs que acompanyen cada un dels volums. Així, per exemple, hom trobarà tot seguit una sèrie de notícies referents a la història de la causa de Ramon Llull i del seu culte. (Han estat publicades, si més no en part, pel mateix P. Pou, en *Archivo Ibero-Americano*, 1921, XVI, 5-23.)

El volum darrer, bé que sigui un catàleg de manuscrits de biblioteca, no és sinó un complement dels tres anteriors, per tal com el seu contingut és, gairebé en la totalitat, de peces d'arxiu. Els seus 430 números pertanyen al mateix temps, és a dir, als segles XVI-XVIII. Assenyalarem, entre ells, els números 152-154, de *Fatti più notabili succeduti tra le Corti di Roma, Vienna e Barcellona* durant els anys 1708 a 1713, i els números 207 a 239, que constitueixen diverses sèries importantíssimes de còpies de diplomes pontificis de diverses èpoques. Aquests reculls, fets en el segle XVIII, han salvat no pocs documents els originals dels quals ja no existeixen.

Les vicissituds així de l'Arxiu com de la Biblioteca anexas són amplament estudiades pels diligents catalogadors. En el quart volum, encara, hi ha una llista dels representants d'Espanya prop de la Santa Seu, la qual completa altres llistes semblants de volums anteriors. No cal ponderar la seva utilitat. Un dels darrers d'aquests representants d'Espanya és el comte de la Viñaza, qui promogué la catalogació d'aquests fons documentals, amb exemplaritat digna d'ésser imitada. — R. D'A.-M.

- A. PAZ I MELIA: *Serie de los más importantes documentos del Archivo y Biblioteca del Excelentísimo Señor Duque de Medinaceli*. — 2.ª serie, *Bibliografía*. — Madrid, 1922. — Un vol. 563 pp. i 108 lám. fototíp.

En publicar-se, en 1915, la primera sèrie dels més importants documents dels riquíssims Arxiu i Biblioteca del senyor Duc de Medinaceli (de la qual obra ja ens ocupàrem en l'ANUARI precedent) es deia, en el pròleg signat pel compilador del llibre l'erudit arxiver de la casa ducal, D. Antoni Paz i Melia: «No se agotó en estas páginas ni lo interesante, ni lo simplemente curioso; pero abierto queda el campo a sucesivas series Históricas, Artísticas y Literarias.» I, efectivament, un segon volum, publicat en 1922, ha vingut a augmentar aquestes sèries amb un nou treball ben digne de lloança: la sèrie *Bibliogràfica*; treball que no desmereix, en res, del primer publicat.

«A fi d'establir cert ordre en la descripció, acompanyada, de vegades, de representació gràfica dels llibres — diu el compositor de l'obra —, començo pels *incunables*, i agrupo, tant com és possible, els altres per l'indole de llur contingut literari, històric, científic, etc. Menció especial tindran les Procedències, Escuts d'Armes (en cobertes o en portades), Autògrafs, Dedicatòries, Retrats, Gravats, Plans i Mapes, Enquadernacions, Impressions americanes i rares, i altres curiositats; i terminaran amb els Manuscrits i Col·leccions diplomàtiques modernes. Per llur indubtable importància, concediré més extensa descripció a les composicions manuscrites inèdites de Guerrero, Vázquez i altres músics del segle XVI, i reproduccions completes de l'obra inèdita i autògrafa de Porreño: *Elogios de los ínclitos Condes y Duques de Medinaceli. Relaciones góticas del segle XVI* (44), i al manuscrit: *Capítols del Consolat e escarcella que los mercaders catalans de Bruges tenen ab sagrament* (segles XIV-XVI).»

Efectivament, tot aquest cúmul de treball executa, amb gran destresa i molt acuradament, el Sr. Paz i Melia: la seva tasca forma un volum interessantíssim, sobretot per a la bibliografia.

Comença donant compte dels incunables, que són en nombre de cinquanta tres, compresos entre els anys 1468 a 1499, quasi tots en llengua llatina, i dels quals, a part dels que es refereixen a altres matèries n'hi ha uns disset de teologia i filosofia, onze de medicina i cirurgia i vuit de literatura. Entre aquests incunables mereixen esmentar-se un exemplar de l'*Exercitatorium vite spiritualis* (imprès a Montserrat, per Luschner, en 13 de novembre de 1500) i un del *Directorium horarum canonicarum* (imprès també a Montserrat, pel mateix Luschner, en el dit any 1500).

Com a interessants per a la història i la literatura catalanes, ultra els dos incunables que acabem d'esmentar, conté aquest volum, un report sobre una *Vida de Santa Caterina de Sena* (traduïda per Fra Tomàs de Vesach, i estampada a València en 1511), seguida de l'obra que té per títol: *Obres fetes en lahor de la seraphica senta Catherina de Sena en lo seu sagrat Monestir de les monges de la insigne ciutat de Valencia per diversos trovadors, narrades lo dia de Sent Miquel del any MDXI*.

El Sr. Paz i Melia, en donar compte d'aquest llibre, reproduïx totes les composicions en vers que conté.

Mereix ésser citada, també, una edició rara de les faules d'Isop, en català, de l'any 1612.

Com a nota final esmentarem un manuscrit força interessant, que comprèn una sèrie de capítols i ordinacions corresponents als segles XIV al XVI, pels quals es regia el Consolat de mercaders catalans establerts a Bruges. Aquest manuscrit mereixeria un estudi detingut a part i un report especial. El Sr. Paz el transcriu integralment, i reproduïx encara en acurades fototípies, la formosa tapa de relligament, firmada per Antoni de Gavere (segle XV), dues portades policromades i dos fulles del text.

Fóra tasca llarga donar compte i raó de totes les curiositats bibliogràfiques que conté el treball de compilació del Sr. Paz i Melia; treball que forma un llibre editat amb tota pulcritud i esplendidesa, on es troba una relació interessant i valuosa dels 13,279 impresos i 604 manuscrits aplegats en la Biblioteca de Medinaceli. — F. DE S.

Història general

ANTONI AULÈSTIA I PIJOAN: *Història de Catalunya*. Anotada i continuada per Ernest Moliné i Brasés. — Barcelona, M. Seguí, 1922.

La reedició d'aquest manual d'Història de Catalunya era necessària, perquè, exhaurida feia temps la primera edició i no havent encara estat superada aquesta obra com a compendi total de la nostra història, calia atendre a la conveniència de divulgar-ne el coneixement sumari; i per a això el manual de l'Aulèstia serveix encara força, particularment pel que es refereix a la història

política. L'aspecte més deficient d'aquest llibre és el relatiu a la història de la civilització catalana, que solament hi és lleugerament apuntada. Es clar que àdhuc pel que fa referència a la nostra política la reedició d'un llibre com aquest que aparegué per primera vegada ja fa més de trenta anys presenta els inconvenients naturals de l'envelliment, perquè el temps no ha passat en va i l'espai d'aquesta trentena d'anys ha estat singularment fecunda en ordre a l'avenç dels nostres estudis històrics. Amb notes i comentaris adequats hauria pogut ésser salvada en part aquesta dificultat; i si bé això no ha pas deixat d'ésser intentat, cal confessar que aquest bon desig no ha reeixit gens. Les indicacions amb què el Sr. Moliné i Brasés ha volgut anotar aquesta edició són ben pobres i en alguns casos francament lamentables; no representen, doncs, cap millora per a l'obra. En canvi, aquesta edició té l'aventatge d'ésser completada amb la continuació igualment resumida de la història de Catalunya fins a finals del segle XIX, l'obra original de l'Aulèstia no havent passat més enllà de l'any 1814. Aquesta continuació és deguda al Sr. Moliné i Brasés, i en ella ha estat més afortunat aquest escriptor, que ha sabut trobar el to adequat per a l'enllaç i l'adaptació amb el sentit general de l'obra. L'edició d'aquest llibre, del qual amb les reserves fetes assenyalem la utilitat en el sentit de la difusió del coneixement de la història nostra, va il·lustrada amb diversos gravats que el fan més interessant per al gran públic. — F. V. T.

A. ROVIRA I VIRGILI: *Història Nacional de Catalunya* (4 volums. — Barcelona, 1922-26).

Des del temps de Víctor Balaguer i d'Antoni de Bofarull no havia tornat a ésser intentada al nostre país la redacció d'una extensa història general de Catalunya. N'Antoni Rovira i Virgili, l'il·lustre publicista, que a l'agilitat d'intel·ligència i a la facultat d'assimilació uneix una gran capacitat de treball, ha emprès aquesta agosarada labor de síntesi que resum els moderns estudis i que, si bé en alguns punts podria potser semblar prematura, resulta de totes maneres extraordinàriament útil. Aquelles grans històries vuitcentistes, que mai no s'havien distingit, ni molt menys, per llur perfecció, quedaven ja sumament envellides i extremadament deficientes. Ara En Rovira va incorporant a la seva Història, que escriu per altra part amb la claredat i pulcritud d'estil que el caracteritzen, les nombroses aportacions amb que tantes monografies, articles i publicacions de documents han vingut enriquint la història catalana amb posterioritat a la publicació de les al·ludides obres d'aquells dos autors esmentats. L'època de les monografies històriques havia arribat ja a donar fruit abundós. Molt resta encara a fer en l'estudi particular de regnats i d'institucions; les investigacions sobre diversitat de caires de la nostra història, prou complexa, seran sempre ben necessaris. Però ara, en certa manera, era un bon moment per a intentar una ampla reconstrucció i informar-la d'un esperit nou. En Rovira s'ha atrevit a alçar aquest monument en honor de la Catalunya gloriosa dels temps passats, i bé cal congratular-se'n i felicitar-lo per haver-se decidit a tan àrdua i meritòria empresa.

Un bell pòrtic, escrit pel Sr. Puig i Cadafalch, és a l'entrada d'aquesta obra. Una llarga introducció ve tot seguit, en la qual En Rovira exposa, entre mig de diverses consideracions interessants, el criteri que el guia en la redacció de la seva Història. La part preliminar del llibre està consagrada a l'estudi del territori, assenyalant l'àrea del nostre idioma, examinant les condicions geogràfiques de Catalunya i el problema de les seves comarques i tractant així mateix de la formació geològica de la nostra terra. Tota la primera part de l'obra, que ocupa la resta del volum, està dedicada a la Catalunya prehistòrica (incloent-hi les colonitzacions primitives). És un treball dens i que resulta força interessant, no sols pel que fa al nostre país, sino també en relació al conjunt de la prehistòria peninsular. Els capítols referents a les estacions prehistòriques catalanes són molt detallats, massa i tot tal vegada. El gran arrellec de dades que com a treball previ havia de fer l'autor, a fi que li servissin de base, per a donar en la redacció definitiva una visió de conjunt de l'evolució de les civilitzacions prehistòriques a la nostra terra, l'ha aprofitat directament, encabint-lo, sense fer-ne el convenient resum, en el seu llibre. Petites observacions voldríem fer encara, sense ànim de censura, respecte altres punts del primer volum d'aquesta valuosa obra. Una indicació sobre el poliglaciària no ens hauria semblat sobrer, abans del quadre de correspondència entre els períodes geològics i els paleològics. En canvi ens fa l'efecte que és avui ben innecessària l'exposició del parer del Sr. Hernández Sanahuja respecte les muralles ciclòpiques de Tarragona. El capítol referent a la colonització grega al litoral català és força interessant; però, potser, no hauria estat de més afegir-hi encara algunes indicacions generals sobre l'organització interior de les colònies gregues per bé que no tinguem notícies directes de les modalitats particulars del règim de les nostres.

El volum segon d'aquesta obra està dedicat a historiar les èpoques romana i visigòtica, la invasió i dominació sarraïna i el període de la reconquesta franca i dels comtes governadors; abarca, doncs, aquest tom tot el temps que va des de les darreries del segle III (a. C.) fins a l'últim quart del segle IX (d. C.). Havem de confessar, sincerament, que els capítols referents a la Catalunya romana són els que resulten més desiguals, en comparació amb la resta de l'obra i és ben de doldre això tractant-se d'uns temps tan plens d'interès i que han estat objecte de seriosos estudis. Quan l'autor es troba més de ple en el seu element és en entrar a tractar de l'època de la reconquesta franca i del període comtal; llavors pot estudiar ja Catalunya com a entitat caracteritzada amb pròpia personalitat. Un nombrós conjunt de monografies, d'articles i d'estudis parcials referents a aquella època, deslligats fins ara, han estat destrament enllaçats i coordinats per En Rovira en el seu admirable estudi de la Catalunya comtal, que omple, a més a més de la darrera part del segon volum de la seva obra, tot el volum III i encara una gran part del IV. Aquest gran quadre dels orígens històrics de Catalunya, presentat amb una informació tan cabal i una claredat tan estimable bastaria per donar relleu com historiador distingit al seu autor, car el mèrit de la seva elaboració és considerable per tal com representa una copiosa i ben encertada tasca, feta amb gran cura i amb excel·lent orientació. Saber estructurar en una síntesi admirable el munt de dades acumulades durant els últims anys per diversos recercadors i monografistes erudits que han vingut rectificants i aclarint el coneixement dels aspectes principals de la vida de la nostra terra en els temps carolingis i romànics, arribar a presentar una visió general ben fonamentada d'aquells moments interessantíssims en què es va produir la naixença i primer desdoblament del nostre poble, és quelcom excepcional a casa nostra i bé mereix la major consideració i el més sincer agraïment dels estudiosos, per als quals tan profitosa resulta l'obra d'En Rovira, particularment apropiada per a la consulta freqüent.

Per altra part l'autor no solament ha sabut utilitzar i combinar intel·ligentment les indicacions dels historiadors i monografistes damunt la bibliografia dels quals ha treballat, sinó que en alguns punts de singular interès ha sabut, per un examen atent i penetrant de la qüestió, modificar les conclusions d'aquells darrerament acceptades. Així, per exemple, en el cas de la genealogia de Guifré el Pilós, En Rovira, amb lúcida observació dels diversos elements aportats fins ara per a la resolució d'aquest problema, ha sabut demostrar que la hipòtesi formulada per un historiador de tant de prestigi com M. Calmette no podia, però, ésser acceptada definitivament; i ha intentat alhora donar una altra orientació, força versemblant, a la qüestió de l'origen de la família comtal de Barcelona, reprenent determinades suposicions dels historiadors maurins del Languedoc. Altres casos per l'estil podríem assenyalar encara demostratius de la intuïció crítica demostrada per En Rovira en diversos llocs de la seva obra i que compensen molt sobradament algunes dades discutibles, generalment no pas impugnables a l'autor sinó a la font de què s'hagi hagut de servir en determinats indrets. Justament en acabar l'època comtal i entrar a historiar els regnats dels primers monarques de la casa de Barcelona, és quan les fluctuacions en la confecció d'aquesta obra tornen a aparèixer quelcom sensibles; l'exposició sintètica hi és menys trabada, algunes llacunes es noten en relació a determinats aspectes d'una política que cada vegada anava esdevenint més complexa, i a conseqüència de tals omissions resulta menys orgànica l'explicació general d'aquells regnats, particularment del de Jaume I. En canvi en aquesta part l'obra s'enriqueix amb una quantitat de judicis històrics sobre fets i personatges, dignes d'ésser tinguts en especial consideració.

Encara amb referència a l'època comtal havem de dir que els capítols dedicats a l'estudi de la civilització d'aquells temps són ben interessants i tenen la deguda proporció. Així tant pels materials aplegats com pel sistema d'exposició i per l'estil net i precís de la redacció d'aquesta obra, en el gran nombre dels seus passatges millors arriba a tenir la *Història de Catalunya* d'En Rovira, a més a més de la utilitat meritíssima que abans havem assenyalat, una vàlua innegable que li assegura un lloc ben important dintre el procés general de la nostra historiografia. — F. V. T.

FERRAN VALLS-TABERNER i FERRAN SOLDEVILA: *Història de Catalunya. Curs superior*. — Barcelona, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Vol. I (1922), 214 pp.; Vol. II (1923), 226 pp. i làmines.

La circumstància d'ésser un dels autors membre de l'INSTITUT, ens priva de parlar-ne.

FERRAN SOLDEVILA: *Història de Catalunya. Curs mitjà*. — Barcelona, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1923. (Dibuixos de Joan Carrera.)

Tot i el caràcter d'aquest manual i les seves reduïdes dimensions no ens sabem estar d'esmentar-lo: el seu autor, distingit col·laborador de l'ANUARI, hi aporta els resultats de les darreres investigacions. (Vegeu igualment un altre resum seu, de vulgarització, en *Anuari dels Catalans*, 1924-25.)

EMILI LLUCH ARNAL: *Història de l'antic regne de València*. — València, Societat Valenciana de Publicacions, 1926.

Geografia General del reino de Valencia dirigida por Francisco Carreras y Candi. — Barcelona, A. Martín. — Comprèn els següents volums amb moltes pàgines dedicades a història local: *Reino de Valencia*. — s. d., 1,008 pp.

— *Provincia de Valencia*, tomo I, por José Martínez Aloy. — (1924), 1,091 pp. Història de la ciutat.

— *Provincia de Valencia*, tomo II, por Carlos Sarthou y Carreres en colaboración con José Martínez Aloy. — s. d., 1,002 pp.

— *Provincia de Alicante*, por Francisco Figueras Pacheco. — s. d., 1,026 pp.

— *Provincia de Castellón*, por Carlos Sarthou Carreras. — s. d., 1,087 pp.

ANTONIO BALLESTEROS Y BERETTA: *Historia de España y su influencia en la historia universal*. — Salvat editores. (Barcelona, 1918-1926; 4 volums.)

Aquesta obra, extensa i rica en dades, ha arribat en l'any 1926 al volum IV, primera part, el qual conté la història política del temps de la casa d'Austria; així, doncs, els quatre primers volums d'aquesta notable publicació comprenen cronològicament la successió de les diverses èpoques que van des del començament de la prehistòria fins a la fi del segle XVII. La manera com està elaborada aquesta història respon al propòsit que el seu autor anunciava en el pròleg que encapçala el primer volum: no es proposava ell de fer un llibre escrit amb caràcter d'investigació pròpia; el que tractava de donar en aquest seu treball (labor ben copiosa tan mateix) era el reflex de les investigacions d'altres erudits, sense altra intervenció del subjectivisme de l'expositor que el de l'agrupament dels materials i el de la indicació dels llibres que han d'utilitzar-se, no adoptant en això altra norma que la documentació de les obres consultades i la consagrada reputació de llurs autors. Intentava el docte Professor de Madrid, segons declaració pròpia, presentar una compilació honrada i científica, manifestant en cada punt els escriptors que hagin inspirat els seus judicis i la seva exposició dels fets respectius; la funció que s'assignava era la de mer informador, la finalitat que perseguia era la de la utilitat pràctica, per damunt de l'amenitat i de l'estil literari. En cada cas — prometia el senyor Ballesteros — «procurarem presentar les controvèrsies, la polèmica i els arguments contraposats amb absoluta imparcialitat, evitant prejudicis o simpaties; i si en comptades ocasions aventurem alguna apreciació, aquesta es manifestarà tímidament, sense treure força ni valor a raonaments més autoritzats». Fidelment ha vingut seguint el senyor Ballesteros, en l'elaboració de la seva obra, les directives indicades. Indubtablement aquesta respon bé al sentit d'utilitat pràctica que el seu autor volia donar-li, i en aquest aspecte és extraordinàriament estimable. En ella hi ha buidades multitud de notícies, d'hipòtesis i de qüestions, una part abundosa de les quals han estat per primera vegada recollides en una història general d'Espanya. Tanta és la quantitat de dades i d'opinions incorporades al quadre de conjunt de la història peninsular, que per això sol seria ja el llibre del Prof. Ballesteros Beretta una obra meritíssima i indispensable des d'ara als estudiosos dedicats a les disciplines històriques. Era verament una tasca àrdua la que va emprendre el senyor Ballesteros; ell ve acomplint-la coratjosament, i cal confessar que la seva obra representa una gran capacitat de treball. A nosaltres ens interessa, particularment, per l'atenció acurada que en ella veiem per la història política i de la civilització de Catalunya i dels altres territoris de l'Espanya oriental.

Una revisió detallada d'aquesta voluminosa compilació històrica implicaria naturalment una recensió massa extensa. No entrarem, doncs, per tal camí. Mantenint-nos únicament en el camp dels termes generals, després d'haver lloat els mèrits d'aquesta obra, indicarem imparcialment algun dels punts de vista no tan favorables, que responen, però, més que res a preferències personals. Pel nostre gust, la neutralitat de l'autor entre els parers i judicis diversos resulta sovint excessiva; i en conjunt la obra ens fa una mica l'efecte d'una sentència farcida de resums de fet i de fonaments de dret, però mancada d'un fall decidit. Naturalment que d'això no podem pas fer-ne

massa retret a l'autor, qui va posar llealment en el pròleg les declaracions que abans havem recollit. Més aviat li podríem retreure, potser, un excés de generositat en alguns casos amb certa mena de publicistes que no valen la pena d'ésser tinguts en compte. Imparcialitat no ha d'ésser manca de classificada valorització de la bibliografia, al meu entendre. Crec sincerament que és sensible trobar situats algun cop gairebé en un peu d'igualtat autors de sòlids prestigis i aficionats sense competència. L'establiment d'una jerarquia científica és indispensable en qualsevol disciplina perquè les investigacions en ella realitzades representin realment un progrés. No totes les col·laboracions són acceptables; cal una prèvia selecció, per tal d'evitar embulls i confusionismes perturbadors o quan menys distraccions innecessàries. No és el volum de la producció bibliogràfica el que pot resultar útil pròpiament, sinó la seva qualitat. No val la pena de prendre en consideració les opinions exposades en certes monografies i articles amb pretensions d'estudis històrics, però que en realitat estan mancats de tota garantia, procedint d'autors que, almenys en aquell punt, no tenen suficient preparació i solvència científica. Bé és veritat que si el senyor Ballesteros incorre quelques vegades en excessiva liberalitat en aquest aspecte, no fa més que deixar-se influir per una manera massa arrelada pràcticament en la generalitat de la vida acadèmica espanyola, salvades les seves excepcions. El Prof. Ballesteros, qui té ben acreditada la seva qualitat d'investigador perspicaç, d'expositor metòdic i d'aciensat coneixedor dels problemes històrics, hauria fet millor, al nostre entendre, de sacrificar sempre amb exigència rigorosa, i més aviat, quan fos precís, extremada, totes aquelles opinions d'altres autors que no fossin verament orientadores o suficientment estimables. Certes atencions i certs respectes derivats de convencionalismes socials, no convé que siguin massa correntment acceptats en publicacions de la volada d'aquesta obra que comentem. Concretant amb un cas, per exemple: el mateix senyor Ballesteros diu, parlant de la batalla de Covadonga, que la celebració del seu centenari en 1918 va donar lloc a «nuevos artículos y trabajos acerca del discutido tema, pudiendo mencionar *entre lo mediano y lo excelente* las publicaciones de los siguientes autores...»; doncs bé, aquesta barreja és el que no trobem oportú. Potser el defecte que indiquem radica més en la forma de presentació del treball; estructurat aquest d'una altra manera, desorganitzant el text i portant a notes del peu de plana moltes coses que ara es troben involucrades en ell, tindríem un millor resultat.

Pel que fa, particularment, als capítols d'aquesta obra referents a la nostra història, no solament hi podem aplicar a vegades consideracions anàlogues a les que acabem d'exposar en termes generals, sinó que, sense entrar en detalls minuciosos, crec del cas fer-hi les següents observacions: Al meu entendre, és llàstima que en l'exposició de la cultura catalana medieval, malgrat la marcada personalitat d'aquesta, quedi gairebé sempre presentada en forma poc distintiva en relació a la dels altres territoris de l'Espanya oriental: Navarra i Aragó. Quan altre no, la claredat en pateix força. Per altra part, una certa desigualtat de proporcions, certes llacunes en alguns aspectes generals les quals fan balanceig amb determinades aglomeracions de dades en altres punts més pròpiament de detall, si bé deriven segurament del desequilibri real de la nostra bibliografia històrica, no deixen però de presentar en ocasions un contrast massa acusat. Cal declarar, això sí, que en quelques llocs hi ha dades històriques i notícies bibliogràfiques incorporades per primera vegada a la història nostra. La deficiència de sistema i de ponderació en l'exposició és el que ens dol en un treball com aquest, que representa una labor considerable i meritíssima.

En resum: el llibre del senyor Ballesteros, segons el nostre parer, és un arxiu pletòric de dades, moltes d'elles per primer cop compilades; és un arsenal rublert de materials, en llur majoria utilíssims, encara que ho són, naturalment, en grau diferent; representa en conjunt un e. forç formidable, digne de tot encomi; però cal considerar la sèrie dels seus volums com una obra de consulta principalment, més que no pas de lectura. En el primer sentit, tenim el convenciment que no deixarà d'ésser aprofitada o explotada bastant profusament i per molt temps. — F. V. T.

Història antiga

Fontes Hispaniae Antiquae publicadas bajo los auspicios y a expensas de la Universidad de Barcelona, por A. SCHULTEN i P. BOSCH GIMPERA. — Barcelona-Berlin.

La Universitat de Barcelona ha emprès la publicació de les fonts antigues referents a Hispània. Es fan dues edicions, una que conté el text antic i la seva traducció castellana i altre el text sol. Els textos van acompanyats de detallats comentaris sobre la llur interpretació històrica, geogràfica i arqueològica redactats en castellà i llatí respectivament en les dues edicions. El primer volum publicat (1922, 172 p. en 8.º major i un mapa), està dedicat a les *Ora Maritima* d'Avienus

i el segon (que no hem arribat a veure, no havent-se donat encara a la publicitat) a les altres fonts anteriors al segle v. Els comentaris són de Schulten. — S.-R.

PHYS CARPENTER: *The Greeks in Spain*. — Bryn-Mawr, 1925 VIII + 180 pp. 2 figs. en el text, XVI làms. 2 mapes.

Senyala nous camins de la colonització grega que suposa arribada des del S. de Itàlia (de Kyme) a la Península a través de les illes mediterrànies (Sardenya i Balears), identifica el lloc d'Hemeroskopeion amb el promontori d'Ifoc i insisteix en els elements grecs de la cultura ibèrica del S. E. En ocupar-se de les colònies gregues de Catalunya, d'Empúries, manifesta la seva creença que l'estàtua d'Asclepi és un producte del segle v i no una estàtua de baixa època. Opinió que posteriorment ha estat sostinguda per altres molts arqueòlegs.

EUGÈNE ALBERTINI: *Les divisions administratives de l'Espagne romaine*. — París, 1923. 138 pp. 1 mapa.

Estudi de les successives divisions donades a Espanya pels romans fet a base de totes les fonts antigues. Els capítols de l'obra estan dedicats a una breu iniciació sobre la Hispània pre-romana, durant la república, divisió d'August, creació de la Hispània nova ulterior antoniniana, les subdivisions de les províncies, la relació entre les divisions del país i les romanes, les divisions del Baix imperi.

Es un estudi complet, i extremadament útil, de la matèria.

Història medieval

IOSEPHUS M. MARCH S. I.: *Liber Pontificalis prout extat in codice manuscripto Dertusensi, textum genuinum complectens hactenus ex parte ineditum Pandulphi scriptoris pontificii*. Accedit *Memoriale ecclesiarum Romae*. — Barcinone, La Educación, MCMXXV. — In 4.º, 251 pp., facsímils.

No fa gaires anys que el P. March, furgant en la rica Biblioteca del Capítol de Tortosa, tingué la sort de trobar, entre altres moltes joies bibliogràfiques que s'havien escapat a la diligència dels catalogadors d'aquella biblioteca el P. Denifle i E. Chatelain, i a la del canonge arxiver doctor O'Callaghan, un manuscrit del segle XII contenint, entre altres obres, una *Chronica Romanorum Praesulum*, o sia un text del *Liber Pontificalis*. En la revista *Razón y Fe*, de 1911, posava de relleu l'interès del manuscrit tot comparant-lo amb l'edició de Mgr. Duchesne. Després el P. March ha continuat ocupant-se llargament del preciós llibre, ha investigat a Roma i ha fet recerques en diverses biblioteques espanyoles i italianes, algunes d'elles amb èxit positiu. Així, en el Seminari de Pisa retrobà un altre manuscrit vell del *L. P.* que hom donava per perdut i del qual parlà en 1913, en les pàgines de la mateixa revista. Altres articles escriví encara en la *Civiltà Cattolica*, anys 1914 i 1915. Era natural, doncs, la impaciència que hom tenia de veure publicat l'importantíssim manuscrit tortosí.

L'interès principal del *codex Dertusensis* està en què és l'únic dels fins avui coneguts que ens ofereix les quatre biografies amb què termina, és a dir, dels papes Pasqual II, Gelasi II, Calixte II i Honori II († 1130), en lliçó independent del Ms. Vat. lat. 3,762 que serví de base a l'edició de Mgr. Duchesne a partir de la biografia de Joan VIII († 872). Aquest manuscrit vaticà fou compilat pel monjo llenguadocià Pere Guillem, el qual desfigurà les darreres biografies, degudes (almenys les de Gelasi, Calixte i Honori) a Pandolf. Cal tenir en compte que Pandolf visqué en aquells temps de les banderies entre les famílies rivals Frangipani i Pierleoni, les quals intervenien en els nomenaments dels Papes. Ell fou partidari acèrrim dels segons, un individu dels quals, el cardenal Pere, fou antipapa sota el nom d'Anaclet II, en front d'Innocenci II, a la mort d'Honori. S'explica, doncs, el seu odi contra els Frangipani, com també hom troba la raó dels seus atacs a la memòria del difunt Honori, l'elecció del qual va ésser deguda a intrigues dels mateixos Frangipani. Ara, són tals les violències de llenguatge, els vituperis que profereix contra el susdit Papa, que degueren repugnar al compilador i escrivà Pere Guillem, el qual retocà el text del violent anacletista, sobretot en la biografia d'Honori, fins a arribar-lo a desfigurar. Veu's ací per què Mgr. Duchesne va creure de poder afirmar que la narració genuïna de Pandolf s'era perduda. Afortunadament ha reaparegut a Tortosa.

El P. March dóna íntegre el text en aquesta darrera part, amb bon aparell crític, notes i

comentaris. Per a la resta dóna les variants que ofereix el manuscrit tortosí respecte al vaticà de Pere Guillem.

En una llarga introducció explica la troballa del seu manuscrit i el descriu, així com posa al lector al corrent de les principals qüestions sobre l'origen, formació, principals recopilacions, autors, etc., del *L. P.* Tot és fet amb clara erudició i sentit històric, sols alguna vegada es fa una mica massa prolix.

La tesi del P. March, que ja abans havia exposat, que Pandolf no és autor de la biografia de Pasqual II, ha tingut alguns contradictors. Certament quan serà l'hora de publicar l'edició completa del *L. P.* en edició crítica segons els darrers resultats, no mancarà d'haver-les en consideració.

Com a apèndix, hi ha un *Memoriale Ecclesiarum Romae*, és a dir, una descripció de les esglésies de Roma segons les veié un monjo benedictí en 1382. Aquest text, malauradament incomplet de final, és transcrit del *Llibre Vermell* de la Biblioteca de Montserrat.

El volum és ben presentat, ben compost, ben il·lustrat, honora els nostres estudis històrics, i fa esperar encara molt més de l'erudit autor. — R. D'A.-M.

AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Publicacions històriques. Recull de documents i estudis.* — Fascicles II (novembre 1921) i III (maig 1923).

En l'ANUARI anterior saludàvem l'aparició d'aquest recull, cridat a tenir una importància capdal per a la història de la ciutat de Barcelona. Malauradament, els auguris que hom feia, no han aconseguit prolongar la seva publicació més enllà del tercer fascicle. El segon és dedicat al text de la *Crònica del Racional de la ciutat de Barcelona* (1334-1417), precedit d'una nota preliminar descriptiva del manuscrit de l'Arxiu Municipal, que la conté. Aquest manuscrit és el *Llibre antic de constitucions i privilegis*. La crònica és feta a base de documents de l'arxiu o de dades reportades d'altres dietaris. És escrita en llatí. El seu valor com recull de notes de caràcter local no cal ponderar-lo.

En el fascicle III es contenen unes *Notes per a la història de la família comtal de Barcelona* del nostre col·lega senyor Valls i Taberner. Versen sobre els següents temes: *El Diploma del rei Raül en favor d'Oliba*; *Una comtessa de Barcelona desconeguda: Aimilda*; *La data de la mort del comte Sunyer de Barcelona*; *Dades sobre el patrimoni del comte Mir de Barcelona*; *Els matrimonis de Berenguer Ramon I «el Corbat»*; *Carta dotal de Ramon Berenguer «el Vell» en favor de la comtessa Isabel*; *Una carta de l'emir de Dènia Ali, fill de Mugehid, a la comtessa Almodis de Barcelona*; *El jutjament de Berenguer Ramon II «el Fratricida» en la cort del rei de Castella*.

Gesta Comitum Barcinonensium. — Textos llatí i català editats i anotats per L. Barrau-Dihigo i J. Massó i Torrents. — Cròniques Catalanes, publicades sota la direcció de l'Institut d'Estudis Catalans. — Fundació Concepció Rabell i Cibils. — Barcelona, 1925.

JULIÁN RIBERA Y TARRAGÓ: *De historia arábigo-valenciana.* — València, Imp. Hijo F. Vives Mora, 1925. — 24 pp. + 1 lám.

PAUL KEHR: *Das Papsttum und der Katalanische Prinzipat bis zur Vereinigung mit Aragon (Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften, 1926).*

Es aquest un estudi interessantíssim i verament admirable, en el qual el Prof. Kehr, d'una manera documentadíssima i amb un sentit històric ample i penetrant projecta una llum molt viva sobre punt bàsic de la història catalana en l'època comtal, com és el de les relacions en aquell temps entre el Papat i el nostre país. Aquest tema té molta major importància de la que fins ara li havia estat concedida en la història catalana i en la història general. El Prof. Kehr posa de relleu el paper especial que, en els segles X, XI i XII, jugà Catalunya en la història del Papat; i relacionant fets paral·lels de la història europea en cada moment, i combinant lògicament dades documentals connexes, arriba a presentar la raó veritable i a fer ressortir el sentit essencial de molts esdeveniments, produïts aleshores a la nostra terra o en relació amb ella, que fins ara no havien tingut suficient explicació, si és que hom havia tan solament intentat d'esbrinar-ne els motius fonamentals. Els resultats copiosos de la investigació documental practicada en els arxius de Catalunya i de diversos indrets d'Espanya, així com en els de París i del Vaticà, han estat aprofitats en aquest estudi, incorporant així el savi alemany al conjunt històric el nou material trobat per ell i els seus

col·laboradors, i valorant-lo degudament per a construir una més clara i encertada visió dels processos històrics.

Després d'estudiar les primeres relacions amb Roma de la Catalunya reconquerida del segle IX, en les que s'entreveuen ja els problemes de la tendència independentista de la nostra gent respecte l'organització eclesiàstica franca, en la qual estava integrada la nostra marca carolíngia, i després d'examinar la intensificació de les relacions sobredites durant el segle X, època en la qual figures significatives del nostre país emprenen el viatge a Roma, entrant en relacions personals amb determinats papes, obtenint nombrosos privilegis pontificals per a les nostres esglésies i monestirs, i aconseguint així mateix algunes d'elles, per llurs qualitats, un relleu i una anomenada que ultrapassaren els termes del propi terror, el Prof. Kehr mostra la influència creixent de Roma damunt els comtats catalans a mesura que el temps va avançant. De moment és, però, principalment un atancament de la gent catalana cap a Roma; més endavant fou ja més aviat una intervenció de Roma en els problemes catalans i hispànics, i, finalment, el desplaçament de la política pontifical a la península ibèrica, per l'adopció d'una política panhispànica que reduí Catalunya a segon terme.

En aquest estudi de l'eminent historiador alemany veiem desfilar davant els nostres ulls les grans personalitats d'aquell temps a la nostra terra, les que hi influïren amb una acció decisiva o amb intents extraordinàriament significatius; trobem a través de les pàgines, ben llegívoles, de la monografia que comentem, l'exposició dels principals problemes que en relació amb la vida eclesiàstica d'aquell període i enllaçats amb raons polítiques d'ordre més o menys elevat, varen anar-se plantejant al nostre país. Tot hi és valoritzat i explicat adequadament, coordinat i situat amb precisió dintre el quadre general, ben estructurat, del tema; enfocat aquest en tota la seva complexitat, tractat amb una competència magistral, amb una erudició sòlida i extensa, i explanat amb un mètode clar i perfecte. La seguretat i abundor d'informació que, igual que els altres treballs seus, demostra també aquest estudi del Prof. Kehr, són sobretot considerables. Aquesta recensió hauria d'ésser molt llarga si volguéssim anar subratllant concretament un per un els punts de major interès de la monografia del Prof. Kehr, tota ella rica en dades i indicacions remarcables, que no podran ja d'ara endavant deixar d'ésser tingudes en compte pels nostres historiadors i que augmenten extraordinàriament el cabal de coneixements relatius a la vida i evolució de la terra catalana abans del seu enllaç amb el reialme d'Aragó. — F. V. T.

PAUL KEHR: *Papsturkunden in Spanien. Vorarbeiten zur Hispania Pontificia*. (I. *Archivberichte*. II. *Urkunden und Regesten*). — Berlín, 1926-585 pp. (Dels «Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen». Phil.-Hist. Klasse.)

Es a l'eminent Director dels Arxius de Prússia i de l'Institut històric prussià de Roma, la primera autoritat en matèria de diplomàtica pontifical de l'Edat mitjana, al qui devem aquesta valuosa aportació als nostres estudis històrics, contribució importantíssima a la història eclesiàstica de la Catalunya comtal i del temps dels primers reis de la casa de Barcelona.

Sota la direcció del Professor Kehr s'havien publicat la *Germania Pontificia* i la *Italia Pontificia*. Per a preparar la realització d'aquesta altra empresa meritíssima que serà la *Hispania Pontificia*, pel maig de 1925 el Professor Kehr vingué a la nostra terra, on ajudat d'un dels seus col·laboradors (mentre d'altres treballaven també dirigits per ell a París i a Madrid) emprengué a fons les recerques en els arxius catalans, les quals prosseguí encara algun temps a Madrid, respecte a la documentació provinent de la nostra terra guardada avui en aquella capital. Els treballs dels seus auxiliars han anat continuant després: a Catalunya Mn. Josep Rius i Serra, a París el Sr. Kienast i a Madrid el Sr. Rassow, han seguit extraient materials dels corresponents arxius i biblioteques.

El primer dels dos quaderns de *Papsturkunden in Katalanien*, constitueix principalment una preciosa guia dels nostres arxius per a la investigació dels documents d'història eclesiàstica, particularment per a l'estudi dels diplomes pontificis anteriors al segle XIII, respecte dels quals una detallada indicació dels exemplars originals conservats en aquells dipòsits o de les còpies que s'hi guarden dels qui s'han perdut, hi és consignada. En aquest quadern, el Professor Kehr comença explicant els antecedents del seu primer viatge d'estudi a la Península, les exploracions que per al seu propòsit havien fet prèviament, de manera circumstancial, en diferents ocasions, alguns amics i corresponents seus, l'interès decisiu que mostraren per a la seva empresa l'Emm. Cardenal Ehrle i el Beatíssim Pare Pius XI, la protecció del qual ha estat en tots sentits eficient; el patrocini de l'Estat alemany i de la Societat Científica de Goettingen; la bona acollida que obtingué en tota

mena d'arxius i biblioteques, així de caràcter civil com eclesiàstic, per tot Catalunya i a Madrid. Parla a continuació de com s'han anat formant els principals dipòsits documentals on es troben els actes fonamentals de la nostra antiga història eclesiàstica; de llur estat actual, del sistema present d'organització i de llurs anteriors ordenacions; de la importància dels nostres cartorals, etc. En un altre capítol, que ve a ésser una ressenya crítica interessantíssima, dóna compte de l'estat present dels estudis sobre la història eclesiàstica catalana; dels esforços fets en diferents èpoques, en relació amb aquesta matèria, per diversos erudits; dels resultats principals de les recerques que aquests practicaren i valor de llurs més importants publicacions. Tot això a manera de preliminars.

Després, una per una, va estudiant detingudament les sèries documentals existents en els diversos arxius de les diòcesis catalanes o les que, provinents d'ells, es troben avui formant part de les col·leccions més o menys factícies d'altres entitats. De cada un dels principals arxius eclesiàstics antics de la nostra terra, així com de llurs corresponents seus, monestirs o esglésies priorals o arxiprestals, en dóna oportuna notícia històrica, n'esmenta la bibliografia que hi fa referència (àdhuc indica sovint opuscles poc coneguts i no pas massa fàcilment trobables); prodigi veritable d'informació, tan completa i escrupulosa com ben resumida, sense gens d'enfarfegaments ni llampanants digressions supèrflues.

Es a Barcelona, on tants i tan importants fons documentals es conserven, que el Professor Kehr consagra la part més extensa d'aquesta guia d'arxius i col·leccions diplomàtiques. L'Arxiu de la Corona d'Aragó, el fons principal i originari del qual és l'antic arxiu reial de la casa de Barcelona, proporciona un considerable conjunt de materials; entre els quals hi ha peces de primera qualitat per a l'estudi de les relacions entre el Pontificat romà i la nostra dinastia comtal. En aquest arxiu, per altra part, va aplegar-hi D. Pròsper de Bofarull, en la primera meitat del segle XIX, bona quantitat de documentació salvant-la de la destrucció que sofriren diversos monestirs; i més recentment, encara, s'hi han anat afegint altres sèries monacals provinents dels dipòsits d'algunes delegacions d'Hisenda: això dóna també una quantitat estimable de diplomes originals o en còpies més o menys antigues, referents a la història monàstica de la Catalunya romànica, entre els quals els actes expedits per la Seu Apostòlica no són tampoc en nombre insignificant. La Biblioteca de Catalunya, l'altra institució rellevant, conté també col·leccions històriques importants, salvades de la dispersió, de la destrucció o de l'oblit. La Biblioteca Universitària conserva, encara, elements força aprofitables que no han estat consumits. Dels actuals arxius eclesiàstics barcelonesos, el de la Mensa episcopal, el de la Catedral, els dels convents de Sant Joan de Jerusalem i de Sant Pere de les Puel·les i la col·lecció del Museu Diocesà, són els qui han ofert al Professor Kehr material més abundós i més remarcable. Al bisbat de Vich, dels dipòsits documentals que actualment es conserven a lloc, els explorats amb millor resultat han estat els dos arxius de la Mensa episcopal i de la Catedral, respectivament, i el de Sant Joan de les Abadesses, així com el de Sant Benet de Bages, guardat avui a Casa Guitard, de Manresa. Els arxius episcopals i de la Catedral de Girona, són els fons principals, no desplaçats, on el Professor Kehr ha pogut fer abundant collita; però pels diversos monestirs antics de la diòcesi gironina la documentació està escampada, gairebé tota, per altres indrets. En quant al bisbat d'Urgell, a la riquesa originària de l'arxiu capitular de la Seu, augmentada encara amb la documentació provinent de Castellbó, i completada amb la de Sant Cerní de Tabèrnoles que es conserva actualment vora seu al Seminari urgellità, cal afegir-hi la sèrie important d'Àger i la Col·lecció Caresmàrica de còpies de documents antics guardada avui al convent de Franciscans de Vich. Els arxius de la Mensa episcopal, de la Catedral i del Museu diocesà de Solsona, presenten també instruments ben dignes d'esment. En canvi, és sensible que l'arxiu capitular de Tarragona estigui tan desproveït; el millor del seu antic contingut es troba avui en altres col·leccions o està perdut; sort que en l'arxiu històric arxidiocesà, de recent formació, s'han pogut aplegar encara, rescatant-les a temps de desviades trajectòries, peces i reculls prou interessants, que, juntament amb els que no pas de molts anys enrera s'han extraviat, constitueixen elements fonamentals per a la història de la nostra província eclesiàstica i de la nostra Seu primada. Els antics cartularis de Poblet i de Santes Creus, conservats uns a l'Arxiu històric nacional de Madrid i altres a la Biblioteca Provincial de Tarragona, són també fonts importants, que no ha deixat d'utilitzar l'il·lustre professor alemany. La investigació practicada per ell als arxius capitulars de Tortosa i de Lleyda, li ha procurat també un bon aplec d'escriptures plenes d'interès. Res no ha deixat de tenir en compte, l'eminent erudit, per a la realització de la seva magna empresa, en la part referent al nostre país, per on ha començat la seva tasca; i el dia que publicarà sencera la col·lecció de butlles pontificals de la nostra terra anteriors al segle XIII, tindrem ocasió d'acabar d'admirar la seva labor considerable i completíssima.

En el quadern II de *Papsturkunden in Katalanien*, el Professor Kehr edita críticament bon nombre de documents papals i alguns altres actes que hi tenen afinitat, la major part dels quals no havien estat inclosos en les gran col·leccions impreses ni en els principals *Regesta* generals publicats fins ara, en els quals havien estat indicats i seriatos els diplomes coneguts, emanats de la Seu Pontifical romana abans de la tretzena centúria. L'interès que ofereix és molt gran i variadíssim. Fora de la primera, que és un instrument apòcrif atribuït al Papa Lleó III, les altres escriptures publicades en aquest volum corresponen als segles XI i XII. D'aquesta època, tan suggestiva per nosaltres, com que és la de la plasmació de la nostra organització eclesiàstica i de la fonamental estructuració de la nostra vida civil i política, quantes dades inèdites, quantes preades clarícies no ens facilita aquesta munió de diplomes publicats amb tanta ciència i tan acuradament pel Professor Kehr! Per entre el conjunt d'aquests documents, cronològicament ordenats, veiem com prenen relleu els litigis que diversos monestirs tingueren en aquells temps entre ells o amb determinades esglésies i prelats: ara la qüestió pendent té lloc entre Sant Ponç de Tomières i Sant Cugat del Vallès, ara entre Sant Víctor de Marsella i Ripoll, o bé entre Sant Cugat del Vallès i Sant Llorenç del Munt, o bé entre l'abat d'Àger i el bisbe d'Urgell, etc.; i, més tard, entre el bisbe de Lleyda i els Hospitalers sorgeixen també conflictes a resoldre pels delegats de la suprema autoritat pontifical. Veiem també, com són confirmats sovint a diverses seus llurs privilegis i possessions, com el Pontificat romà no desatén en cap moment el que afecta a la restauració de la metropolitana de Tarragona, i com amb la concessió repetida del pal·li als seus arquebisbes, per exemple, li atorga sempre no sols la jerarquia de jurisdicció, sinó que li procura també les distincions honorífiques corresponents. Veiem com intervé el Papa Eugeni III en el conflicte entre l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe d'Urgell, acusat de simonia; el paper dels legats pontificis en aquesta i en altres ocasions distintes; els viatges diferents d'alguns d'aquests legats a la nostra terra (un dels quals, el cardenal Jacint, esdevingué després Papa) i llur activitat en la reunió de concilis provincials i en l'aplicació de les convenients reformes o en la revisió i confirmació de privilegis a determinats monestirs; la intercessió prop del Sant Pare, en certs afers eclesiàstics del nostre país, d'un cardenal català, Pere de Cardona, canonge de Vich (la personalitat i la vida del qual són verament remarcables). Veiem encara nombroses butlles referents als Templers, moltes d'elles que no afecten sols als establiments que tenien al nostre país, sinó que són d'interès general per a la història de l'Orde. De tota aquesta varietat de documents, la part més abundosa correspon al pontificat, tan important, d'Alexandre III; l'activitat desplegada per aquest gran Papa, sovint entremig dels greus conflictes i contrarietats que hagué de vèncer, es reflecteix també en aquest diplomàtic pel que fa referència a la nostra terra. Del seu competidor, l'antipapa Víctor IV n'havia dat ja a conèixer anteriorment el Professor Kehr (en el *Neues Archiv*, XLVI, 53) una interessant lletra adreçada en 1161 al comte i a la comtessa de Provença, tot acompanyant-ne el text (trobat a l'arxiu de la Catedral de Barcelona pel malaguanyat E. Rodhe) amb un eruditíssim comentari; aquest document és ara editat novament amb tota correcció en aquest volum. D'altres diplomes continguts en aquest llibre n'hauríem encara de subratllar diversos indicis i notícies. Es transllueix en alguns d'ells l'actuació a Roma, davant el Papa, en interès dels afers propis de llurs esglésies, dels bisbes catalans que en 1179 anaren al concili de Letrà; trobem d'aquell mateix any un document curiós, del préstec que a la Cort romana, on gestionava interessos de la seva església, hagué de procurar-se l'abat d'Àger, perquè se li havien acabat els seus recursos pecuniaris. Presenta també particular interès l'acte de la vista d'una causa sostinguda en presència del Sant Pare per part de l'abat de Cardona i els representants del de Sant Rufí d'Avinyó, entre les esglésies respectives dels quals vertia el litigi. Tants i tants altres aspectes i problemes històrics referents al nostre país contribueix a il·lustrar aquest llibre del Professor Kehr, tal és la seva vàlua i excepcional utilitat, que l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ha pres l'acord de fer-ne una edició en català, prèvia la corresponent autorització. Així podran servir-se d'aquesta obra àdhuc aquells devots i conreadors de la nostra història per als quals la llengua germànica pogués representar una dificultat més o menys forta per a la seva comprensió. — F. V. T.

FERNAND BENOIT: *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone. Alphonse II et Raimond Bérenger V (1196-1245)*. — «Collection de textes pour servir à l'histoire de Provence» (Paris-Mònaco, 1925). — Dos volums.

Aquesta obra, feta certament ben a consciència i amb tots els requisits de l'erudició i de la crítica, no sols representa una contribució important a la història provençal, sinó que en molts

punts ofereix també força interès per a la història catalana de les darreries del segle XII i primera meitat del XIII. En la introducció (que juntament amb la indicació de les fonts diplomàtiques i amb les taules cronològiques i de noms forma el volum I d'aquesta obra) és explicat clarament el paper que la casa de Barcelona representà a Provença en orde a la formació de l'Estat; hi és indicada així mateix la política d'aliança entre Provença i Catalunya abans del comtat de Ramon Berenguer V, i el canvi d'orientació que imprimí aquest, portant cap a França la seva tendència preferent. Després de la desfeta de Muret, que obrí el Migdia de la Gàl·lia a la influència francesa, la política provençal, en desacord amb la casa de Tolosa, va girar-se també a la influència catalana, tot i que el darrer comte català de Provença continuà encara tenint amb la nostra dinastia relacions remarcables. La causa de la política exterior adoptada per Ramon Berenguer V la troba M. Benoît en la seva política interior: fou el seu assaig de centralització el qui decidí les seves aliances. Així com la idea de la conquesta mediterrània va dominar, segons indica Bencit, el regnat d'Alfons I de Catalunya i de Provença, el pensament de l'organització de l'Estat provençal va presidir la conducta del darrer comte català, secundat admirablement en aquesta obra pel famós Romeu de Vilanova, tan celebrat pel Dant. Per efecte principalment de la seva política interior, Ramon Berenguer V, situat en el centre de la lluita dels Croats contra els Albigesos, del Papa i de l'Emperador, de la França i del Llenguadoc, es decantà políticament pels Croats, pel Papa i per França; actitud amb la qual ocasionà conseqüències fatals per a la sort decisiva del país provençal. Els treballs del comte Sanç primer i del rei En Jaume després per a mantenir i afermar una coordinació d'esforços dels països de la Gàl·lia meridional i de Catalunya i Aragó, amb intent de deturar la invasió de la França del Nord, resultaren estèrils; el bloc que ells intentaren en diversos moments, i que venia preparat ja per Pere I, no va poder-se formar perquè Ramon Berenguer V no el sentí pas. I ve't-aquí que Carles d'Anjou, qui va aconseguir l'herència d'aquest i que establí la seva tirania a Provença, transformaria al cap de pocs anys la política de relacions amistoses entre aquell país i Catalunya, en una lluita ocasionada per la contraposició de les seves ambicions personals, que l'havien dut a la dominació de Sicília, amb els interessos que en aquesta va defensar el nostre Pere el Gran.

Un examen dels actes dels comtes Alfons II i Ramon Berenguer V, catalogats curosament per M. Benoît en el llibre que comentem, ens ofereix ocasió d'assenyalar aquí alguns documents importants pel que es refereix a les relacions entre Catalunya i Provença en temps d'aquells dos comtes. A Alfons II el veiem (doc. 6 d'Alfons) present a la recepció dins l'ordre de Sant Joan de Jerusalem, del nostre rei Pere el Catòlic, germà seu, la qual tingué lloc en l'any 1200 (13 d'abril). Dos anys i mig més tard trobem els dos germans novament reunits a Montpeller (doc. 20, de data 30 novembre 1202). Pocs mesos després (4 gener 1203) Alfons i Pere apareixen altre cop plegats a Perpinyà juntament amb llur germana Eleonor i amb el comte de Tolosa Ramon VI, el qual dóna llavors a Eleonor, amb ocasió de casar-se amb ella, diversos castells; la donació esdevindria nul·la si Eleonor abandonés el seu marit, ella li promet fidelitat pels dits castells i Pere i Alfons en surten garants. A l'any següent (per l'abril de 1204) Pere, Alfons i Ramon es reunien novament (aquesta vegada a Millau) i concertaven un tractat d'aliança, amb promesa d'ajudar-se mútuament contra llurs enemics, exceptuats determinats prínceps (doc. 32; indicat ja per Miret). Llavors també Pere donà en penyora a Ramon VI de Tolosa els comtats de Millau i de Gévaudan per 150.000 sous melgoresos, garantint Alfons el compliment de tal pacte amb la hipoteca dels seus béns (doc. 33); així mateix és d'aquell moment el diploma atorgat conjuntament per Pere i Alfons en favor de l'església de Santa Maria de Chardavo (doc. 34). Encara no devia haver passat un mes que els dos germans es trobaven a Aix (doc. 36), on Pere resolgué en forma arbitral les qüestions que sobre el castell de Sisteron i altres punts en litigi i sobre diversos greuges existien entre son germà Alfons II, d'una banda, i Guillem, comte de Forcalquier, de part altra. Nova reunió dels dos germans a Montpeller i amb data de 15 juny de 1204, en ocasió del casament de Pere amb Maria de Montpeller (doc. 37); el comte Sanç, oncle seu, estava allí amb ells i també devia trobar-s'hi el cunyat, Ramon VI de Tolosa, qui apareix com a testimoni en un document de dos dies més tard pel qual Pere prometia la seva protecció al bisbe de Magalona i li feia homenatge (document 38). Pere i Alfons s'entrevistaren encara altra vegada, per l'octubre d'aquell mateix any, a Marsella, on el dia 4 atorgaven testament conjuntament, instituint-se recíprocament hereus, en cas de no tenir descendència masculina (doc. 40, publicat per Miret i Sans). En 1206 (segons el doc. 45, datat del 27 de juliol) Pere es trobava a Peyruis (Provença) lluitant amb el comte de Forcalquier, sens dubte en companyia del seu germà. Amb aquest estava junt també per l'octubre del mateix any 1206 a Saint-Gilles, quan Alfons concedí en feu a Huc de Baus el castell de Mouriès

i la vila de Maussane, li confirmà els drets que tenia en la ciutat de Marsella i en el burg d'Arles i s'alià amb ell (doc. 47).

Alfons II de Provença morí per l'octubre de 1209; en el mes d'agost d'aquell any havia arribat a Sicília acompanyant-hi la seva germana Constança, qui anava a casar-se amb Frederic II. El dia 11 de setembre, estant en la famosa abadia de Monreale, vora Palerm, Alfons, qui es trobava malalt, va atorgar testament (doc. 66), instituint hereu de tot el seu comtat el seu fill Ramon Berenguer, menor d'edat encara, el qual, així com la seva filla Garsenda i tota la terra provençal, confiava a la protecció del seu germà, el rei Pere. Aquest anà a Provença a finals de novembre d'aquell any 1209. El dia 30 estava a Lamanon, en el moment en què la comtessa Garsenda, vídua d'Alfons, donava el comtat de Forcalquier al seu fill Ramon Berenguer, sota la legítima tutoria del nostre rei (doc. 1 de la sèrie de Ramon Berenguer V). Pere s'encarrega llavors del govern dels comtats de Provença i Forcalquier, en qualitat de tutor del seu nebot, el qual més endavant fou dut a Montçò, confiada la seva custòdia i educació als templers d'aquell lloc, a on seria també portat amb finalitat igual el nostre Jaume I, després de la mort del rei Pere a Muret.

El primer document conegut de Pere I actuant a Provença en nom de Ramon Berenguer V és el de la concessió que el dia 13 de desembre, trobant-se a Aix, atorgà al seu oncle el comte Sanç i al fill d'aquest Nunyo Sanç dels ports d'Agay, de Bouc i de Mònaco; donació que ell es comprometia a fer ratificar per Ramon Berenguer quan sortís de la minoria d'edat (doc. 2). El mateix dia 13 de desembre Pere confirmà al monestir de Sant Pons de Gèmenos els privilegis que li havia concedit el seu germà el comte Alfons II (doc. 3). Pocs dies després, el 18 de desembre, a Tarascó, el rei Pere, reconeixent haver rebut del comte Sanç el comtat de Millau, el qual havia ell, juntament amb el seu germà Alfons, lliurat en penyora al comte de Tolosa per 15.000 sous melgoresos (això havia estat fet per l'abril de 1204, com hem vist abans), donava a Sanç, a títol de fiança usufructuària, el comtat de Provença, amb els seus drets i rendes, garantint-n'hi la possessió fins a tant que li fos totalment reemborsada aquella quantitat (doc. 4). Sanç havia tingut ja intervenció activa en el comtat de Provença en temps d'Alfons I i d'Alfons II. El rei Alfons I, germà seu, li havia encomanat el govern de Provença, amb títol de comte, en 1181; i aquesta delegació va durar fins a l'any 1185. Llavors (segons Miret, qui segueix a Bouche), estant a Aix, pel mes de març, Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, hauria atorgat un document la data del qual deia: «Donat a Aix quan havem recobrat la Provença de mans del nostre germà Sanç, en presència del comte de Foix, al qui havem establert ara batlle de Provença.» En els últims anys de la seva vida Alfons I estava oficialment assistit en el govern del comtat provençal pel seu fill segon Alfons, el qual apareix ja ostentant el títol de comte de Provença en un document atorgat per son pare en 1189, com ha remarcat Miret, basant-se en Papon. A la mort d'Alfons I, en 1196, la divisió dels seus Estats entre els seus fills fou, segons indica Benoit, el començament d'una nova política a Provença. «En va — diu — el comte Sanç, oncle dels dos germans (Pere i Alfons), aprofitant la minoria del jove comte de Provença, intentà de mantenir entre les seves mans el feix divergent dels Estats; en va féu aliança amb el major enemic de la unitat provençal el comte de Forcalquier, al qual va sostenir en la guerra de 1204.» Exercint el paper de tutor d'Alfons II, en els primers anys del seu govern, i intitulant-se comte de Provença, a Sanç el veiem, a través d'alguns dels documents registrats per Benoit, actuar en aquell territori; d'entre tals documents és particularment interessant, en aquest punt, el de la treva que en 1203 conclogueren amb Guillem IV de Forcalquier, Sanç i Alfons, conjuntament, oncle i nebot, tots dos intitulats comtes de Provença. En morir Alfons II, Sanç s'immiscuï tot seguit en el govern del comtat de Provença i n'obtingué llavors la donació que, a títol de fiança usufructuària i sense limitació de temps, li féu el rei Pere; concessió de la qual havem ja parlat. En 1210, a 21 d'agost, Sanç, amb el títol de comte i marquès de Provença, i acompanyat del seu fill Nunyo, atorgà als cònsols de Niça confirmació dels privilegis que Alfons I i el seu germà Ramon Berenguer havien concedit a la dita població. Sanç rebia per aquesta gràcia 8.500 sous genovesos i prometia defensar Niça (doc. 5). El rei Pere no deixava tampoc d'actuar a Provença, en qualitat de tutor de Ramon Berenguer V: a 13 de desembre de 1210, de Ripoll estant, confirmava al monestir de Santa Maria d'Ulmet els privilegis que Alfons I i Alfons II li havien concedit (doc. 6); a 29 de juny de 1211, a Aix, ratificava la compra que del castell de Peyroles havia fet l'arquebisbe d'aquella seu (doc. 8); i a 5 de desembre de 1211, des de Daroca, confirmava a Ramon de Turena la infeudació del castell i de la vila de Séverac (doc. 10). Del comte Sanç, o del seu fill, hi ha, per aquells anys, els documents següents: privilegi en favor de l'abadia de Santa Maria d'Ulmet, atorgat pel mes de febrer de 1211 ó 1212 (doc. 11); compra, feta a Tarascó el dia 25 de febrer del mateix any, dels

drets que Audibert i Arvin de Noves tenien sobre la roca i torre del castell d'Orgon (doc. 12); conveni amb el bisbe i habitants d'Antibes, pactada en el mes d'abril de 1212 (doc. 13); arbitratge donat a 7 de juliol de 1213 pel bisbe de Riez, el vescomte de Marsella, i altres dos personatges, respecte els drets que sobre el castell de Hyères pertanyien al comte Sanç i els que corresponien als senyors de Hyères i als homes del dit castell (doc. 16); injunció del comte Sanç a Ramon de Grassa, obligant-lo a reconèixer el bisbe d'Antibes com a senyor i partint entre ells la jurisdicció d'aquesta localitat (juliol 1213); tractat d'aliança, concertat a Aix el dia 13 d'agost de 1214, entre Nunyo Sanç i Huc de Baus, per a combatre plegats contra Arles (Nunyo s'obligava a fer ratificar aquest tractat per son pare i per Ramon Berenguer V); venda feta per Nunyo Sanç el dia 15 d'agost de 1214, als rectors de la Confraria del Sant Esperit de Marsella, dels drets de cavalcades, per tres anys, rebent en preu 10,000 sous reials coronats (doc. 19); tractat d'aliança, signat a Balaguer el 12 de juny de 1216, entre Sanç, comte de Provença i procurador d'Aragó i Catalunya, i els procuradors dels rectors i confraria de Marsella (doc. 21). Sanç, després de la mort de Pere i durant la minoria d'edat de Ramon Berenguer V i de Jaume I, els dos cosins guardats a Montçó, tenia en les seves mans el govern d'aquell mateix conjunt d'Estats que havia regit el seu germà Alfons I; fou aquest l'últim moment d'una possible unitat política catalano-provençal, que, per culpa del sistema funest de divisió hereditària dels Estats, seguit lamentablement per la casa de Barcelona, no arribà a poder-se realitzar. El darrer dels documents que publica Benoit de Sanç, comte de Provença i procurador de Catalunya, és el tractat de pau i amistat que, juntament amb el seu fill Nunyo, va pactar amb Guillem Ramon de Montcada, vescomte de Bearn, amb Guillem fill d'aquest i amb Guillem de Cervera, estant a Barcelona el dia 26 d'octubre de 1216 (doc. 22). Però observa Benoit que àdhuc després d'haver sortit de Montçó Ramon Berenguer V i governant ja aquest personalment el comtat provençal en 1218, Sanç en un document d'aquest any, publicat per Huici, continuava encara intitulant-se comte de Provença.

Fou sota la tutela de sa mare que Ramon Berenguer V començà el seu govern un cop se n'hagué emparat; és conjuntament amb ella que el veiem atorgar els seus primers documents. Entre aquests no en trobem cap que tingui relació amb el nostre país ni amb la nostra dinastia. És a l'any 1221 ó 1222 que correspon un document que té quelcom de curiós i que es refereix a una personalitat de la família de Barcelona: es tracta d'una donació en comanda del comtat de Millau amb les seves dependències en els bisbats de Merde i de Rodez, atorgada pel comte Ramon Berenguer el dia 2 de febrer en favor de la seva tia Elionor, sota condició de retorn al comte de Provença si ella es tornés a casar o entrés en religió (doc. 55). Benoit identifica naturalment, aquesta Elionor tia de Ramon Berenguer V amb la muller del comte de Tolosa Ramon VI, germana d'Alfons II de Provença i del nostre rei Pere I. Però, ¿per què a aquesta senyora li és donat donat el títol de reina en el document en qüestió? De totes maneres, el cas no és únic; una altra comtessa de Tolosa, germana i nora al mateix temps d'Elionor, fou també qualificada de reina en un document de 1241 al qual haurem de fer referència més avall.

Seguint per ordre cronològic l'examen dels documents de Ramon Berenguer V, el comte provençal qui segons Benoit mereixeria ésser anomenat *el Legislador*, no ens sabríem estar d'assenyalar ara els estatuts de pau general del comtat de Provença, promulgats en 1222 (doc. 5) i en 1226 (doc. 102), els quals presenten algunes analogies amb les constitucions catalanes de pau i treva.

Entrem, ara, a ressenyar les relacions entre Ramon Berenguer V i Jaume el Conqueridor segons ens les mostren els documents del recull diplomàtic que comentem. El dia 3 d'abril de 1231 Jaume rebé a Perelada dos ambaixadors que li enviava el comte de Provença, pregant-li que volgués influir amb el comte tolosà Ramon VII per a poder arribar a concertar amb ell una treva. El nostre rei va fer tot seguit aquesta gestió i així ho comunicà a Ramon Berenguer en lletra del dia 6 d'aquell mes (doc. 149). A l'any següent, el dia 6 de maig, Jaume I atorgà testament, en el qual instituïa hereu el seu fill Alfons, substituïnt-li, en cas que morís abans de fer els seus catorze anys, el comte de Provença o el fill d'aquest qui fos hereu del comtat (doc. 157). La conveniència de reunir, si vingués ocasió, en una sola mà els països catalans i el reialme aragonès amb el comtat provençal, estava, doncs, en aquell moment, en el pensament del Conqueridor. Aquest i el seu cosí es trobaren junts a Montpeller pel desembre de 1236 (doc. 264); Ramon Berenguer estigué present a la cerimònia de l'homenatge que prestà llavors Jaume I al bisbe de Magalona. Una nova entrevista entre els dos prínceps va tenir lloc també a Montpeller pel mes de juny de 1241; amb ells va reunir-s'hi el comte de Tolosa. A la muller d'aquest, Sanxa, el dia 21 de gener de 1240 ó 1241 havia concedit Ramon Berenguer, nebot seu, una renda anual de 6,000 sous raimondins (doc. 329). ¿A què obeïa aquesta lliberalitat? Un document del 5 de juny de 1241 (doc. 335 bis) ens entera de

que Sanxa, separada del seu marit qui la rebutjava, vivia llavors a Provença; allí havia trobat l'acolliment benèvol del seu nebot Ramon Berenguer. Però aquest, qui havia fet les paus amb el comte de Tolosa en 1240, es vegé ara instat per Jaume I i per alguns senyors del Migdia perquè influís damunt la comtessa tolosana a fi que demanés ella a la Santa Seu el seu divorci amb Ramon VII; si Sanxa no hi volgués accedir fàcilment, era pregat Ramon Berenguer de què la expulsés de Provença, li retirés el que li havia donat i deixés de prestar-li tota mena d'auxili i de consell. Ve't-aquí la qüestió principal que ocasionà l'entrevista de Jaume I, Ramon Berenguer V i Ramon VII a Montpeller pel juny de 1241. El tolosà, qui volia de totes passades desfer-se de la seva muller (que no li havia donat fills varons), per tal de poder contraure el nou matrimoni que projectava amb Sanxa filla del comte de Provença, estava disposat a donar a aquella, si consentia a demanar ella el divorci, la suma de 1.000 marcs i una renda anual de 100 marcs (document 335 bis). El dia 7 de juny Ramon Berenguer actuava de testimoni en la promesa que Jaume el Conqueridor va fer a Ramon VII d'ajudar-lo en les seves gestions prop de la Cúria romana per a obtenir l'alçament de la seva excomunicació i la dispensa del Papa per al seu desitjat casament amb Sanxa de Provença (doc. 336). Estaven ja, doncs, tots tres prínceps d'acord sobre aquest punt; Ramon Berenguer V s'avenia a les intencions de Jaume I, qui procurava amb la formació del bloc tolosano-provençal salvar la personalitat política de la Gàl·lia meridional, amenaçada d'absorció cada dia més fortament per l'impuls decidit i l'expansió creixent de la monarquia francesa. Evidentment era el rei Jaume el negociador d'aquesta aliança occitano-provençal; i així el veiem el dia 11 d'agost d'aquell any 1241 a Aix, actuant de procurador de Ramon VII en el contracte de matrimoni d'aquest amb la filla de Ramon Berenguer V, matrimoni que era convingut sota la condició expressa de l'autorització pontifical (doc. 346). La dispensa papal no va ésser atorgada i, en conseqüència, el casament concertat no va arribar a tenir realització. Un any més tard Sanxa de Provença es prometia amb Ricard de Cornualles, qui fou en definitiva el seu marit; la combinació patrocinada per Jaume I havia fallat. D'altra banda, la pau entre Ramon Berenguer V i Ramon Berenguer VII no es va consolidar. Tot fou inútil; i els seus dos comtats respectius havien d'anar a parar al cap de poc, successivament, a mans de prínceps de la casa reial francesa. En el recull diplomàtic que havem analitzat no trobem ja fins a la mort del darrer comte català de Provença, ocorreguda el 19 agost 1245, cap altre document relacionat amb la nostra dinastia i el nostre país.

Amb el que havem dit es pot comprendre la importància que per a la nostra història té el recull diplomàtic indicat. No ens cansarem de repetir que M. Benoit l'ha fet amb una coneixença i un acurament molt grans. — F. V. T.

H. FINKE: *Acta Aragonensia*. Volum III. — Berlín i Leipzig, Rotschild, 1922.

El volum tercer d'aquesta obra, de la qual va ésser donada ja una ampla recensió en l'ANUARI de 1907 amb ocasió de la publicació dels dos primers volums, presenta també, com aquests, un gran interès per a l'estudi del temps de Jaume II (1291-1327). La sèrie de 264 documents que l'integren, anotats amb comentaris i indicacions pertinents i amb passatges diversos d'altres documents que més o menys directament s'hi relacionen, i precedits d'una notícia preliminar (en la qual l'eminent Professor subratlla els aspectes més nous que ofereix aquest volum) i així mateix d'una introducció en dos capítols (dedicat el primer a l'examen del material relacionat amb l'organització dels arxius a la Corona d'Aragó i relatiu el segon a la política eclesiàstica dels nostres reis en el període de finals del segle XIII i del primer terç del XIV), ve a donar-nos una nova prova de la quantitat i de la qualitat del treball dut a terme pel Prof. Finke, al qui tant i tant deu ja la nostra cultura històrica.

En una important recensió d'aquest volum, publicada en els *Estudis Universitaris Catalans* (n.º 1 de 1927), Jordi Rubió posava justament de relleu el mestratge que entre nosaltres ha exercit amb els seus llibres el savi professor de Friburg de Brisgòvia. «No sols — diu amb raó — ens hi ha donat a conèixer fets interessantíssims de la història catalana, sinó que ens ha ensenyat a destriar-hi multitud de problemes plens de novetat. La col·lecció imponent de les *Acta Aragonensia* n'és un índex ple de suggestions.»

I realment hom comprèn — tal com diu el mateix Rubió — «que la troballa dels meravellosos documents de les *Acta* no és pas filla d'una recerca feliç i fàcil, sinó d'investigacions llargues i aprofundides en les més diverses sèries dels nostres arxius, guiades per un coneixement vastíssim de la història d'Europa a l'Edat Mitjana. Però la sola erudició no hauria pas servit al professor

Finke d'orientadora en aquella mar de documents que estotgen els arxius nostres. La seva fina intuïció dels problemes ha estat servida per una sensibilitat delicadíssima, que sap copsar tots els matissos de la vida passada i valorar-ne agudament la significació. Aquest sentit humà que l'investigador vol trobar en els secs pergamins dels arxius, és la vareta de virtuts que ha premiat les seves llargues hores de treball convertint un recull de documents en una sèrie de miniatures sense parió per a la coneixença de la psicologia medieval. No sols la cultura espiritual, sinó també la que l'autor anomena (p. XXXV) cultura material de les gents catalanes, surt il·luminada d'aquestes planes en forma incomparable».

Ja hem dit, ara mateix, que en la introducció posada al davant d'aquest volum, el Prof. Finke s'ocupa de la història de l'arxiu reial de Barcelona i d'alguns dels alts càrrecs de la cort i de l'administració central de la monarquia catalano-aragonesa; punts respecte els quals havia dat ja un bon conjunt de notes interessants en el pròleg del primer volum de les *Acta*. El sistema de la cancelleria reial i l'interès que en relació a la història de la cultura presenta la sèrie dels seus registres, són també posats de relleu per l'eminent professor de Friburg. El segon capítol de la introducció esmentada es refereix a la política eclesiàstica dels reis d'Aragó en el segle XIV, estudiada en les fonts històriques de l'època. Les relacions entre els reis Jaume II i Alfons III i els papes Bonifaci VIII, Benet XI, Climent V i Joan XXII hi són examinades en síntesi general. Les topades de Bonifaci VIII amb Jaume II en diversos moments, fan contrast amb l'actitud benèvola que envers aquest rei mostrà Climent V. «Cap papa — diu el Prof. Finke — no ha tingut paraules tan afalagadores i cordials per a la casa de Barcelona.» La política de Joan XXII fou distinta; no sentia pas una gran amistat per a la nostra gent, però es conduïa moltes vegades segons la por que li inspiressin. En general, Jaume II reeixí a entendre's amb ell. Alfons III no va mostrar una actitud tan amistosa com son pare envers el papa; les inacabables negociacions amb aquest, a propòsit del projecte contra Granada, excitaren — diu Finke — la impaciència del fogós monarca, i en els darrers dies de Joan XXII arribà hom gairebé a una ruptura. Altres dels aspectes curiosos de la política eclesiàstica dels nostres antics reis, estudiat pel Prof. Finke en la introducció esmentada, és el de la provisió dels bisbats en els països regits per la casa de Barcelona. Els sobirans s'esforçaven per obtenir el nomenament de bisbes en favor de persones addictes a la Corona; i tant ells com els papes coincidiren generalment en la tendència a excloure el capítol electoral. No sempre complagueren els pontífexs, aleshores, els desitjos dels nostres reis en quant a nomenaments episcopals; i tardaren força a donar satisfacció a llurs aspiracions reiterades de tenir un cardenal del reialme. Per altra part, i sempre a través dels registres de l'Arxiu i de la sèrie de les cartes reials i diplomàtiques, presenta el Prof. Finke diverses notes característiques de la religiositat de la monarquia catalano-aragonesa i dades interessants per a l'estudi de la Inquisició en el segle XIV. També sobre els concilis provincials tarraconesos d'aquella època, així com sobre la política matrimonial esguardada des del punt de vista de la influència política que, per mitjà de les dispensacions matrimonials tenia el Pontificat, exposa el Prof. Finke interessantíssimes consideracions.

La col·lecció de documents d'aquest volum III de les *Acta Aragonensia* està ordenada cronològicament; i començant en l'any 1281 arriba fins al 1332. El primer de tals documents és una lletra de Pere el Gran al papa Martí IV, accedint al seu requeriment per a cooperar a una projectada creuada a Terra Santa, a base de determinades condicions exposades en un memorial adjunt; actes interessants del temps en què les relacions entre Pere II i Martí IV eren bones encara. També d'especial interès és la lletra de Jaume II al General dels Framenors, en 1292, en el moment en què aquell monarca negociava la pau amb l'Església. Les qüestions relacionades amb la pau d'Anagni, tractades en lletres i memorials diversos, les notícies de fets o d'impressions de caràcter polític referents a distints països des dels quals n'era feta comunicació al nostre monarca; les instruccions d'aquest als seus ambaixadors, les súpliques i presentacions al Papa i les concessions pontificals relatives als diferents afers en qüestió; la correspondència privada i les comunicacions per missatgers entre Jaume II i el seu germà Frederic de Sicília; les relacions amb el rei de Mallorca, amb els de França i de Nàpols, amb diverses ciutats italianes, amb el duc d'Austria, gendre seu, i amb el Ka dels Tartres; projectes de casaments entre prínceps, d'aliances i combinacions polítiques, d'expedicions militars i de croades, i tantes altres dades relatives a aspectes i episodis diversos de la política europea d'aquell temps, apareixen entre el material abundant i ben escollit que està aplegat en aquesta col·lecció. Personatges importants d'aquella època figuren com a expedidors d'alguns dels més interessants documents o hi són esmentats. Els grans diplomàtics catalans utilitzats per Jaume II (Vidal de Vilanova, Joan Borgunyó, Guillem Olomar, Bernat de Boixadors, etc.) hi estan ben representats; llurs *rapports* són remarcables.

Un dels documents més curiosos d'aquest volum és el de n.º 109, una lletra de fra Ferran Garsia, probablement adreçada a Jaume II devers l'any 1312, en la qual són atribuïdes a un dels principals consellers del rei de França les següents manifestacions escrites a un seu amic: *Notum sit dilectioni vestre, quod illud, ad quod aspiravit a magnis temporibus domus Francie, est in promptu, ad obtinendum videlicet in Hispania monarchiam. Modos autem et vias, quibus hoc subtiliter procuratur, non possum clarius explicare.* L'aspiració francesa a la monarquia universal, que apareix en determinades profecies de la segona meitat del segle XIV, tenia ja, doncs, aquest precedent quelcom anterior. També és altament interessant, per tal com contribueix a fixar la semblança moral del rei i del príncep, el document de n.º 197, que conté les instruccions donades per Jaume II al seu fill Alfons, en la primavera de 1323, amb motiu del seu passatge a Sardenya, sobre la manera com s'hi havia de conduir.

Amb aquest volum el Prof. Finke ha demostrat una vegada més les grans qualitats que li són reconegudes: l'afinat instint de la recerca històrica, la sagacitat en l'arreglada i ordenació de dades interessants, la coneixença vasta i profunda de la història medieval, la prodigiosa capacitat de treball. A la seva edat és encara incansable, i no para de divulgar entre el món culte la riquesa dels nostres vells documents. — F. V. T.

ANTONIO DE LA TORRE Y DEL CERRO: *Orígenes de la Deputació del General de Catalunya* en «Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la solemne recepción pública de Don..... el día 18 de noviembre de 1923». — Barcelona, 1923. — 60 pp.

En aquest interessant discurs l'autor assenyala la confusió que en totes les obres històriques que han parlat de la institució objecte d'aquest treball hi ha entre el General de Catalunya (identificat amb les Corts catalanes) i la Diputació del General (organisme permanent que constituïa inicialment una representació de les Corts); determina, a través d'un acurat examen documental, el caràcter originari de la Diputació, i mostra les seves primeres manifestacions. Es llàstima que aquest treball, minuciós i detallat, després de mantenir viva la curiositat del llegidor desitjós de conèixer el moment i la forma d'una institució tan important, resti com truncat i acabi tallat en sec en el punt precisament més interessant. Tot amb tot constitueix una contribució útil i remarcable per a la nostra història constitucional.

LINA MONTALTO: *La Corte di Alfonso I di Aragona. Vesti e gale.* — (Biblioteca Napoletana di Storia, Letteratura ed Arte, IV). — Napoli, Ricciardi, MCMXXII. (VII-131 pp. i 4 làms.)

Entre les corts italianes del quatrecentos poques igualaven, segurament cap no superava en esplendor, la d'Alfons el Magnànim, a Nàpols. Ell va incorporar-se tard al complex moviment renaixentista, però va sentir-ne la seducció, amb una intensitat que encara avui sorprèn; cap dels seus aspectes, llevat potser del de la pintura i l'escultura que no semblen haver-lo atret, malgrat la seva magnífica florida contemporània, no li fou estrany. I és aquesta mateixa integritat, aquesta unitat d'esperit que informa tota la seva activitat, en l'ordre polític com en els altres, la que dona tant de relleu a la seva figura, la que el posà al davant de tots els barons, improvisats o de vella nissaga, que senyorejaven en el segle XV les terres d'Itàlia. Lina Montalto ha recollit en el seu llibre un dels aspectes de la cort napolitana: el del vestit i els ornaments, tractat però amb amplitud, de tal manera, que la figura del Magnànim, de Ferrante i dels familiars i domèstics del Rei apareixen en les seves planes amb una vivor i una realitat que són un dels encants principals de l'estudi. Ha posat a contribució l'arxiu de Nàpols, tan ric, principalment les cèdules de la Tresoreria que són una deu inagotable per a l'investigador i ha utilitzat així mateix les cròniques i notícies contemporànies i la nombrosa bibliografia alfonsina. Les robes, els tapissos, les joies de tantes menes, les armes i arnesos, les selles i guarniments són identificats i descrits amb claredat (i tots els qui han manejat els vells documents saben com és difícil a voltes aconseguir-ho) i això sense donar a l'obra un aire mort d'inventari, sinó tota la valor de les coses vives i corrents. Té per a nosaltres encara un interès major aquest estudi perquè, basat fonamentalment en fonts arxivístiques italianes, ve a ésser el complement indispensable dels resultats que pugui donar la investigació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que l'autora no ha pogut aprofitar i que guarda materials més interessants encara per a l'estudi de la vida pública i privada del rei Alfons I de Nàpols i IV de Catalunya. — F. M. T.

HEINRICH FINKE: *Acta Concilii Constanciensis*. — (Vol. II, 1923; vol. III, 1926). — Münster im W.

En els volums II i III d'aquesta obra, publicats per l'honorable Professor de Freiburg im Br. amb la col·laboració dels Drs. Hollensteiner i Heimpel, una bona sèrie de documents dels nostres arxius ha estat també posada a contribució.

D'aquesta nodridíssima obra, el volum I va apar ixer en 1896. En ell el Professor Finke havia agrupat, segons una sistemàtica classificació, un conjunt remarcable de documents relatius als projectes i negociacions que durant els anys 1410-1414 precediren la celebració del Concili de Constança. Les posicions adoptades per cada un dels tres Papes entre els quals en aquells temps de torbació espiritual estigué repartida l'obediència de la Cristiandat occidental, en relació amb les gestions i actituds, més o menys afortunades, dels diversos prínceps, institucions i personalitats de relleu qui laboraven (si bé no tots amb igual seny i elevació de pensament) en pro de la unitat de l'Església, varen rebre nova llum amb la publicació del recull de fonts històriques que aparegué llavors en aquest llibre. D'entre les seves pàgines oferien particular interès per a nosaltres aquelles en les quals, sota el títol: «Benet XIII, Espanya i el Concili de Constança», es troben reunits actes referents a les ambaixades que trameteren als reialmes peninsulars l'emperador Segimon, el rei de França Carles VI i l'antipapa Joan XXIII, així com altres diverses peces relatives a l'entrevista que va celebrar a Morella amb Benet XIII el rei Ferran d'Antequera, qui s'esforçà vanament per convèncer-lo que renunciés el Papat per tal de facilitar la unió.

Entre el primer volum dels «Acta Concilii Constanciensis» i la publicació dels altres dos següents s'interposaren diverses obres, no menys importants, del Prof. Finke, i transcorregueren una sèrie d'anys. El segon volum aparegué en 1923. Aquest es referia ja al temps de la celebració del Concili i estava integrat per dietaris que en donen ressenyes més o menys detallades, per una taula dels sermons que hi varen ésser pronunciats i per diversos actes de reforma i d'organització redactats en aquelles circumstàncies. Tres són els dietaris del Concili que constitueixen la primera part d'aquest segon volum: els *Gesta Concilii Constanciensis* de Guillem Fillastre, cardenal de Sant Marc; el *Liber gestorum* de Jaume Cerretani; i els *Acta Concilii* de Guillem de la Tour. Els dos primers són els més particularment interessants i respecte d'ells el Prof. Finke havia ja cridat l'atenció en el seu llibre *Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils* (Paderborn, 1889), dintre el qual n'havia donat a conèixer alguns fragments. El Cardenal de Sant Marc fou, d'entre els francesos, una de les figures de major relleu en el Concili, juntament amb el cardenal Pere d'Ailly i el famós canceller de la Universitat de París Joan Gerson; ell és, doncs, un testimoni qualificat i la seva obra té un valor especial, car ens dona a conèixer sovint determinades interioritats de la famosa assemblea. El llibre del Cerretani, tot i tenir un caràcter distint, presenta també força interès i està rublert de documents oficials. Un i altre d'aquests dos dietaris proporcionen, respecte l'actuació en el Concili d'alguns personatges catalans, diverses notícies dignes d'ésser tingudes en compte. Fou En Pere de Falcs, doctor en lleis, el primer català qui intervingué en el Concili; formava part de la delegació tramesa, d'acord amb Benet XIII, pel rei Ferran d'Antequera. Eren, amb ell, els principals representants del rei el bisbe de Zamora i el cavaller aragonès Joan d'Ixar, segons llegim en el dietari del Cerretani. Arribats a Constança el 8 de gener de 1415, juntament amb els enviats de Benet XIII, els dies 12 i 13 del mateix mes tingueren audiència pública, en la qual, davant de nombrosos prelats i de Segimon (qui era llavors rei de Romans i seria després Emperador), exposaren les respectives legacions, declarant que llurs poderdants estaven disposats a tractar amb el dit Emperador, en l'entrevista convinguda per a Niça, respecte els mitjans de restablir la unitat de l'Església. Fins el 4 de març no tornà la gran assemblea de Constança a ocupar-se, amb els representants del rei Ferran i de Benet XIII, de la projectada entrevista; llavors l'Emperador, accedint a les instàncies d'aquests i dels cardenals i prelats, va mostrar-se disposat a anar vers aquella població, i amb tal objecte pactà, respecte determinades garanties, amb els representants de Ferran. Aquest i Segimon eren dos homes a posta per entendre's aviat en la qüestió del Cisma; donat que governaven reialmes prou distints i allunyats, entre els quals no hi havia contraposició d'interessos ni rivalitat de tradicions o d'aspiracions. Tots dos monarques eren governants astuts i ambiciosos, plens de tenacitat i d'energia, de caràcter dur i poc escrupulós; i sota una aparença de desinteressament idealista i de generosa activitat, l'un i l'altre inspiraven, en el fons, llur conducta en el gran problema de l'Església segons els mòbils calculats d'una política absorbent, no exempta tampoc, en cap dels dos, d'un cert afany de vanaglòria. En aquell moment Ferran es mantenia encara en l'obediència de Benet XIII; però la seva amistat amb l'Emperador aniria suplantant, aviat, l'antiga devoció

pel Papa avinyonès i la reconeixença profunda que li devia. Adhuc en l'afer de Joan Huss, que tan poc ha honorat als Pares de Constança com a Segimon, apareix notòria la coincidència de temperament i de sentiments entre aquest i Ferran d'Antequera, qui en una lletra de 28 d'abril de 1415 (esmentada per Hefelé) l'excitava a que adoptés promptament la manera forta contra l'agitador txec, sense que s'hagués de preocupar del saul-conducte que li havia concedit. Per altra lletra, de la mateixa data, li aconsellava també de procedir decididament contra Joan XXIII. Huss va ésser traït per Segimon; Joan XXIII, deposat i perseguit, fou en bona part víctima de la fal·laciosa política imperial. Per la seva banda, Ferran d'Antequera no trigaria a abandonar completament a Benet XIII, el qual, sigui quina sigui l'opinió respecte el problema no pas del tot ben aclarit de la legitimitat, era tanmateix, com a home i com a Papa, de qualitats molt superiors a les del pontífex de Pisa. La fugida d'aquest de Constança, el 20 de març, havia estat un cop sensacional; però que en definitiva no li havia de valdre. L'assemblea de Constança seguí reunida i procedí contra el Papa; l'Emperador continuava treballant en tot aquest afer amb indefallent perseverància. La pesta de Niça i una malaltia de Ferran d'Antequera retardaren l'entrevista d'aquest i de Benet XIII amb Segimon, la qual, per un tractat convingut el 5 de juny, fou diferida fins al mes d'agost. L'Emperador s'acomiadà del Concili el 14 de juliol de 1415 a punt de partir cap a Niça (pel camí s'assabentaria que fóra Narbona el lloc en el qual havia d'efectuar-se la conferència); la gran assemblea li donà la seva benedicció, amenaçà d'excomunió els qui volguessin entorpir el seu viatge i decretà que tots els diumenges, durant la seva absència, es fessin processons públiques per a imprecicar del cel l'èxit de la seva empresa. El Cerratanus dona a conèixer el text d'algunes lletres importants de Segimon i de Ferran d'Antequera en els dies que precediren l'entrevista dels dos monarques, la qual per mor de la malaltia de Ferran hagué de celebrar-se a Perpinyà. De pas cap a aquesta vila l'ardiaca de Tours, qui formava part del sèquit de Segimon, des de Narbona escrivia al Concili donant compte dels ambaixadors que Benet XIII havia enviat a l'Emperador i de l'arribada a Narbona també, a més d'aquests, de Sant Vicens Ferrer, al qual Segimon havia tingut molt d'interès a veure, donada la seva gran fama i la seva estreta amistat amb l'antipapa. Ferran escrigué a l'Emperador des de València el dia 17 d'agost anunciant-li la seva sortida cap a Perpinyà; després, el dia 25 des de la galera en què navegava, i el 28 des de Colliure, li escrigué novament. L'entrevista entre l'Emperador, Pere de Luna i el rei d'Aragó tingué lloc a Perpinyà. Segimon hi sojornà des del 18 de setembre fins a començaments de novembre. El Cerratanus recull un paràgraf d'una lletra adreçada des de Perpinyà a la Congregació de Constança per Joan arquebisbe de Riga, en el qual és per aquest lloada la sinceritat i lleialtat amb què Ferran procedia en aquestes negociacions per la unió de l'Església, havent promès a l'Emperador que si Benet XIII no la facilitava per la seva cessió, ell li retiraria l'obediència, com així arribà realment a succeir després del fracàs de les negociacions de Perpinyà. L'Emperador, preocupant-se de la seva seguretat personal, havia hagut d'abandonar aquesta població en la qual hi havia (molts d'ells armats) masses partidaris de Benet XIII; aquest, per altra part, resistint totes les intimacions de cessió, fugí el dia 13 de novembre, anant-se'n de moment a Colliure i després, tot seguit, cap a Peníscola. L'Emperador, de Narbona estant, seguia el curs dels esdeveniments i es mantingué en relació immediata amb els delegats que a Perpinyà, en nom seu, continuaven tractant amb Ferran d'Antequera; amb els representants dels altres monarques espanyols, de la ciutat de Barcelona, del comte de Foix i d'Escòcia, elements addictes encara a Benet XIII, però que estaven decidits a deixar-lo si no cedia incondicionalment. Aquests, després de demanar novament a Benet la seva renúncia i en vista de la pertinàcia de l'antipapa, arribaren, finalment, a concloure el 13 de desembre amb Segimon, qui continuava encara a Narbona, amb els delegats del Concili i amb l'arquebisbe de Reims com a representant de França, una capitulació referent a la manera de preparar, amb la reunió en concili general dels prínceps i prelatos de les diverses obediències, l'elecció d'un nou Papa que fos únic reconegut i acatat per tothom. A què s'arribés a aquest conveni, que va ésser rebut a Constança amb gran satisfacció, hi contribuí força la influència de Sant Vicens Ferrer, tan addicte un temps a Benet XIII, i que ara tingué l'encàrrec de publicar a Perpinyà, en la diada dels Reis de 1416, la substracció de l'obediència, derivada de la capitulació de Narbona. Aquesta fou aprovada el dia 4 de febrer pel Concili de Constança, el qual havia estat informat el dia 30 de gener pels seus delegats, arribats de retorn de Perpinyà i Narbona, dos dies abans. Fillastre dona el resum de la relació feta davant l'Assemblea per aquells seus delegats. El Cerratanus insereix la lletra adreçada a Segimon per Ferran d'Antequera, el document de substracció de l'obediència a Benet XIII, i una relació de la publicació d'aquesta a Perpinyà. Des d'aleshores, en els dietaris publicats en el segon volum

dels *Acta Concilii Constanciensis*, l'interès predominant torna a recaure comunament sobre les reunions de la general congregació, la qual va a transformar-se en ple Concili. La magna assemblea adreçà als diversos reialmes d'Espanya lletres d'invitació; i, rebudes aquestes, el rei Ferran envià en qualitat de plenipotenciari seu el general de l'ordre de la Mercè, Antoni Caxal (Heffelé, almenys en l'última edició francesa, l'anomena, equivocadament Taxal; com també converteix a Esperandeu Cardona en un imaginari Esperandeu, senyor de Còrdova). En el sermó que pronuncià Caxal a Constança en la reunió del dia 2 de març i al qual respongué polidament el Cardenal de Pisa, lloà amb eloqüència el bon zel de Ferran d'Antequera en favor de la unió de l'Església. Morí ben tost (2 d'abril) aquest monarca, i en la reunió del 30 d'abril, així com en les exèquies celebrades el 8 de maig, fou predicat el seu elogi fúnebre pel bisbe de Lodi. En aquella reunió, el general de la Mercè adreçà als membres del concili eloqüents paraules, donant la seguretat de què continuaria la política d'unió. El Cerretanus consigna el text d'una lletra que Joan d'Opiz, auditor de la Rota, delegat de l'assemblea de Constança, escriví des de Barcelona anunciant la mort del Rei; i una altra adreçada també des de la nostra ciutat (probablement per algun mercedari) a fra Antoni Caixal, donant compte del mateix trist esdeveniment. Aquest hauria pogut venir a comprometre les tractacions per a la participació de la Corona d'Aragó al Concili de Constança si l'hereu del Rei difunt no hagués estat animat en aquest punt de sentiments anàlegs als del seu pare; però Alfons el Magnànim, malgrat les instàncies d'alguns qui volien que revoqués el que havia fet el seu predecessor, es mantingué en disposició d'ànim semblant a la que havia mostrat ja quan essent infant primogènit actuava d'acord amb son pare. En la congregació de Constança del dia 15 de maig, el general de la Mercè pogué anunciar que Alfons, disposat a prosseguir en el fet de la unió de l'Església, acceptava solemnement la capitulació de Narbona; i en la reunió del 27 de juny fou llegida una lletra del Rei, dada a Barcelona el dia 3 d'aquest mes, comunicant a tots els bisbes dels seus Estats l'ordre d'anar a Constança. En la corgregació general del dia 4 de juliol foren llegides les lletres d'Alfons el Magnànim donant excuses pel retard de la seva ambaixada definitiva i confirmant, mentrestant, com a plenipotenciari seu a fra Antoni Caixal, el qual, tenint així mateix poders dels reis de Castella i de Navarra i dels comtes de Foix i d'Armanyac, explicà també de viva veu, a l'assemblea els motius d'aquell retard i del de les ambaixades dels altres prínceps espanyols. Els ambaixadors d'Alfons el Magnànim arribaren a Constança el dia 5 de setembre: eren aquests el comte de Cardona, un cavaller Ramon Xatmar, i tres doctors; tots els quals feren la seva entrada a la ciutat acompanyats del general de la Mercè ja esmentat i de Pere Margall, secretari del Rei. El dia 10 foren rebuts per l'assemblea, davant la qual un dels ambaixadors, Esperandeu Cardona, doctor en ambdós drets, després de presentar les lletres credencials, pronuncià un discurs (resumit pel Cerretanus), al qual respongué el Cardenal d'Ostia; així mateix parlà el Cardenal Zabarella, exhortant al compliment de tot ço que s'havia convingut. Fillastre remarca que en l'ambaixada, composta de tres laics i tres clergues, no hi havia cap prelat; i diu que l'episcopat de la Corona d'Aragó havia insistit encara prop d'Alfons perquè retornés a l'obediència de Benet XIII. El Cerretanus fa conèixer una lletra escrita el 10 de juliol, per Joan d'Opiz des de Barcelona a l'assemblea de Constança, comunicant a aquesta que els ambaixadors d'Alfons haurien hagut d'empendre el viatge ja a mitjans de juny, si no hagués tingut lloc una reunió de tots els bisbes del reialme, els quals, sota la influència de Pere de Luna tractaren d'evitar tant com pogueren que l'ambaixada anés a Constança. Hom pot compendre, doncs, les intrigues que aquí al nostre país es posaren en joc en aquell moment i la importància que elles tenien en ordre al problema general de la solució del gran Cisma. Els delegats del Concili seguien, però, activament llurs gestions pels països d'Espanya; les lletres que ells enviaven a Constança, transcrites pel Cerretanus, van donant notícies detallades de llur actuació, primer aquí, després a Castella, on foren ajudats per enviats especials d'Alfons el Magnànim, un dels quals fou Felip de Malla, qui anà també a Escòcia, com després veurem.

Fins aquí havem seguit, massa minuciosament potser, les dades relatives a les negociacions entre el Concili de Constança i la monarquia catalano-aragonesa, per a obtenir la franca col·laboració d'aquesta. Quan ella i altres Estats que havien abans pertangut a l'obediència de Benet XIII entraren a participar en la magna assemblea, quedà aquesta constituïda en Concili general, i llavors quedà concentrat en aquest tot l'interès històric. Per no allargar excessivament aquesta recensió, ja bastant prolongada, passarem per alt ara les notícies que el dietari del Cardenal Fillastre dona amb referència als incidents promoguts entre els ambaixadors d'Alfons i altres elements del Concili, a les qüestions entre aquells i els castellans respecte l'atribució de vots i la presidència del grup espanyol, al procés i deposició de Pere de Luna, a la preparació de l'elecció del nou Papa i a la

proclamació de Martí V, el Pontífex que representa la fi del Cisma. Remarcarem, però, l'interès de la relació de les fortes discussions que hi hagué entre catalans, aragonesos i portuguesos (els més addictes a l'Emperador), d'una part, i dels castellans i navarresos, d'altra, que consigna Fillastre en el seu dietari; discussions tan virulentes que arribaren, amb la retirada eventual dels castellans, a posar en perill l'obra del Concili.

En el segon volum dels *Acta Concilii Constanciensis*, després del text dels dietaris esmentats, el Professor Finke dóna, com ja hem dit, un estudi dels sermons pronunciats en aquell magne Sínode, i una llista d'aquests. Entre els oradors catalans que figuren en ella amb indicació de llurs sermons hi ha fra Joan Roca, fra Antoni Caxal, N'Esperandeu Cardona i En Felip de Malla. Aquest va fer, pel que es veu, un excel·lent paper en el Concili i fou un dels electors del papa Martí V. Publica també el Prof. Finke en aquest volum II diversos tractats i projectes d'aquell temps sobre la reforma de l'Església.

El volum III dels *Acta Concilii Constanciensis* no és pas, certament, menys interessant. Dividit en quatre seccions, les tres primeres es refereixen respectivament a Joan XXIII, Gregori XII i Benet XIII i el Concili. També en aquest volum hi han interessants documents del nostre país, trets la major part de l'arxiu de la Corona d'Aragó. De la primera secció, ço que té particular interès per nosaltres és la sèrie de documents relatius als darrers temps del pontificat de Joan XXIII. Un cert nombre d'ells ens mostren l'activitat diplomàtica dels enviats del nostre sobirà, i ens donen a conèixer les instruccions que d'aquest havien rebut, les notícies o rumors sovint ben curiosos que li trametien respecte els esdeveniments més notables d'aquells moments, i l'estat dels afers que gestionaven. Alguns d'aquests corresponsals del rei li trameten relacions, redactades en el nostre idioma amb naturalitat i animació, sense sequedat ni encarcament formulari; així, per exemple, les lletres adreçades respectivament des de Constança i de Ginebra a Ferran d'Antequera pels seus ambaixadors els dies 21 de març i 10 d'abril de 1415, donant-li compte de la fugida de Joan XXIII i d'altres coses. Aquests documents nostres fan bona companyia a altres ben interessants també trets dels arxius i biblioteques de París, Roma, Viena, Praga, Petersburg, Breslau, Venècia, Munic, Florència, etc.

També hi ha un bon grup de documents d'especial interès per nosaltres en la secció tercera d'aquest terç volum dels *Acta Concilii Constanciensis*, relativa a Benet XIII i el Concili; particularment en els apartats referents al viatge de Segimon a Narbona i Perpinyà, a la negociació efectuada en aquesta vila, a les ambaixades enviades pel rei Ferran a l'Emperador i a França i a les respectives actituds de Benet XIII i del Concili des de la substracció de l'obediència fins a la elecció de Martí V. En alguns d'aquests documents, a més de l'actuació d'altres personatges del nostre país, hi apareix manifest el paper important de Sant Vicens Ferrer i la concordança de tendència d'acció d'ell i del rei, encaminant tots dos els esforços cap a la unió de l'Església en coincidència amb la política de Segimon en aquest sentit. Donen també altres documents d'aquesta secció bona idea de la tenacitat de Benet XIII i de l'admirable activitat que desplegà sempre en la defensa del que creia fermament el seu dret. Singularment dignes d'esment són, per les notícies que contenen i per l'animació de llur estil, la lletra que Pere de Falcs escriví al rei Ferran des de Narbona el 29 d'agost de 1415 i les que Macià des Puig i l'esmentat Pere de Falcs adreçaren al Rei des d'aquella mateixa població els dies 4 i 5 del mes de setembre immediat. També és extraordinàriament curiosa la lletra que Pere Comuel el dia 15 d'octubre envià des de Perpinyà al bisbe de Barcelona Francesc Climent Çapera, qui era llavors per terres de Castella com a nunci de Benet XIII; i podem dir, en general, que totes les lletres del dit Comuel a l'expressat bisbe són molt remarcables. Així mateix són ben dignes d'esment les lletres de Felip de Malla al rei Ferran; i tantes altres que sota diversos aspectes mereixen un examen detingut.

El Prof. Finke no s'ha pas limitat a la publicació sistemàtica i curosament anotada d'aquest ric conjunt de documents, sinó que els ha valorat degudament en magistrals estudis de síntesi sobre els respectius temes de cada una de les seccions en què ha distribuït els diplomes i altres textos editats en els volums que acabem d'analitzar. Amb ells l'eminent Professor de Friburg ha palesat una vegada més, ultra la seva admirable capacitat de treball, el seu mètode precís i rigorós, i la vastitud de la seva cultura històrica. — F. V. T.

GERVASIO DE ARTIÑANO Y DE GUALDÁCANO: *La arquitectura naval española (en madera). Bosquejo de sus condiciones y rasgos de su evolución*. — Madrid, 1920. — 427 pp. de text (amb il·lustracions intercalades) + LXXX ff. d'explicació de les làmines + 4 s. n.; LXXX làmines a part.

Notes històriques sobre la marina catalana medieval.

F. CONDEMINAS MASCARÓ: *La Marina española (compendio histórico)*. — Barcelona, Ed. Apolo, 1923. — 354 pp.

ALOYS SCHULTE: *Geschichte der Grossen Ravensburger Handelsgesellschaft, 1380-1530*. — «Deutsche Verlags-Anstalt.» — Stuttgart und Berlin, 1923. — 3 vols.

Formant part dels *Deutsche Handels Akte des Mittelalters und der Neuzeit*, que publica la comissió històrica de l'Acadèmia de Ciències de Baviera, aquesta densa i voluminosa monografia, té per a nosaltres l'interès que li donen diversos capítols relatius a activitats de la companyia historiada en terres catalanes i en moments de prosperitat econòmica i política del nostre poble.

La societat de comerç objecte d'aquesta història fou constituïda en 1380 per tres famílies: els Humpis de Ravensburg, els Muntpratt de Constança, i els Mötteli de la desapareguda vila de Buchhorn (avui Friedrichshafen). Les llacunes de la documentació no permeten reconstruir exactament els pactes socials, però resulta clar que la societat no era encara una anònima, com les d'Holanda al segle següent, característicament capitalista, sinó més aviat una societat familiar que es pactava de nou cada cinc o sis anys, bé que les quotes de capital no fossin retirades sinó molt més de tant en tant. Característica dominant era la familiaritat i la prestació personal de tots els socis; no hi havia accionistes de capital exclusivament. El tipus de negoci era netament mercantil, amb exclusió dels de crèdit i diner i de les prestacions de crèdit o subministres al rei i a les ciutats; per això el seu dividend és molt més xic que els dels Fugger o els Welser, malgrat que els capitals no fossin inferiors (el càlcul de monedes tan diverses àdhuc per reducció al per fi d'or, fa un xic incerta l'estimació de capital de la societat de Ravensburg).

L'organització de la Companyia i singularment les instruccions passades als factors i encarregats de les filials de Barcelona o València, tenen el major interès. Les regles generals que donen són: no fer mai usura, ésser acurat en el vestir, formal en els tractes, esforçar-se a vendre, però no fer mals deutes, és a dir, no vendre a clients de poca solvència.

Els comerciants alemanys i savoians obtingueren d'Alfons IV privilegi de comerciar amb gravàmens certs, a 7 de gener de 1420. Atorgat només per cinc anys, el privilegi fou prorrogat i regia encara en 1481, i Schulte ens parla d'un cert donatiu dels comerciants que suposa fou el preu del privilegi. Per bé que no fossin els Humpis els únics alemanys establerts a Barcelona (el mateix Schulte retreu la història d'un Werlin von Kilchen, *Werner de la Sgleya*, en català, que organitzà amb mercaders de Barcelona una mena de trust europeu, és a dir, universal del safrà), eren l'element més permanent d'aquest comerç.

Els nostres arxius, especialment el del Reial Patrimoni, i el de València, han subministrat amb els llibres de drets o registres de duanes, material abundós per a veure com i en quin ram treballaven els Humpis. El negoci que es feia tant per via Ginebra, Lió, el Rhone i la marina, com per Milà i Gènova, tenia per matèries els articles que avui encara vénen d'Alemanya del Sud, i van a aquelles contrades. Tela de lli, canemàs, fil, draps de Flandes, fustany, fil de ferro i d'aram, capells de feltre, botons, colors, joguines, perles de rosari, ganiveteria, vidrets, tinters, agulles i tatxes, és el que venia d'Alemanya; i el que hi enviaven valencians i catalans eren mercaderies avui encara d'exportació: arròs, safrà, sucre, panses i figues seques, pèl de conill, dàtils, seda i cera.

Mereixen especial esment com a episodi curiós les relacions d'uns dels factors de València, Jacob Wizland, amb els primers treballs d'impressor a aquella ciutat, revelades en un cert procés sobre subministre de paper que venia d'Itàlia i no arribà a temps per a ésser usat en l'estampació.

El segon volum està dedicat exclusivament a l'anàlisi del comerç des del punt de mira de les mercaderies, amb capítol per a cadascun dels articles tractats; i el tercer conté les fonts i documents. Pel que hem dit pot apreciar-se l'interès que l'obra de Schulte ofereix per a la història econòmica del nostre país i singularment de la nostra ciutat, vastíssim camp encara inexplorat gairebé.

M. R. B.

JAUME PERES UNZUETA: *El sometent a través de la Història*. Pròleg de l'il·lustre senyor Francisco Carreras Candi. — Barcelona, Joaquim Horta, 1924. — xv + 460 pp., làms. a part.

Entre els diversos treballs publicats durant aquests darrers anys sobre el tema (alguns escrits a impuls de fervor dictatorial), cap com aquest mereix ésser citat amb elogi. L'autor ha estudiat força documentació en els nostres arxius a començar per l'Històric de la Ciutat de Barcelona.

JOSÉ M. MARCH, S. J.: *El Somatén. Su origen y naturaleza, su historia y organización, la salvación de España.* — Barcelona, Tip. «La Educación», 1923.

ELÍAS SERRA RÁFOLS: *Fernando el Católico y los payeses de remensa. — La solución del pleito agrario en Cataluña.* (Tesis doctoral.) — Lérida, Tip. Mariana, 1925. — 99 pp.

L'autor exposa el plantejament del problema agrari a Catalunya i la solució que Ferran el Catòlic volgué donar-li amb la sentència arbitral de Guadalupe. Els capítols que comprèn aquesta obra porten els títols: *La guerra de los remensas de 1484-85. — La «via del compromès». Íñigo López de Mendoza. — La sentencia arbitral de Guadalupe. — Ejecución de la sentencia. — Los síndicos de los payeses.*

Serra i Ràfols ha utilitzat, per a la redacció del seu treball, bon nombre de documents dels nostres arxius de la Corona d'Aragó, Històric Municipal i del Reial Patrimoni. Amb ells ha ordenat una sèrie de fets interessants. Cal acollir, però, amb certes reserves els judicis que en fa, sobretot els que es refereixen a l'actuació del rei. (Comentant aquest treball ha escrit un notable article Ferran Soldevila: *Ferran el Catòlic i la qüestió dels remences*, dins la *Revista de Catalunya*, vol. VII, 1927, pp. 358-368.)

Catalunya i l'Orient

GUSTAVE SCHLUMBERGER: *Expédition des «almugavares» ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311.* Ouvrage accompagné d'une carte. Deuxième édition. — Paris, Plon-Nourrit et Cie. [1924]. V + 305 pp.

Segona edició que reproduïx el text de la publicada en 1902. Es clar que moltes de les seves pàgines estan mancades d'una base científica sòlida, considerat el progrés remarcable que ha fet la història de la dominació catalana a la Grècia medieval. Tanmateix és sempre aquell llibre suggestiu amb el qual l'autor, avui en edat força avançada, continua prestant a la nostra terra un servei digne de la més gran reconeixença.

A. RUBIÓ I LLUCH: *La companyia catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy* (Campanyes de Macedònia i de Tessàlia 1307-1310). — Barcelona, 1923. — 54 pp., 7 làms. — Extr. de «Miscel·lània Prat de la Riba», vol. I.

Conquista de Tebas por Juan de Urtubia (Episodio de la historia de los navarros en Grecia). — San Sebastián, Diputación de Guipúzcoa, 1923. 51 pp. — Extr. de l'«Homenaje a D. Carmelo de Echeagaray».

Une figure athénienne de l'époque de la domination catalane. Dimitri Rendi. — Extr. de *Byzantion*, II (1925), pp. 193-229.

Altres treballs del mateix autor, relatius a la dominació catalana a Grècia, són registrats en parlar dels volums d'Homenatge a Heinrich Finke, a R. Menéndez Pidal, i en donar compte del 1er Congrés Int. d'Estudis Bizantins. — Esmentem també ací el treball del nostre col·lega de la secció Filològica de l'INSTITUT:

L. NICOLAU D'OLWER: *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental.* — Barcelona, Editorial Barcino, 1926. 262 pp., 25 figures, 3 cartes geogràfiques (vol. I de l'*Enciclopèdia Catalunya*).

P. GIROLAMO GOLUBOVICH, O. F. M.: *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano.* Tomo IV (dal 1333 al 1345). Quaracchi presso Firenze, Collegio di S. Bonaventura, 1923. — 4.º, pp. VIII-503.

Hem vist en volums anteriors de l'ANUARI (MCMXIII-XIV, 766-768; MCMXV-XX, 859) l'interès que té aquest grandios repertori per a la història catalana tan lligada, durant l'Edat Mitja, amb l'Orient i amb l'Ordre franciscana. En aquest tom IV, són també freqüents les al·lusions a personatges catalans, a fets de la nostra història. Tals són, per exemple, les referents a Sanxa filla de Jaume I, que terminà la seva vida a Jerusalem dedicada a obres de caritat (p. 19); a Fra Je-

roni de Catalunya (p. 233) del qual l'autor s'ocupà llargament en volums anteriors; a fra Ponç Carbonell (p. 383-384) — la referència que s'hi fa al treball del P. Zacarias Garcia Villada publicat en l'ANUARI de 1911-12, està de més, perquè aquest autor, no sabé veure que *Poncius provincialis* era el conegut Ponce le Provençal, i no pas el nostre menoret català — i altres.

Mereixen ésser esmentades especialment les pàgines (316-333) dedicades a l'infant Ferran de Mallorca, el segon d'aquest nom, casat amb Esquiva filla d'Huc IV de Xipre. El P. G. copia el Memorial secret que Ferran dirigí al seu germà Jaume, l'últim rei mallorquí, sobre les injúries i humillacions que ell sofí, per part del seu cruel i estrambòtic sogre. Si aquest curiós memorial que donà a conèixer Mas Latrie i reproduí després Estanislau Aguiló (*Bol. de la Societat Arg. Luliana*, vol. X), és ací transcrit novament, s'explica per les notícies que conté d'història franciscana. Sota la rúbrica *Aragona e Terra Santa. Re Pietro IV d'Aragona e i luoghi Santi* (1345-63), són aplegats els actes realitzats pel comte-rei Pere III en favor de la Terra Santa i de l'Ordre franciscana; un d'aquests actes és l'ambaixada de fra Antoni d'Alexandria i Pere de Mitjavila en nom del monarca, al Soldà d'Egipte (pp. 406-411; Cf. també, 398-399, 405).

La magna obra del P. G. és ja a hores d'ara un poderós auxiliar dels nostres historiadors. La història de l'expansió catalana marítima i en terres orientals, hi troba dades abundoses. — R. D'A.-M.

FR. ANDREU IVARS CARDONA, O. F. M.: *Dos Creuades Valenciano-Mallorquines a les Costes de Berberia*. 1397-1399. — València, Imp. Olmos y Luján, 1921. — CXXXII - 176 pp.

A últims d'agost o primers de setembre del 1397 uns corsaris berberiscs, procedents de Tedèlç o més probablement de Bugia, barrejaren el lloc de Torreblanca, captivaren més de cent veïns i després de calar foc a la vila, marxaren emportant-se'n un copó amb unes hòsties consagrades. La indignació que el fet produí en tot el regne, ja prou fatigat per les continuades incursions dels corsaris, va ésser enorme. Mossèn Ramon de Boil, governador de València, proposava al Consell General, el 15 de setembre, l'organització d'una armada que passés a Berberia per a castigar els envaïdors i rescatar les hòsties robades; a 13 de gener de l'any següent el rei Martí aprovava els capítols acordats. Els valencians demanaren l'ajut de Barcelona, que fou ofert tot seguit. Exigències del rei Martí impediren aquesta col·laboració; però València negocià amb els mallorquins, decidida ja a dur avant l'empresa fos com fos. L'acord definitiu fou pres pel Consell valencià el 23 de gener de 1398. El rei Martí els ajudà i els ajudà així mateix el papa Benet, qui concedí tres butlles de creuada. Aquesta fou predicada per totes les terres de la corona; es recolliren almoines, s'allistaren cavallers i soldats; venent les grans dificultats d'una empresa semblant, arribaren a reunir-se a Eivissa, el 14 d'agost, setanta naus amb més de set mil creuats. L'armada es dirigí a la costa africana i el 27 d'agost fou pres i barrejat el lloc de Tedèlç, situat a l'Est d'Alger i al Sud de Cap Bengut: moriren molts serraïns, molts d'altres foren captivats; el guany, molt important. Una tempestat desorganitzà l'estol i malmenà les naus, que tornaren com bonament pogueren unes als ports mallorquins, altres als de València i Catalunya. Poc després el papa Benet es trobava a Avinyó en circumstàncies difícils prou conegudes, i l'armada fou tramesa a aquella ciutat.

Els Jurats de València començaren a últims del mateix any a organitzar una nova creuada; a 19 de desembre demanaren llicència al rei per a trametre una misatgeria a Berberia, no diuen concretament a quina ciutat, amb l'encàrrec d'exigir la restitució de les hòsties robades i dels captius cristians i la prometença de no fer en endavant cap dany a les persones i béns dels súbdits del rei d'Aragó. No sabem si es dugué a terme aquesta misatgeria; és cert, però, que al gener següent estaven en plena activitat els treballs per a la nova armada i que a mitjans d'agost s'aplegaren al port de Mahó 70 naus amb prop de 3.000 combatents. L'expedició es dirigia aquesta vegada sobre Bona i arribà davant la vila el 31 d'agost. Un primer desembarc es féu el dia primer de setembre i un altre, més important, l'endemà; cap dels dos fou afortunat i els creuats hagueren de tornar a les naus. Els de Bona havien estat previnguts a temps. Poc després es desavenien els capitans de l'estol i aquest es dividia: les naus mallorquines cremaren El Koll, intentaren el setge de Giger (Djidjelli) i retornaren a Mallorca; les restants, sorpreses per una tempestat, feren cap a Sicília i a Sardenya.

El P. Ivars ha estudiat aquesta doble creuada, pròpiament una en dos moments, a base dels documents originals, i ha sapigut dur a terme la investigació de les fonts i l'exposició dels resultats amb el mètode i la claretat que han fet tan estimables els seus treballs als estudiosos. És certament sensible que per raons alienes a la seva voluntat l'autor no hagi pogut publicar el seu treball

en la seva forma originària més extensa; diu ell mateix «un estudi llarg i documentat sobre el domini del Mediterrani en l'últim terç del segle XIV, que servia de base a les dues creuades, ha sigut reduït al capítol primer de la primera creuada... Hem tingut de deixar fora l'estudi de l'Armada Papal que tenim preparat i convenientment documentat, més uns copiosos índexs...» A València hi hagué en aquest temps i durant gran part del segle XV una activitat marítima extraordinària; aquestes creuades en són un clar testimoni, així com la intervenció tan eficaç de naus valencianes en les empreses del *Magnànim* a Itàlia. L'armada d'Avinyó és un dels episodis principals de la seva actuació, esmentat per tothom i no ben estudiat encara; per això és més de doldre que hagi restat inèdita aquesta part del treball del P. Ivars, tan ben situat per a il·lustrar aquest moment tan interessant del gran cisma. — F. M. T.

TREBALLS DEL PROF. CONSTANTÍ MARINESCU SOBRE RELACIONS ENTRE CATALUNYA I L'ORIENT

1. — *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, en les *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*. I (París, 1923) 1-135.
2. — *Le Prêtre Jean. Son pays. Explication de son nom*. De la publicació: *Académie de Roumanie. Bulletin de la section historique*. X (1923).
3. — *La Catalogne et l'Arménie au temps de Jacques II (1291-1327). Envoi par le roi Ochine des reliques de Sainte Thècle à la Cathédrale de Tarragone*, en les *Mél. Ecol. Roum.* II (París, 1923).
4. — *Tentatives de mariage de deux fils d'Andronic II Paléologue avec des princesses latines*, en la *Revue historique du Sud-Est européen*. I (Bucarest, 1924).
5. — *De nouveau sur Constance de Hohenstaufen, impératrice de Nicée*, en *Byzantion. Revue Internationale des Etudes byzantines*. I (París-Liége, 1924), 451-68.
6. — *Manuel II Paléologue et les rois d'Aragon. Commentaire sur quatre lettres inédites en latin, expédiées par la chancellerie byzantine*. En *Acad. de Roum. Bull. sect. histor.* XI (1924), 192-206.
7. — *Notes sur les catalans dans l'Empire byzantin pendant le regne de Jacques II (1291-1327)* en les *Mélanges d'histoire du moyen âge offerts à M. Ferdinand Lot*. (París, 1925), 501-13.

El jove historiador romanès Constantí Marinescu, professor actualment a la Universitat de Cluj i director del seu Institut d'Història general és un dels estrangers que millor coneixen la història de la nostra terra. La seva estada, no fa gaires anys, a Barcelona i les seves investigacions a l'Arxiu de la Corona d'Aragó han estat ben fructuoses: des de l'Escola romana de França primer, i des de la seva pàtria després no ha deixat tothora de dedicar una gran part de la seva activitat envejable a historiar les relacions entre Catalunya i els pobles d'orient. La seva competència en aquest aspecte, que no és l'únic de la seva personalitat, és cosa ja reconeguda per tothom. I dintre aquesta especialitat constitueix un dels seus estudis predilectes l'època d'Alfons el Magnànim.

A continuació donem algunes indicacions dels treballs de M. interessant la història catalana, apareguts durant aquests anys. Encara que sigui repetir quelcom del que n'hem dit en altres publicacions, passarem ràpidament revista a cadascun d'ells.

1. — Un capítol de la política oriental d'Alfons el Magnànim, vast tema sobre el qual el senyor Marinescu està preparant un gran diplomatar, és el relatiu a l'Albània de Scanderbeg. La informació que fins ara en teníem, mercès a Francesco Cerone (*La politica orientale di Alfonso d'Aragona*, 1902-1903) és refeta i completada amb els resultats d'investigacions aprofundides en els registres de la Corona d'Aragó i amb l'ajut d'una bibliografia nombrosíssima de difícil consulta en el nostre país i no aprofitada tampoc per l'historiador napolità.

Donats els trets principals sobre l'estrenu capdill albanès — que es deia, com se sap, Jordi Castriota, — guerrer per tradició de família M. ens el fa veure en pugna amb els turcs des de 1443. En aquesta lluita entraren en joc, ben aviat, Venècia i Nàpols, les dues grans potències de la península itàlica. Venècia a causa de les seves possessions en les costes adriàtiques havia d'estar a l'aguait de la marxa de la guerra contra els turcs, empresa aferrissadament pels albanesos i jugoslaus: el seu veïnatge amb aquests pobles balcànics la conduí a freqüents enemistats amb ells. En una coalició de llurs capdills contra la Sereníssima en 1447, entra en escena, francament, el rei Alfons, el qual, però ja havia intervingut en la política balcànica: així en 1443 havia tingut tractes amb el gran voivode de Bòsnia Esteve Vucxix el qual l'any següent es reconeix vassall del Magnànim a canvi de protecció d'aquest contra el rei de Bòsnia i contra la República de Venècia. Aviat un estol català obligava la Sereníssima a fer la pau. D'aquesta manera diu l'autor, «al llarg del litoral adriàtic hi havia la mateixa forta lluita entre les dues potències que es disputaven alhora la preeminència

a Itàlia. I és a la llum d'aquesta política del rei aragonès que cal examinar els primers contactes entre Alfons V i Scanderbeg».

I aquests contactes els trobem ja a les darreries del susdit any 1447 quan van a Nàpols dos mandataris de Scanderbeg en demanda de l'ajut del rei contra els turcs, i cal afegir contra la República que seguint la seva política egoïsta els incitava contra Scanderbeg. Alfons ambiciós com era accedeix de grat. Des de 1448 fins el 1458 any de la mort del rei les proeses de Scanderbeg s'expliquen per la protecció oficial i efectiva del Magnànim el qual estableix en 1451 un tractat amb el cap albanès. I aquest cau dintre l'òrbita d'Alfons, com hi van a raure de mica en mica altres capdells balcànics; de tal manera que hom veu sensiblement com s'hi va enfortint la dominació del poderós monarca que hi exerceix una veritable senyoria per mitjà d'emissaris, com és ara Bernat Vaquer, i dels seus virreis (Ramon d'Ortafà i Joan Claver).

La lluita èpica de Scanderbeg contra els turcs, amb l'auxili en homes, diners i queviures proporcionats del seu rei Alfons el Magnànim, és plena d'episodis diversos i de fortuna varia: topa, per un cantó, amb l'actitud sempre fluctuant i astuta de Venècia, i per altra banda la força de la mitja lluna no minvava, ans al contrari, la caiguda de Constantinoble agreuja la causa dels cristians. En la intervenció del poder de l'Església, sobretot sota Calixte III, en la croada general, que no té una vera eficàcia per les rivalitats dels estats italians i per no ésser aquella època propícia a una acció de conjunt com en segles anteriors, corresponen aixímateix una part ben important a Alfons: hi tenia interès no sols com a cristià sinó també en raó dels seus somnis de dominació, precisament balcànic en bona part, i àdhuc perquè els propis estats perillaven amb l'allau turca que avançava amenaçadora.

Mort el rei d'Aragó i Nàpols l'epopèia albanesa continua, però el fill del Magnànim i successor a Nàpols, Ferran, no tenia la talla del pare; d'ara endavant l'epopèia albanesa, com diu l'autor, es caracteritza més aviat per la col·laboració veneciana cada cop més accentuada.

En aquest estudi de M. Alfons el Magnànim se'ns mostra amb un caire als nostres ulls ben simpàtic: tot i ésser de llinatge foraster i fer de rei italià més aviat que dels territoris ibèrics, en la seva política fou un rei català, com ho proven els seus ambaixadors catalans, virreis catalans, tropes catalanes a Itàlia i sobretot a Orient, flota catalana en totes les seves nombroses guerres. Així sembla fer reviure els dies gloriosos de la dominació catalana a Grècia.

2. — El treball sobre el preste Joan fou llegit pel Sr. M. al Congrés Internacional de Ciències Històriques celebrat a Brussel·les l'abril de 1923. Ja és sabut que durant l'Edat Mitja la figura llegendària d'un poderós monarca llunyà nomenat el Preste Joan, havia preocupat la cristiandat. L'examen minuciós del Sr. M. relatiu a la historiografia europea a partir de la crònica d'Otto von Freisingen, de mitjans del segle XII, és una mostra palesa de la seva forta erudició i es llegeix amb molta curiositat. Aquesta augmenta encara en seguir l'autor quan aclareix l'origen d'aquella denominació bon xic estranya i el fet de la indeterminació de l'imperi del personatge mític. Per tractar-se d'un punt relacionat amb la nostra història resumirem la clara explicació del Sr. M.

El nom de «Preste Joan», «Priester Johannes», etc., s'explica fàcilment pel doble motiu que en la antiga llengua etiòpica la reialesa, la majestat, és designada amb el mot *zan* (amb certes variants) i que els monarques etiòpics, al menys algun temps, exerciren una funció religiosa i àdhuc foren o preveres o, al menys, diaques. D'altra banda, segons M., foren marxans italians que freqüentaven els ports d'Orient a qui es deu la transmissió del nom a les parts occidentals. I precisament *Zan* sona com el venecià *Zan*, corresponent a l'italià *Gian*, abreviació de Giovanni. D'aquí que Presbiter Johannes és la traducció de Prevere-Rei. La confusió de mots que sonaren a l'orella més o menys igualment, és clara. I un cop penetrada aquella denominació composta, en les diverses llengües occidentals, l'element *Zan* (rei) restà fosilitzat en sa traducció fantàstica de *Joan*. «En tot cas — diu M. — el nom de prevere-Rei mai no es troba testificat en l'Etiòpia. Es sens dubte una denominació cercada i aplicada pels occidentals, colpits per la reunió en una mateixa persona del poder imperial i d'una gerarquia eclesiàstica, cosa impossible a Europa.»

Quant al fet que hom divagués respecte la localització de l'imperi del Preste Joan, tan aviat cregut sobirà de l'Etiòpia, com de la Tartària, Mongòlia, Xina, etc., l'error prové de la falsa idea que ja des de l'antiguitat hom tenia de l'extensió de les «Indies». L'Edat Mitjana féu de l'Etiòpia mateixa una part d'elles. Mercès al comerç i les croades arribaren notícies de l'existència d'un monarca cristià en lluita aferrissada amb els musulmans, més enllà de les terres de l'Islam, en aquelles *Indies* imprecises, més imprecises i misterioses d'ençà que durant les croades els camins vers l'Etiòpia restaren tancats. Tan imprecisa esdevingué, per aquestes circumstàncies, el territori de les *Indies* del Preste Joan que missioners i llegats papals en llurs peregrinacions a l'Àsia maldaren

debades per trobar el susdit país en aquelles terres immenses on se sabia a l'Occident que hi havia cristians. Es a la fi de les croades que, oberts de nou per als cristians els camins cap a la vera Etiòpia, hom hi retrobà la terra del Preste Joan, cristià sí, però no tan poderós ni tan fabulosament ric com hom havia cregut.

Des d'aquest temps, doncs, la terra del Preste Joan ja se sabia existent a l'Àfrica, però no per això deixà de suscitar la curiositat de l'Occident. Recordem per exemple la carta del rei Joan I, (8 d'abril 1391) dirigida al comte de Foix en què li demana li trameti «un frare menor qui ha estat molts anys amb Preste Joan e compte d'aquelles parts moltes meravelles». També com un personatge llegendari el Preste Joan sol ésser representat en la cartografia medieval. — Sobre aquestes representacions en planisferis catalans i les relacions entre Catalunya i la terra del Preste Joan es pot consultar l'article de F. Soldevila, *Els catalans a les illes Afortunades i a la terra del Preste Joan* en la *Revista de Catalunya* (1925, II, 427-37).

3. — Les relacions entre els nostres comte-reis i els sobirans d'Armènia foren freqüents com demostren plenament els documents que han estat exhومات dels nostres arxius. El Sr. M. com resultat de les seves investigacions fructíferes ha fet nova llum sobre les mantingudes per Jaume II amb alguns dels reis armenis. Aquestes relacions responien no sols a l'interès del comerç en les terres orientals, sinó també a la croada que es proposava de fer el comte-rei per deslliurar la Terra Santa. Resultat de tot això fou l'amistat que s'establí entre aquells reis i Jaume II. Un episodi d'aquesta amistat fou l'obtenció per a la Seu de Tarragona de relíquies de la seva patrona Santa Tecla. En 1319 sortia de Catalunya l'embaixador Simó Salzet ciutadà de Barcelona amb dos clergues, amb presents per al Rei Ochín al qual Jaume II demanava de confiar a aquests clergues una part del cos de la santa asiàtica. Les pretensions del nostre monarca eren satisfetes i els enviats catalans tornaren l'any següent acompanyats d'embaixadors armenis portadors d'un braç i d'altra part del cos de Santa Tecla. Entre tant el Rei Ochín havent estat assassinat, Jaume II escrivia al seu successor Lleó IV remerciant-lo, i als pocs dies a l'arquebisbe de Tarragona Ximeneç de Leme l'assabentava de l'arribada dels embaixadors armenis i li recomanava de rebre'ls dignament.

Totes aquestes notícies i d'altres encara pertocants a aquestes bones relacions entre la Confederació i l'Armènia, són estudiades d'una manera erudita pel Sr. M. en aquesta bella monografia. Algun que altre lapsus de detall, per exemple, en la traducció d'alguna paraula catalana, no minva el valor d'aquest capítol tan interessant de l'expansió catalana per la mediterrània.

4. — Les tentatives de casament de dos fills d'Andrònic II són, d'una banda les referents a l'hereu de l'Imperi, Miquel, que el seu pare hauria volgut casar successivament amb Caterina de Courtenay i amb Violant, germana de Jaume II i Frederic III. Sobre aquest segon projecte, que hom no sap per quin motiu va fracassar, M. publica una carta inèdita de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, datada a Palerm el 3 abril 1296. Segons ella Frederic adverteix al seu germà, que acabava de fer-se coronar, que anava a continuar la lluita contra els francesos i que preparava les tractatives per maridar llur germana Violant amb Miquel, primogènit de l'Emperador Andrònic. D'aquesta manera, com ja fa observar M. cercava una aliança amb Bizanci per tal de contrarestar l'oposició pontifícia a la seva corona, i les maniobres angevines. — D'altra banda, fracassà igualment el matrimoni d'un fill — hom no en coneix el nom — d'Andrònic, tingut de la seva segona muller, amb una de les filles de Jaume II, any 1311.

5. — Conegudes són les notícies que En Miret i Sans aportà sobre tres princeses gregues de la cort de Jaume II: Constança de Hohenstaufen, germana de Manfrè de Sicília, vídua de Joan III, Ducas Vatatzes, emperador de Nice; Eudòxia Laçcaris que casà en segones núpcies amb Arnau Roger I, comte de Pallars; i de la filla d'aquesta Vatatzas, les tres de vida molt accidentada, sinó novel·lesca i tot. Les dades que el nostre malaguanyat col·lega publicà referents a la primera, en les seves tres monografies referents a dites princeses, són bellament resumides per M. i al mateix temps completades mercès a noves investigacions a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dutes a terme en 1920 pel professor romanès.

Els documents que publica són els següents: a) una còpia de l'acte en grec i traducció interliniar llatina pel qual Miquel VIII Paleòleg garantitza a Constança la provisió fixada en altre temps per Joan III Ducas Vatatzes en cas que ella hagués hagut deixar Sicília, on s'havia refugiat prop del germà Manfrè, i tornar a l'imperi bizantí. Es còpia feta a Barcelona en 1353 d'un original, la data del qual, segons M. s'ha de fixar en 1262; b) còpia feta en 1307 d'algunes clàusules i condicions del testament de l'ex-emperadriu, que publicà parcialment En Miret i Sans; c) lletra de Jaume II a Andrònic II amb la qual, ultra regraciar-lo pels favors concedits als mercaders catalans li recomana

l'embaixador Bonanat Reig que, com sabiem, per l'anàlisi breu que d'aquesta lletra havia donat En Miret i Sans, anava a reclamar l'herència de la difunta Constança tia-àvia del comte-rei. Es escrita des de Poblet el 15 agost 1316; d) Resposta donada en 1316-1317 per Andrònic II a la requesta de Jaume II al qual nega l'exactitud del que havia dit l'ex-emperadriu qui, per altra banda — diu ell — mai no havia reclamat res. — De la primera i quarta lletres s'acompanyen fac-símils. Cal observar que la darrera carta ofereix la particularitat d'ésser escrita en llatí i no en grec. Aquesta monografia fou llegida com comunicació al I Congrés Internacional d'Estudis Bizantins de Bucarest. El mateix és de la següent.

6. — Quatre lletres llatines expedides per la cancelleria bizantina en temps de Manuel Paléolog als comtes-reis Martí I (no V com diu M. per un lapsus) i Ferran I, són publicades per l'erudit romanès el qual fa veure llur importància sota el punt de vista diplomàtic. En efecte ell no coneix altres actes en llatí emanades d'aquella cancelleria, si s'exceptua un privilegi de comerç traducció de l'original grec concedit per Andrònic II Paleòleg als marxants catalans i donat a conèixer per Capmany. Però, demés, aquestes lletres són nous documents que interessin les relacions entre la nostra terra i l'Imperi bizantí.

Per la primera, datada a Constantinoble el 23 octubre 1407, assabenta al nostre rei Martí que per mitjà del seu embaixador Manuel Crisoloras, tramès a Occident per recollir subsidis destinats a la defensa de Constantinoble, li envia algunes relíquies accedint a una petició que li havia fet el comte-rei. Li demana, encara — i a això responen certament les probes d'amistat que li prodiga —, que dongui el seu concurs perquè l'embaixador pugui haver les vendes de les indulgències concedides pel Papa, retingudes fins a les hores, i recollir altres cabals en els països de la confederació, en vista de la defensa de l'Imperi.

La segona lletra és escrita a Salònica el 28 novembre 1414. El basileus expresa la seva joia a Ferran I el qual havia promès a Teodor, dèspota de la Marca, fill de Manuel II, d'anar-hi al cap d'una forta expedició en auxili de l'Imperi. Li prega, en conseqüència, de tenir-lo al corrent de les seves intencions en aquell punt. L'Emperador deuria veure aviat la poca serietat de la promesa per tal com li escriu novament des de Constantinoble el 25 març de 1416, informant-lo del seu retorn a la capital i donant-li notícies seves: és el contingut de la tercera lletra. La darrera que publica M. és d'un familiar del primogènit de l'Emperador llavors absent, un cert Constantí Raul Paleòleg el qual li prega d'enviar-li uns gossos que li havia demanat per al seu amo, en una seva visita a la cort catalana.

Aquest treball del Sr. M. qui comenta amb erudició el text dels quatre documents copiats de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, fou una de les memòries presentades al Congrés de bizantinologia de Bucarest.

7. — Les notes que constitueixen la darrera monografia són relatives al comerç català amb l'Orient durant el regnat de Jaume II. A base d'alguns documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i del Municipal de Barcelona, completa i esmena les dades que sobre la qüestió coneixiem per l'obra famosa de Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen âge*. El primer privilegi d'Andrònic II a favor del comerç català d'aquest temps i que publicà per primera vegada Capmany és datat per M. en l'any 1296. D'aquest igual que del segon privilegi, de l'any 1320 (també donat a conèixer per Capmany) l'autor ens dona transcripcions acurades i reproduccions fotogràfiques. Encara publica algun altre document. En conjunt és un treball que no desmereix gens dels altres de l'erudit autor. — R. D'A. M.

Història moderna

ROGER BIGELOW MERRIMAN: *The Rise of the Spanish Empire in the Old World and in the New*. Volum III. — *The Emperor*. — New York, The Macmillan Company, 1925.

Després d'haver-nos donat un volum dedicat a l'estudi del desenrotllament de l'imperi hispànic durant l'Edat Mitjana, i un altre durant el regnat dels Reis Catòlics (vegeu ANUARI MCMXV-XX, 855-8), el Prof. Merriman, de la Universitat de Harvard, ha publicat un terç volum qui comprèn el regnat de Carles I d'Espanya, l'Emperador Carles V (1516-1556). Constitueix doncs, en certa manera, aquest volum, el punt més alt del treball històric emprès pel Prof. Merriman: el regnat de Felip II, tot i que l'imperi espanyol ateny la màxima extensió amb la conquesta de Portugal inicia ja la decadència i la desmembració.

L'autor ha dividit el volum en dues parts, que ha titulat: «Espanya en el Vell Món» i «Espanya en el Nou Món». A la primera estudia, principalment, l'arribada de Carles a la Península Ibèrica,

la reducció de les grans rebel·lions que hi van esclatar després de la seva partença, el desenrotllament de l'administració interna, les guerres amb França i amb els Turcs, i les qüestions diplomàtiques i bèl·liques dels darrers anys de l'Emperador. El nucli central de la segona part és ocupat pel viatge de circumnavegació de Magalhaes, per les conquestes de Mèxic i del Perú, pels descobriments de Soto, Coronado i els altres principals descobridors espanyols, per l'establiment dels sistemes de govern colonial i de control mercantil.

Aquesta esquemàtica enunciació és suficient per fer-nos comprendre la importància d'aquest volum, si solament ens apremem d'afegir que en res no desdiu, quant a l'aciençament, dels volums que l'havien precedit, i dels quals ja vàrem fer l'elogi escaient. Apressem-nos, també, a dir que, malgrat que el paper que Catalunya juga en la formació de l'imperi hispànic és gairebé nul durant el regnat de l'Emperador Carles V, no deixem de trobar en el present volum llargs passatges i nombroses al·lusions relatives a la nostra terra. Així, en el capítol XXI (el primer del volum) trobem diverses pàgines on tracta de la primera estada de Carles a Barcelona (1518-1519), amb la celebració del capítol del Toisó d'Or, l'elecció imperial i l'actuació de les Corts catalanes. La intranquil·litat regnant a València, on Carles no va anar i on el seu representant Adrià d'Utrecht va procedir força impolíticament, troba també el seu lloc en aquest primer capítol, mentre en el capítol següent ens és donat un excel·lent resum de l'alçament de les Germanies valencianes, de la revolta popular de Mallorca, i de la sublevació dels moriscos valencians, suscitada pel cruel i antipolític edicte de 1525.

No oblida en el seu llibre, el Prof. Merriman, el desenrotllament intern dels Estats de la monarquia. El Consell d'Aragó, el funcionament de les nostres corts, hi són per això estudiats, tot i que la importància minvant dels regnes catalano-aragonesos dins la història del desenrotllament de l'imperi, lleva interès a llurs institucions considerades des del punt de vista en què la finalitat de la seva obra col·loca al Prof. Merriman.

Hem al·ludit a l'aciençament amb què el volum és redactat. Diguem ara que la simpatia que el savi professor va mostrar envers Catalunya en els dos primers volums, perdura en aquest. I en això trobem un altre motiu per recomanar i per estimar la seva obra. — F. S.

Miscel·lània Prat de la Riba. Barcelona, INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, 1923.—Vol. I.

S'hi contenen els següents articles interessant la nostra història: RUBIÓ I LLUCH, Antoni: *La companyia catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy*, a què ens hem referit en registrar altres obres del mateix autor sobre la dominació catalana a Grècia. — SAGARRA, Ferran de: *Assassinat de don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i homicidis, robatoris i saqueig del castell i terme de Palautordera (episodi de l'any 1640)* (pp. 307-340).

MIQUEL S. OLIVER: *Obres Catalanes*. Vol. VI. *Catalunya en temps de la revolució francesa*. — Barcelona, «Il·lustració Catalana» [1922]. — 222 pp.

Reedició d'aquest treball que es publicà per primera vegada en l'ANUARI de 1911-12. En el mateix volum es torna a publicar, així mateix, la conferència sobre *La producció castellana a Catalunya*.

JOSEP LLORD: *Campanya Montemolinista de Catalunya, o guerra dels Matiners (setembre de 1846 a maig de 1849)*. — Barcelona, 1926. — Un volum de 217 pp., il·lustrat amb 16 gravats.

La guerra promoguda i sostinguda a Catalunya pels montemolinistes, ço és, els partidaris de Don Carles Lluís de Borbó i de Braganza, comte de Montemolín, des de setembre de 1846 a maig de 1849, és la que l'autor descriu en aquest llibre, amb l'aportació de bon nombre de dades, força interessants.

Es de doldre que en la narració s'observi quelcom de falta de mètode i ordre en l'exposició dels fets, i manca de cites i documents que constituïrien un interessant apèndix i donarien a l'estudi un major caràcter científic. — F. DE S.

MANUEL REVENTÓS: *Els moviments socials a Barcelona durant el segle XIX*. — Barcelona, *La Revista*, 1925. — 159 pp. («Col·lecció d'Estudis Socials», I.)

Assaig d'un gran interès pel tema apassionant que s'hi tracta, ple de dificultats pel caràcter de les fonts, incompletes i sovint partidistes, que ha calgut aprofitar. Comprèn des de la dissolució dels

antics gremis fins a l'aparició del sindicalisme català, dintre ja del segle actual. L'autor ha fet amb gran penetració aquest estudi, el qual serà ben útil per a emprendre investigacions successives.

Història de la geografia a Catalunya. Cartografia catalana medieval

SEGUNDO DE ISPIZÚA: *Historia de la Geografía y de la Cosmografía en las edades antigua y media con relación a los grandes descubrimientos marítimos realizados en los siglos XV y XVI por españoles y portugueses*. — Obra que se escribe por encargo de la Junta de Cultura de la Excm. Diputación de Vizcaya y por designación, a petición de ella, de la Real Academia de la Historia, para enaltecer a Juan Sebastián de Elcano y a los que con él dieron los primeros vuelta al mundo, ilustrada con numerosos mapas históricos, algunos de ellos reproducidos por primera vez de ediciones rarísimas. — Tomo Primero, partes Primera y Segunda, 27 x 19 cm., XVI i 536 pp. (Madrid, 1922). — Tomo Segundo, partes Tercera y Cuarta, XV i 411 pp. (Madrid, 1926).

Sota aquests llargs títol i subtítol veié la llum aquesta obra, subvencionada per la Diputació de Biscaia.

És un treball desigual: té coses bones i fins podríem dir excel·lents, però en altres punts és senzillament insuficient i es basa el seu autor en obres ja ben antiquades, com les de Malte Brun.

La seva il·lustració és realment abundant i variada, especialment en el primer volum, pel que es refereix als mapes medievals. Són en llur majoria reproduccions de figures ja aparegudes en altres històries de la Geografia (Vivien de Saint Martin, Charton, vescomte de Santarem, Gosse-lin, Bunbury). N'hi han, però, que es publiquen per primera vegada; algunes són d'importància màxima, com per exemple, la figura representant el sistema geocèntric de l'Univers, treta del *Tractado de Astrología* del Marquès de Villena, obra inèdita. Igualment són noves la reproducció del mapamundi de l'edició prínceps de les *Etimologies* de Sant Isidor de Sevilla, i varis gravats trets de la *Sphera Mundi*, de Sacrobusto, edició de 1490.

El primer volum ens prova que Ispizúa ha estat un acurat investigador de la primitiva cosmografia i cartografia a la Península (anterior als mapes nàutics), i són realment notables, des d'aquest punt de vista, els capítols que li dedica. Dintre de la fluïxesa d'altres parts del llibre, aquesta és de veritable interès per a l'estudiós i per sí sola suficient per fer-lo realment útil als investigadors de la cartografia medieval.

En molts punts, el treball d'Ispizúa és senzillament la reunió d'una sèrie de dades i estudis ja publicats en altres obres. De vegades resulta pesat per les seves divagacions i per estendre's massa en tal o qual punt ja ben conegut.

Conté indicacions bibliogràfiques de real utilitat — és aquesta una de les parts més interessants del llibre —, especialment en ço que es refereix a les velles obres geogràfico-cosmogràfiques existents en diverses biblioteques i arxius espanyols, d'algunes de les quals dona per primera vegada recensions.

Creiem, doncs, que aquest treball, deslliurat de la molta farfutalla que hi està de més, reduït a la meitat o un terç del seu contingut, hauria estat complet i resultaria molt interessant. Així i tot, l'investigador d'història de la Geografia que faci omissió d'aquestes parts sobrants, hi podrà trobar dades de real utilitat per a conèixer l'estat de les ciències geogràfiques en el període inicial de l'Edat Mitjana que va fins al primer Renaixement del segle XIII — principalment a la Península Ibèrica, en la seva part cristiana —, i també un estudi bastant complet de les elucubracions de Mandavila i de les seves primeres traduccions castellanès.

Per altra part, és poc acurada la correcció de l'obra i, a més, hom troba nombroses equivocacions degudes a la visible ignorància de varies llengües estrangeres per l'autor. Podríem mencionar, per exemple, que varies vegades repeteix el nom de Peutinger amb l'equivocada grafia *Peuntinger*, que a Vallseca — el famós cartògraf català, convers mallorquí — l'anomena constantment *Vallseca*, a l'historiador got del segle VI Jornandes, li diu sempre *Jonardes*, etc. En fer la llista de les primeres impressions de les obres de Mandavila, cita així la més antiga de les italianes: «1480. — Med. — ¿Qué ciudad será ésta en italiano?...»; ignorava, doncs, que *Med.* era senzillament l'abreviació ben clara de Mediolanum (Milà): i efectivament Henri Cordier, en el seu estudi *Jean de Mandeville* (*Mélanges d'Histoire et de Géographie Orientales*, tome I, 36, Paris, 1914), menciona el peu d'impremta d'aquesta edició, que és: «Explicit Johannes d'Mādeuilla impressus Mediolani... Callendas augusti MCCCCLXXX»; no li hauria, doncs, estat gaire difícil al Sr. Ispizúa d'averiguar i comprovar aquest detall, sense fer càndidament aquella curiosa interrogant. Finalment, no deixa

d'ésser pintoresc l'error en què — a la plana 499 del tom I — li fa incórrer la seva absoluta ignorància de l'alemany. Parla de la carta nàutica dels Pizzigani i diu: «En la página 354 de este libro se publica el mapa de los hermanos Pizzigani según la reproducción de Santarem. En ésta — 500 — la que publica Winson, en su *History of America*, tomada de Allgemeine» (sic!); i ací una crida per a fer la menció bibliogràfica següent: «Allgemeine, *Geografische Ephemeriden*, Weimar, volumen XXIV...» !...

En el segon volum — que és quelcom més sòlid que el primer — estudia els descobriments marítims i particularment els de Colom i Magalhães-Elcano.

En el primer capítol senta molt seriosament la curiosa afirmació següent: «Como se ve, hay una característica especial, una grandeza mayor, un criterio científico superior (se discutía el oscuro problema del volumen de la Tierra) en los viajes de descubierta de los españoles, circunstancias que no concurren en las conquistas marítimas de nuestros hermanos los portugueses!» Segons ell, Espanya fou la descobridora de les *dues terceres parts* de la superfície del globus, quedant apenes als lusitans la glòria d'ésser els iniciadors i, principalment, els primers que utilitzaren la declinació solar en llurs navegacions !! (1). Naturalment, aquestes afirmacions apassionades manquen de valor, car són completament contràries a la realitat.

És especialment interessant per a nosaltres el capítol IX, segurament el millor i més científic de tota l'obra. Hi arreplega una sèrie de dades molt importants sobre la cultura geogràfica i nàutica a la Catalunya medieval, basant-se principalment en la inestroncable i preciosa mina que és l'obra del Sr. Rubió i Lluch *Documents per la història de la cultura catalana Mig-Eval*. L'exposició, ben feta i de gran interès.

Aquest segon volum va encapçalat per un pròleg de la vídua de l'autor. L'abundor de mencions bibliogràfiques — especialment d'obres de recent publicació — no és inferior a la del volum anterior i també realment útil.

En suma, aquesta obra és un assaig que, per ésser el primer, no podem menys de veure amb simpatia. Si el seu autor hi demostra una insuficient preparació i idees errònies en varies coses, això no és un motiu per a deixar d'agrair-li l'esforç considerable efectuat i la bona voluntat que a tot arreu de l'obra hom pot notar. Almenys és una prova d'interès i d'amor a una branca de la ciència geogràfica — la seva història —, que a Espanya ha estat quasi totalment abandonada (salvats casos com els de Fernández de Navarrete, Fernández Duro i alguns altres rars, molt rars), a desgrat de la importància que té per un país que ha pres una part primordial en el descobriment del món. Finalment, tampoc hem d'oblidar l'atenció amb què estudia l'estat de les ciències geogràfiques a la Catalunya medieval.

CHARLES DE LA RONCIÈRE, historien de la Marine Française: *La Découverte de l'Afrique au Moyen Age. Cartographes et explorateurs*. Ouvrage publié sous les auspices de S. M. Fouad I, roi d'Egypte. — Société Royale de Géographie d'Egypte. — Le Caire, 1925. — Dos volums de 35 per 27 centímetres, de VIII i 175, i 147 pàgines, respectivament.

Aquesta obra de M. Charles de la Roncière — el ben conegut autor de la *Histoire de la Marine Française* — és de capital importància per a l'estudi de la cartografia catalana medieval i dels orígens de les coneixences geogràfiques que dugueren l'escola mallorquina a la pròspera situació que assolí en els segles XIV i XV.

La seva obra representa una acumulació de treball poc comú: ha exigit nombrosos viatges, reproduccions de documents cartogràfics que forçosament resulten costoses, un estudi aprofundit de la matèria: coses en suma que difícilment s'haurien pogut dur a cap sense disposar de mitjans econòmics fora del corrent. I, efectivament, M. de la Roncière comença el seu pròleg agraïnt al Mecenat que li ha tornat possible la realització de la seva tasca gràcies a la seva generosa munificència que «suprimí totes les contingències que constitueixen massa sovint per als savis un obstacle insuperable». Aquest Mecenat, que s'interessà constantment pels avenços dels treballs d'investigació del nostre autor i mercès al qual ha estat factible la publicació d'obra tan important per a l'estudi de la cultura catalana medieval, és el rei Fuad I d'Egipte.

M. de la Roncière s'adreça, doncs, als arxius i biblioteques que, escampats arreu del món, contenen els vells documents cartogràfics que havia de consultar per dur a cap la seva tasca; trobà sempre bona acollida, mencionant les persones i entitats que l'ajudaren en les seves investigacions, tenint una frase amable per l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.

(1) P. 6 del II volum.

L'autor divideix el seu treball en dues parts, que corresponen a cada un dels volums: l'interior del Continent, i el seu periplus. En el pròleg exposa els punts principals que estudiarà: la cartografia comparada de les diverses escoles, el problema de la prioritat del descobriment de les costes de Guinea (tan discutit vers la meitat del segle passat), la possible influència que tingueren els geògrafs alemanys del segle xv (Martin Behaim) sobre l'esperit de descoberta dels portuguesos.

Comença estudiant els mapamundis llatins i els que se'n derivaren, fins al famós de Ricard de Haldingham (fet entre 1276 i 1283), sembrat d'indicacions geogràfiques interessants i d'éssers fantàstics i monstruosos, segons es suposaven a l'Edat Mitjana que devien ésser els habitants de les contrades remotes. Segueix l'estudi de la cartografia musulmana (*àrab*, diu el nostre autor, a pesar que molts dels geògrafs de religió musulmana, i no dels menors, eren perses, del Khovaresm, berbers) i dedica un capítol curt, però molt interessant i complet, a la ciència geogràfica dels hebreus, reflex dels coneixements *àrabs* en Occident (1).

Després de dedicar un capítol al problema transcendental de l'introducció de la brújola en la ciència de la navegació, arriba al tema candent de l'origen de la primera carta de navegar exacta, prototipus que sobtadament apareix a fins del segle XIII construït amb perfecció sorprenent (l'anomenat *Mapa Nàutic-Tipus*); d'aquest mapa, perdut per nosaltres, desgraciadament, *es deriven totes les cartes nàutiques durant quatre segles*. Contràriament a l'opinió de Nordenskiöld (*Periplus*, p. 47), que afirma la catalanitat d'aquesta obra de valor inapreciable en la història de la cultura humana (car sense aquesta mena de mapes les navegacions eren difícilíssimes i perilloses aventures, fora dels itineraris costers, i per tant qui sap quan s'haurien pogut realitzar els grans descobriments geogràfics de l'Amèrica i de la ruta de les Índies), La Roncière sustenta, amb Konrad Kretschmer (2), que aquesta preciosa obra, que demostra una profunda ciència en els seus artífexs, *no fou catalana*. La qüestió, que ha donat lloc a vivíssimes polèmiques entre els partidaris d'ambdues tesis, a publicacions de nombrosos estudis, a discussions en Congressos geogràfics (sense que, lògicament, ací ningú se n'adonés i, encara menys, sortís a defensar la tesi catalana), té la màxima importància dintre de la Història de la Geografia, i per Catalunya és d'una gran transcendència, car provaria una llarguíssima preparació geogràfica de la Catalunya medieval anterior a les obres mestres dels cartògrafs del segle XIV.

Menciona després La Roncière la més antiga indicació que tenim sobre l'ús dels mapes nàutics, que és de temps de Lluís IX de França (en 1270, quan partí per a la desastrosa Croada de Tunis); aquest fet ja fou citat també per Kretschmer en el seu llibre indicat (p. 50) i abans per Alberto Magnaghi en el seu estudi *Sulle Origini del Portolano normale nel Medio Evo...* (Firenze, 1909), p. 135. És molt original la forma en què arriba a la conclusió que foren els navegants genovesos a les ordres del famós almirall Benedetto Zaccaria els que establiren el Mapa Nàutic-Tipus, i la seva hipòtesi té bastants probabilitats d'ésser real; esperem ulteriors investigacions per confirmar-la, i que pugui entrar en el domini dels fets adquirits científicament... si bé, en aquest cas, tindria Catalunya que renunciar a la glòria d'ésser el país d'origen del famós Mapa Nàutic-Tipus. Però això encara farà córrer molta tinta... almenys a l'estranger!

M. de la Roncière entra després de ple en l'estudi de l'enigma del primer viatge de circumnavegació medieval, enigma que probablement mai no s'aclarirà. Parla de la misteriosa desaparició dels germans Vivaldi, que ardidament es llençaren en 1291 a l'Atlàntic, baixant les costes de l'Àfrica Occidental, sense que mai més se'n sapigués res. Recordarem que a Mallorca, mig segle més tard, també es posaren a l'ordre del dia aquestes expedicions en busca de les fabuloses riqueses que es suposaven existents en aquelles regions. Entre altres, sortiren la de Francesc des Valers (1342) i, en 1346, la de Jaume Ferrer (popularitzada aquesta última per la famosa llegenda de l'Atlas Català dels Cresques). De la segona ens consta que partí i que mai més se'n tingué notícia. De la primera ignorem quins resultats obtingué i si arribà realment a emprendre el viatge, si bé sabem que el mateix des Valers vivia anys més tard. El fet és que, desgraciadament, els navegants catalans cap resultat durable no obtingueren aleshores en llurs tentatives de navegació a les costes atlàntiques de l'Àfrica.

(1) El tema de la cartografia musulmana i jueva ha estat estudiat a fons en l'obra caòtica però plena d'erudició de Lelewel, *Géographie du Moyen Age* (Brusel·les, 1852). Aquesta obra per nosaltres té gran importància car conté un resum de les coneixences sobre la cartografia catalana, tal com es trobaven a mig segle passat.

(2) *Die italienischen Portolane des Mittelalters* (Berlin, 1909). L'autor estudia (p. 56) la qüestió del Mapa Nàutic-Tipus, negant l'origen català propugnat per Nordenskiöld en l'obra mencionada. Nega ademés (p. 176) la possibilitat que el *Portulà* que serví de base per la confecció dels posteriors fos català, tot recordant (p. 167-168) que Ramon Llull fa referència a la nàutica matemàtica quan en el capítol *De quaestionibus geometriae* del seu *Arbor Scientiae* respon tècnicament a la demana *Marinarii quomodo mensurant miliaria in mari?*

L'estudi del comerç saharià a l'Edat Mitjana ocupa un lloc important en l'obra de La Roncière; l'autor examina la influència tan gran dels jueus en el coneixement d'aquesta regió: gràcies a llurs constants viatges i als nombrosos correligionaris que tenien a tot arreu, foren els israelites utilíssims en l'obra de la vulgarització del coneixement d'aquestes terres allunyades del vell Occident europeu, i no menor importància tingueren els viatges de l'infatigable Ibn Batuta, tangerí, el major viatger de l'Edat Mitjana amb Marco Polo i potser abans que Marco Polo.

Un dels últims capítols d'aquest volum està dedicat a l'estudi de l'escola cartogràfica dels jueus de Mallorca. L'autor examina acuradament les relacions ja mencionades dels jueus d'ambdós costats de l'estret de Gibraltar, demostrant que els de Mallorca estaven perfectament al corrent dels països habitats per llurs correligionaris africans. M. de la Roncière afirma que tota una escola cartogràfica italiana s'inspirà en les cartes mallorquines. Però en altre lloc examinarem amb més deteniment els punts tan importants tocats per l'autor de l'obra referents a la cartografia catalana medieval: és qüestió de gran transcendència, que mereix més que una senzilla menció en una ressenya bibliogràfica.

En el segon volum de la seva obra, M. de la Roncière estudia els progressos dels navegants llençats a la descoberta de l'Àfrica. La famosa faula dels navegants de Dieppe, que certs historiadors francesos pretengueren fer passar pels primers exploradors de l'Àfrica Occidental, és justament rebutjada per La Roncière, dient que «els viatges dels normands a les costes de Guínea en 1364 són del domini de la llegenda». Ja el viscomte de Santarem (*Memória sobre a prioridade dos descobrimentos portugueses na costa d'Àfrica Occidental*, París, 1841) i Pinheiro Chagas (*Os descobrimentos portugueses e os de Colombo*, Lisboa, 1892) s'havien encarregat de desfer tan grollera invenció, que els estudiosos francesos de reconeguda serietat, com La Roncière, no admeten des de fa temps.

Dedica el nostre autor l'espai que es mereix a la gran epopeia portuguesa, i no oblida l'ambaixada que Alfons V d'Aragó envià al Negus Isaac d'Abissínia, i que Marinesco menciona en el seu estudi sobre aquest rei (1).

Així es completa el periple de l'Àfrica, realitzat — diu — per «Italians per la mar Roja, per portuguesos pel cap de Bona Esperança, units a l'Oceà Índic...»

El llibre de M. de la Roncière és preciós per l'abundantíssima bibliografia que conté i que és d'utilitat suma per l'estudi d'aquestes qüestions, si bé creiem que hauria estat millor, per tal de facilitar les recerques, de reunir sistemàticament els títols de les obres utilitzades, en una bibliografia general.

Els mitjans de què disposava l'autor li han permès d'il·lustrar el seu llibre amb profusió de gravats i de reproduccions fotogràfiques de mapes medievals. Entre els catalans, trobem un tros de la carta de Mecià de Viladestes (1413) corresponent a l'Àfrica septentrional, reproduït en colors, que és realment preciós, i més encara perquè aquest excel·lent mapa mallorquí és generalment poc o gens reproduït, i molt menys conegut que altres que s'han fet més populars, com el de Dulcert i l'Atlas dels Cresques.

Observem que les reproduccions fotogràfiques que conté el llibre conserven — com és lògic — tota la fidelitat de l'original; però és llàstima que la reproducció en «facsimil» d'un mapa no sigui del tot reeixida; és el que figura en les pàgines 120-121 (fora de text), del volum I, i que representa la major part de l'Àfrica tal com apareix en el Planisferi Català de mig del segle XV conservat a la Biblioteca Estense de Mòdena. Alguns dels noms i llegendes reproduïts contenen errors, petits en llur major part, si es vol, però que poden produir confusions en l'estudi, i que, a més, desentonen en una obra tan acurada en tot com la de La Roncière. Diguem, però, que aquesta és una reproducció d'un facsimil que publicà Kretschmer en la *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin* de 1897, facsimil que acompanyava un extens estudi sobre el planisferi català de l'Estense.

Per al govern dels estudiosos de la història de la cartografia citarem alguns dels errors i omissions observats en la reproducció de Kretschmer.

Són nombroses les omissions de noms en les costes africanes, i alguns entre els més importants, com es pot veure per la llista següent (costa occidental de l'Àfrica):

(1) Constantí Marinesco. — *Un roi de la Renaissance, Alphonse d'Aragon et de Naples et l'Orient*, 1923, in-8.º

<i>Original</i>	<i>Reproducció de Kretschmer-La Roncière</i>
De Arcilla a l'extrem meridional del Marroc, en el punt en què l'Atlas s'apropa a l'Oceà hi ha 29 noms.	Entre els punts indicats hi ha 7 noms.
Zamotamat.	Samatamat.
Zamam.	Falta.
Cauo de No (1).	»
Menist.	»
Ynnifim.	»
Ansulm.	»
Aluermil.	»
Cauo de Sablo.	»
Cauo de Buyetdor (2).	»
Tera Grande de Rey.	Tera Grande de Rey.
.....	A partir d'aquest punt La Roncière reproduceix tots els noms que figuren en l'original.
Porto Muallero.	
.....	Porto Mualeio.
C. de Cabanell.	
	C. de Cabanel.

Observarem que tant aquests noms com els que segueixen es poden llegir claríssimament en l'original, ço que fa menys disculpables els errors comesos.

Però continuem. En la llegenda que es troba al costat del rètol «Africa» diu l'original: «Aquesta montay dien los sarayns mont Gibelcamar», etc. I Kretschmer: «Aquesta montay dien los *sarauris monti* Gibelcamar», etc.

En la llegenda del rei de Núbia diu l'anònim autor de l'obra:

«Assi senyoraia un rey da Nubia lo quall sta continuamet en guera ab los crestians da Nubia lo (sic) quals son sots messos al Presta Iohan de les Indies.» En canvi el facsimil de Kretschmer i la reproducció de M. de la Roncière conté els dos errors següents: omissió de la primera *a* de la paraula *senyoraia*, que diu, per tant, *senyoria*, ço que és ben diferent; i afegidura d'una *s*, inexistent en l'original, al *lo* que precedeix *quals*.

Apuntarem, per terminar, els errors següents:

<i>Original</i>	<i>Kretschmer-La Roncière</i>
(Sota l'extrem oriental de la serralada de l'Atlas:) P aquestas faldes de questas montanyes pasan pelagrins sarais que ban a beura Mafumet lo lur proffeta.	P aquestas faldes de questas montanyes pasan los (sic) pelagrins sarains (sic) que ban a beura Mafumo (sic) lo lur proffeta.
(Al migdia de l'Atlas, exactament al S. de Trípoli el nom d'una ciutat:) Tanyer.	Tauser (!).
(Al SE. de la Península Aràbiga:) Insula Tubill.	Insula Tabil.

Aquestes petites tares que hem indicat, no ens privaran, però, de dir que l'obra de l'eminent historiador francès és feta amb consciència i fonamentada en una abundantíssima documentació; és un estudi cabdal per seguir el desenrotllament que tingué el coneixement de l'Àfrica a l'Edat Mitjana, i per nosaltres té la màxima importància degut a les interessantíssimes clarícies que aporta sobre l'obra dels cartògrafs mallorquins. Es, sens dubte, l'obra més important d'història de la geografia que ha aparegut d'ençà de la guerra a França.

(1) El cap Nun. És el *cabo de Nam* que cita Duarte Pacheco Pereira. Punt importantíssim, car els navegants fins als temps de l'infant Enric no s'atreuen a anar més enllà.

(2) El cap Bojador, passat en 1434 per Gil Eanes, escuder de l'infant Enric (Duarte Pacheco, «Esmeraldo de Situ Orbis», I, 22).

ELIAS SERRA Y RÀFOLS, Catedrático de la Sección Universitaria de La Laguna: *El descubrimiento y los viajes medievales a las Islas Afortunadas*. — 1926. — Un fullet de 27 × 18 cm. — 22 p.

És un estudi de les relacions i viatges entre les Canàries i Catalunya a l'Edat Mitjana. L'autor diu que el llibre de M. de la Roncière *La découverte de l'Afrique au Moyen Age* li ha suggerit el seu treball. Examina ràpidament els primers viatges dels genovesos a les Afortunades. Cita les tentatives dels mallorquins des Valers, Domènec Gual (ambdues en 1342) i la de Jaume Ferrer (1346), que desaparegué sense deixar rastres. Menciona després les mixtificacions de l'autor canari Osuna Saviñón i estudia els viatges posteriors als mencionats, dels quals tenim notícia fins a l'any 1386, en què cessen. Termina amb un molt breu cop d'ull a la figuració de les Canàries en la cartografia catalana medieval. En resum, si no aporta noves dades, és una síntesi de la qüestió, interessant i útil (1).

JUAN LLABRÉS BERNAL: *La Escuela de Náutica de Palma de Mallorca* en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, XX, 1924-25, pp. 149-151, 191-192, 203-205, 231-235, 250-252, 267-270.

És un interessant estudi, ben documentat, sobre la creació i la vida de l'Escola de Nàutica de Palma de Mallorca, creada per decret de 7 d'agost de 1800. Anteriorment (en l'últim terç del segle XVIII), benemèrits mallorquins havien donat graciosament l'ensenyament de matemàtiques i de la ciència nàutica.

Treball curiós per a conèixer una temptativa de resurrecció del centre nàutic tan important que era Mallorca a l'Edat Mitjana.

FERRAN SOLDEVILA: *Els catalans i el descobriment d'Àfrica a l'Edat Mitjana* en *Revista de Catalunya*, vol. II, 1925, pp. 342-350.

FERRAN SOLDEVILA: *Els catalans a les Illes Afortunades i a la Terra del Preste Joan* en *Revista de Catalunya*, vol. II, 1925, pp. 427-437.

Comentaris a l'obra geogràfica dels catalans a l'Edat Mitjana i llurs viatges a les terres africanes, basats en *La découverte de l'Afrique au Moyen Age*, de La Roncière.

El senyor Soldevila esmenta, demés, diverses de les interessantíssimes llegendes contingudes en el planisferi català de la Biblioteca Estense de Mòdena (mig segle XV), i principalment les que fan referència al Paradís Terrenal i al Preste Joan. Recorda la missió enviada al rei Isaac d'Abissínia, el qual era considerat per Alfons V com el Preste Joan.

ELIES SERRA I RÀFOLS: *Ferran el Catòlic i els cosmògrafs catalans* en *Revista de Catalunya*, vol. II, 1925, pp. 391-396.

En aquest article del Sr. Serra i Ràfols apareixen alguns documents nous i de gran interès per l'estudi dels precedents del famós tractat de Tordesillas, tan favorable a Portugal gràcies al superior talent del seu representant Duarte Pacheco Pereira. Es tractava de fixar la línia de 370 lleigües a l'Oest de les illes del Cap Verd que, segons el tractat esmentat, devia separar les possessions d'ambdós països; gràcies a l'interessantíssim treball del Sr. Serra i Ràfols veiem en quina forma es féu l'enquesta entre la gent entesa del reialme aragonès, per averiguar la manera de fixar pràcticament aquesta línia. El famós Ferrer de Blanes proposà dos mètodes, científic l'un, empíric l'altre.

Notem que la data que es dona per les butlles d'Alexandre VI està equivocada: són de l'any 1493 i no 1494, segons s'indica; per tant, el tractat de Tordesillas és de 7 de juny de l'any següent, i no «del mateix any» (com diu el text).

ANGEL DE ALTOLAGUIRRE: *Carta de Navegar de Matheus Prunes (1563)*, en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, LXXXVIII, 1926, pp. 463-464, amb una reproducció reduïda.

És una breu informació sobre la conveniència d'adquirir aquesta carta per la Biblioteca Nacional, a Madrid. La carta de Prunes de 1563 es trobava en poder de la senyora Magdalena Gil

(1) Per les expedicions de mallorquins a les Canaries, vegi's els documents publicats per Miquel Brunet sobre les de 1342 i 1352 en l'*Almanaque de El Diario de Palma*, de 1891, p. 19, i al *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, vol. VI (1895-96), pàgs. 285-288. En aquest publicà el document (de 16 d'Abril de 1342) pel qual hom concedeix la capitania de dos coques bayonesques a dos Valers y els seus co-patrons.

García, qui l'ha venut a l'esmentada Biblioteca. La informació del senyor Altolaguirre ha estat favorable a l'adquisició. Aquest senyor en menciona un altra del Cap de l'«Archivo Histórico Nacional», qui diu que hom coneix únicament quatre mapes del cartògraf mallorquí en qüestió: dos que es troben a Venècia, un a la Bibliothèque Nationale de París i el que adquireix la de Madrid. No hem pogut veure aquest últim treball, però farem remarcar que ja n'esmentava cinc en 1897 Nordenskiöld en el seu *Periplus*: un de 1560 (?), descrit per De Luca i Sophus Ruge, al monestir Benedictí de Cava dei Tirreni; un altre d'aquest mateix any, al Museo Civico de Venècia; dos a la Bibliothèque Nationale de París, de 1586 el primer i de 1588 el segon (aquest últim es troba reproduït per Marcel en el seu *Recueil de Portulans*); i, finalment, un de 1592, fet en col·laboració amb Rainaldo Bartolomeo de Ferrerios, que es troba a l'Archivio di Stato de Florencia. El segon, el de 1588 i el de 1592 ja havien estat mencionats en 1882 per Uzielli i Amat di San Filippo (planes 247, 258 i 259 del segon volum dels *Studi Biografici e Bibliografici sulla Storia della Geografia in Italia*. Afegirem que Conrad Kretschmer, en la seva obra *Die Entdeckung Amerika's in ihrer Bedeutung für die Geschichte des Weltbildes* (Berlín, 1892, 471 pp. i Atles), menciona, demés, les obres següents d'aquest cartògraf: mapa de la conca mediterrània, datat de 1553, existent a la Biblioteca Comunale de Siena; mapa datat de 1559, a la mateixa Biblioteca; mapa de 1581, a la Biblioteca Reale de Parma (el nom de l'autor d'aquest havia estat llegit erròniament *Matheus Griusco*; Kretschmer indicà l'equivocació i restablí el nom real de l'autor). Finalment, per a completar la llista de les obres de Matheus Prunes —conegudes totes ja, com veiem, a finals del segle passat, — recordarem la carta de 1594, que es troba a la Biblioteca Trivulziana de Milà i que fou descrita per Carlo Errera a la *Rivista Geografica Italiana* de 1896 (*Atlanti e Carte nautiche dal secolo XIV al XVII conservati nelle Biblioteche pubbliche e private di Milano*). Com veiem, fa temps que hom coneixia nou mapes d'aquest cartògraf mallorquí, o sigui sis més dels indicats en l'esmentada informació. A ells ve ara a afegir-se el desè, que és l'adquirit per la Biblioteca Nacional de Madrid.

Per la petita reproducció que en publica el *Boletín* citat, podem apreciar que té les característiques corrents dels mapes nàutics de l'època. La Península Ibèrica està figurada més llarga en el sentit Est-Oest que en el Nord-Sud, amb una diferència d'un 18 per 100, contràriament a la realitat; efectivament, la distància entre el Cap Roca i el Cap de la Nao és aproximadament igual a la que hi ha entre el Cap de Peñas i la Ponta Marroquí i no té la deformació amb que apareix a la carta de Prunes. Aquest defecte era general en la major part dels mapes d'aquell període. La «bota» d'Itàlia és figurada en forma sensiblement semblant a la del mapa de Bartomeu Olives de 1552, pertanyent a la Hispanic Society of America: profunda exagerada del golf de Policastro, que fa molt estreta la península entre aquest i el golf de Manfredònia, direcció Nord-Sud, massa rígida, de la costa occidental de Calàbria; defectes, tots, molt corrents en els mapes d'aquells temps, segons hem dit.

La carta comprèn des de l'extrem oriental de la mar Negra fins a la península de Bretanya, incluint tota la Mediterrània. L'interior, desert, com en els mapes de la decadència, dels quals ja han desaparegut les figuracions tan detallades i exactes de les cartes de Dulcert i dels Cresques. El dibuix, pel que podem veure, sembla força esmerat.

Els Prunes eren una d'aquelles famílies de cartògrafs i copistes catalans que tantes obres produïren durant els segles XVI i XVII, i que s'establien sovint a Itàlia. D'aquesta família, a més de Mateu, coneixem Vicens Prunes, potser fill de l'anterior, de qui Stevenson (*Portolan Charts*, p. 64) cita un mapa, fet a Palma en 1597, que pertany a la Hispanic Society of America.

GONZAL DE REPARAZ (fill).

Estudis biogràfics

ANTONI ROVIRA I VIRGILI: *Guifré I*. — Barcelona, 1926. — 46 pp. («Col·lecció Popular Barcino», XI.)

Bell resum fet amb simpatia i amb perfecte coneixement de la bibliografia del comte barceloní.

FERRAN SOLDEVILA: *Jaume I*. — Barcelona, 1926. — 60 pp. («Col·lecció Popular Barcino», XIII.)

Es un estudi de vulgarització en el qual la figura del gran rei és presentada en els seus diversos aspectes. L'autor palesa ací una vegada més les seves dots de bon historiador i agradable estil·lista.

CARLES RAHOLA: *En Ramon Muntaner. L'Home, La Crònica*. Pròleg de Ll. Nicolau d'Olwer. — Barcelona, 1922. Vol. V, de «Publicacions Empordà», X + 69 pp.

— *L'Empordà a la «Crònica» d'En Muntaner*. — Barcelona, Horta, MCMXXV, 61 pp.

Tant de l'un com de l'altre d'aquests dos treballs podem repetir les paraules del nostre company L. Nicolau d'Olwer: «En Rahola s'ha servit de l'erudició per aplegar els materials d'una obra artística, i per això el seu estudi és fruit amb delectança.»

JOSEP M.ª ROCA: *Mestre Guillem Coltellor metge dels Reis d'Aragó Pere III y Johan I.* — Barcelona, Badia, 1922. — 56 pp., un facsímil.

L'autor entès en història de la medicina a Catalunya porta ja dedicats a aquest tema b s-
tants treballs (Vegeu secció de Revistes). El damunt anunciat, és el discurs llegit a Girona el
27-VI-21 en l'acte de l'homenatge al metge gironí Guillem Coltellor en ocasió del IV Congrés de
Metges de llengua catalana. S'hi apleguen curioses dades sobre la vida d'aquest físic que gaudi
de tanta confiança en la cort catalana, a base de documents dels arxius de la Corona d'Aragó i
del R. Patrimoni, de Barcelona. A més a més hom hi troba notícies d'altres diversos metges dels
nostres comtes-reis. En conjunt és una monografia prou interessant; sols és llàstima la poca cura
en la transcripció de passatges en llatí.

DANIEL GIRONA LLAGOSTERA: *La darrera malaltia de la reyna Maria de Luna (1406)*. — Barce-
lona, 1922. — Un quadern de 46 pp. i una làmina en fototípia.

Es un estudi acuradíssim, en el qual el seu autor, qui reuneix les condicions de metge i histo-
riador molt erudit, tracta aquest tema amb gran competència, aportant-hi un bon aplec de dades
inèdites i curioses, fruit de recerques i troballes fetes per ell en els arxius. El treball, molt interes-
sant, constitueix una nova i valuosa aportació per a la història de la medicina a Catalunya. S'hi
descriu minuciosament la darrera malaltia de la reina dona Maria de Luna, muller del rei En Martí
l'Humà, especificant-se totes les incidències d'aquella, fins a la mort de la reina, esdevinguda a
Villarreal el dimecres 29 de desembre de 1406, «a dues hores après mitja nit», com diu el rei en sa
lletra al Mestre de Montesa, innovant-li el traspàs de la reina i convidant-lo a concórrer a les
exèquies que es celebraren a València.

El doctor Girona, en el seu estudi, ens fa conèixer dos metges catalans, mestre Domènec Ros
i mestre Pere Soler, els quals assistiren dona Maria de Luna; i, després de referir la intervenció
d'aquests metges en el curs de la malaltia, de les dades que consten en la dita intervenció, dedueix
assenta les conclusions lògiques i pertinents sobre la naturalesa de l'esmentada malaltia de la
reina.

Un Apèndix comprèn fins a cinquanta documents inèdits, força interessants i en llur major
part cartes del rei a la reina i als mestres Ros i Soler; les quals, ultra ésser curioses, són de gran
profit per a l'esclariment del tema estudiat.

Aquest treball fou presentat en forma de comunicació en el IV Congrés de Metges de Llengua
Catalana, celebrat a Girona en juny de 1921. — F. DE S.

VICENTE FERRAN Y SALVADOR: *San Vicente Ferrer y la nobleza valenciana. (Estudio histórico.)* —
València, López y C.^a, 1921. — 47 pp.

JOSÉ SANCHIS SIVERA: *El Cardenal Rodrigo de Borja en Valencia*. — Madrid, Revista de Archi-
vos, 1924. — 47 pp. i lám.

Hom troba en aquest estudi notícies interessants respecte l'ascendència, tan discutida encara,
dels Borges i la legació a Espanya del que havia d'ésser Alexandre VI. La part principal és dedi-
cada, com diu el títol, a l'estada del cardenal a València, en aquesta ocasió.

A. H. MATHEW: *The life and times of Rodrigo Borgia, Pope Alexander VI.* — London, 1924. — 413 pp.

PETER DE ROO: *Material for a history of Pope Alexander VI his relatives and his time.* — Bruges,
Desclée, de Brouwer and C.^a. — 1924. — 5 vols.

Els mots que serveixen de lema al llibre, trets de les històries de Gil de Viterbo, donen ja l'es-
perit d'aquesta obra: es refereixen a l'anada a Roma de Carles VIII que havia sentit a dir molt

de mal del papa i que en entrar als jardins del Vaticà el troba agenollat i pregant; aleshores ell i el seu seguici veieren que *falsi in eum calumniis se deceptos rati*. L'obra de Msgr. de Roo vol portar al lector modern un convenciment semblant. Enfront de tanta literatura com s'ha escrit contra els Borges, ell publica una apologia, extensa, minuciosa i detallada. No defuig cap problema, no esquivi cap acusació, la vida d'Alexandre VI és seguida pas a pas, des dels orígens de la casa fins a la mort del Papa. La seva figura tan interessant i viva i representativa l'ha seduït, com va seduir a tants dels seus contemporanis, podríem dir que ell no va tenir, ni ha tingut després, amb poques i nobles excepcions, més que enemics mortals o amics fidelíssims. Msgr. de Roo és un d'aquests i dels més apassionats i decidits. En el seu llibre Alexandre apareix com un àngel de candor, vilipendiat, calumniat vilment. La seva obra religiosa i política fou admirable, la seva vida privada un exemple de virtut: ell ha impulsat la propagació de la fe, ha defensat Europa contra els turcs, ha reformat la Cúria i l'administració, ha omplert Roma de bells monuments. Per a arribar a un resultat tan absolut cal sovint un esforç d'interpretació que no sempre convenç i que perjudica al llibre. Certament moltes coses poc exemplars han estat atribuïdes gratuïtament al papa Alexandre, altres, però, venen controlades per documents i textos contemporanis, de mal refusar. Potser una de les parts més poc convincents del llibre és la dedicada a demostrar falsificacions i interpolacions fins en documents del mateix Arxiu Vaticà. El llibre no podem dir, per tant, que sigui precisament una història — el primer capítol, per exemple, acaba amb una genealogia borgiana que comença simplement amb Ramírez, rei d'Aragó — però l'autor ha consultat i seleccionat, no sempre amb justícia, una bibliografia considerable, ha investigat directament arxius i biblioteques, dóna nous documents i materials que són d'una utilitat evident per al qui vulgui estudiar aquesta figura que de tot temps ha interessat els historiadors i els qui no en són. — F. M. T.

MARQUÈS DE VILLA-URRUTIA: *Lucrecia Borja, estudio histórico*. — Beltrán, Madrid. — 1922. — 238 pp.

Tots els qui han llegit alguna de les obres de la nombrosa bibliografia, diplomàtica i històrica, del Marquès de Villa-Urrutia, difícilment perdran el record del seu estil tan personal, enginyós i viu, de la seva traça a dir totes les coses, fins les més p rillofes i arriscades, de la seva habilitat a animar el món que estudia. Totes aquestes qualitats hom les troba en aquesta vida de Lucrècia Borja, tan mal judicada fins que Gregorovius va presentar-la d'una manera rigorosament objectiva i imparcial en el magnífic llibre, que amb el mateix títol que el del Marquès, sortí en el 1872. Aquesta nova biografia no porta noves notícies, ni ha estat aquest l'intent de l'autor, francament exposat en un ameníssim pròleg; ell ha volgut tan sols donar «un mero trabajo de vulgarización, basado sobre los datos publicados por los historiadores que hicieron objeto de sus pesquisas a los Borjas» i cal reconèixer que ha assolit el seu propòsit amplament i amb una erudició que no sempre trobem en obres de majors aspiracions. Lucrècia, la seva pintoresca i barrejada família, el món atzarós i apassionat que la voltava, la vida del temps tan contradictori i alterat, apareixen en aquestes planes amb una animació i una realitat que fan la seva lectura interessant i divertida. La comprensió que l'autor ha mostrat ja en altres obres seves li ha servit en aquesta per a situar-se dintre l'ambient de la Itàlia del quatrecent i per a no judicar amb massa severitat, sinó amb espiritual indulgència, les tares i vicis d'aquella gent tan extremada en totes les coses. — F. M. T.

PEDRO J. BLANCO, S. J.: *El virreinato de San Francisco de Borja en Cataluña. Junio 1539-abril 1543*. Relación sacada de la correspondencia epistolar del santo por el... — Barcelona, El Apostolado de la Buena Prensa [1921]. — 88 pp.

VICENTE FORNER TICHELL: *Familia de los Viciara (Estudios histórico-críticos)*. — València, Imp. Hijo F. Vives Mora, 1922. — XVII+469 pp.

IGNASI CASANOVAS, S. J.: *Sant Ignasi de Loyola, fundador de la Companyia de Jesús*. — Barcelona, Foment de Pietat Catalana, 1922. — 404 pp.

S'hi posen de relleu les relacions del sant amb Catalunya.

JUAN CREIXELL, de la Companyia de Jesús: *San Ignacio de Loyola. Estudio crítico y documentado de los hechos ignacianos relacionados con Montserrat, Manresa y Barcelona*. — Barcelona, Subirana, 1922. — VII+413 pp.

JOSEP M. MARCH, S. J.: *La vetlla de les armes de Sant Ignasi de Loiola a Montserrat en relació amb la Sagrada Litúrgia i la Història*. Conferència... — Barcelona, 1922. — 19 pp.

— *La Exposición Ignaciana de Barcelona en el Colegio del Sagrado Corazón del 4 al 12 de noviembre del año centenario*. Religión y descripción... — Barcelona, «Atenas» [1925]. — 29 pp. 12 làmines.

PERE PUJOL I TUBAU, prevere: *Sant Josep de Calassanç oficial del Capítol d'Urgell (1587-1589)*. Estudi històric. — Barcelona, 1921. — 96 pp. i una làmina.

Aquest treball, com tots els del seu autor, és digne de lloança, per tal com resulta un estudi molt complet, fet amb gran destresa i amb un mètode d'investigació acuradíssim.

En els primers capítols es demostra com la comarca ribagorçana pertany des d'antic al bisbat d'Urgell, i la catalanitat d'origen de Sant Josep de Calassanç.

La part més interessant d'aquest estudi són les dades que aporta el seu autor (dades fins ara desconegudes) sobre la intervenció del sant fundador de l'Escola Pia en els afers del bisbat i del Capítol de la Seu d'Urgell. Tots els biògrafs del Sant suposaven que aquest, des de mitjan any 1586, s'havia retirat al seu poble nadiu; tanmateix Mn. Pujol ha descobert que des del 12 de febrer de 1587 fins el 27 de gener de 1589 exercí els càrrecs de secretari del Capítol de la Seu d'Urgell, i de mestre de cerimònies d'aquella catedral, i que fou nomenat, encara, després d'aquest període, pel bisbe fra Andreu Capella, familiar seu, plebà de Claverol i Ortoneda, i visitador de l'oficialat de Tremp.

Són importants aquestes dades, per tal com fan palesa l'actuació de Sant Josep de Calassanç en aquell bisbat, sobretot en una època en la qual el bandolerisme feia estralls en aquelles comarques del nord de Catalunya. Referent a aquest punt del bandolerisme, l'autor dóna curioses notícies que comprenen una gran part del seu treball.

Finalment, completa i augmenta la vàlua d'aquest llibre una sèrie ben curiosa de documents, inèdits, i tots ells força interessants, entre els quals mereixen comentar-se particularment, dotze cartes en català, autògrafes de Sant Josep de Calassanç. — F. DE S.

FRANCIS BORGIA STECK, O. F. M.: *Fray Junipero Serra and the military Heads of California*. — Reprinted from the Fortnightly Review. — Chicago, Ill. — 51 pp.

[ROBERT M.ª GRAU, O. S. B.]: *Notes biogràfiques del Vble. fra Josep de St. Benet («vulgo» de les Llàn-ties), religiós llec de Montserrat*. — Montserrat, 1923. — 79 pp. (Biblioteca Monàstica, vol. IV.)

Publicació feta en ocasió de commemorar-se el segon centenari de la mort d'aquest místic i escriptorari, català d'adopció, qui ocupa un lloc preeminent entre els grans escriptors montser-ratins.

A. ROVIRA I VIRGILI: *Pau Clarís; estudi biogràfic i històric*. — Barcelona, 1922. — 81 pp. i una làmina.

Es un treball verament interessant on l'autor recull totes les dades biogràfiques del gran patriota. En Rovira i Virgili ensems fixa, amb proves convincents, que el cognom «Clarís» ha d'ésser un mot pla, i no pas agut, com per molts era pronunciat fins ara. En un dels capítols del llibre s'ocupa, el seu autor, d'En Clarís com a canonge d'Urgell, demostrant la confiança que en ell tenia dipos-tada el Capítol, que el considerava com a home assenyat, curós i apte per a intervenir en els afers judicials i administratius de la corporació, i l'havia nomenat síndic seu, per la qual cosa residia en la ciutat de Barcelona. També, com a representant del Capítol, assistí i prengué part en les deliberacions de les Corts Catalanes de 1626.

Es un estudi molt complet i interessant el que fa En Rovira en tractar del canonge Clarís com a diputat eclesiàstic i, per ésser tal, com a President de la Generalitat, en el trienni de 1638 a 1641.

En Rovira, en els capítols V i següents del seu llibre, estudia detingudament la intervenció d'En Clarís en els esdeveniments d'aquells anys malastrucs, i aporta bon aplec de dades que confirmen la prudència, energia i laboriositat inexhauribles de què estava dotat, el vindica de les calúmnies dels seus adversaris, i fa resplendir les virtuts cíviques que tant i tant contribuïren a la glorificació del canonge urgelità.

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, en editar aquest llibre, es féu digne de lloança; i En Rovira i Virgili, amb el seu treball, ha aportat un bell carreu a l'obra del monument del qual és ben mereixedor el gran patrici Pau Clarís. — F. DE S.

IGNASI CASANOVAS, S. J.: *Actualitat de Balme*. — Discurs llegit en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona, en la solemne recepció pública del dia 22 de maig de 1921. — Un quadern de 43 pp. — Barcelona, 1924.

El P. Casanovas, que tant i amb tant de profit ha treballat i treballa, sobre la personalitat i els estudis de Balme (com ho palesa la publicació de les obres completes del gran filòsof vigatà) desenrotlla en aquest discurs un tema tan interessant i oportú com ho és el de l'actualitat balmesiana en els seus aspectes apologetic, sociològic, filosòfic i polític. Els punts que tracta són els següents: «En quin sentit Balme és actual.» — «Balme i els problemes de Catalunya.» — «Balme i els problemes d'Espanya.» — «Balme i el problema apologetic.» — «Balme i els problemes socials, filosòfics i polítics.» — «Valor humà de la persona de Balme.» — «Medis per fer eficaç l'obra de Balme.» — «Edició de les obres completes.» — «Una bona vida de Balme.»

La lectura d'aquest discurs, ultra ésser molt profitosa per les ensenyances que conté, resulta atractiva i agradable. — F. DE S.

Monografies locals

JOSÉ MATAMOROS: *Historia de mi pueblo. Alcanar: monografías de sus hechos y monumentos más notables. Alcanarenses ilustres. Su acción social, política y religiosa a través de los siglos.* — Tortosa, Querol, 1922. — 286 pp.

FRANCESC DE P. CALBETÓ I ROGET: *Recolecta. Monografies, memòries, discursos, efemèrides d'Arenys de Mar.* Exordi de Claudi Omar i Barrera. — Barcelona, 1922. — 339 pp.

L'autor d'aquest llibre, ha recollit no sols els fets històrics de la xamosa vila del Maresma, sinó també les biografies d'alguns dels seus compatriotes més il·lustres.

El treball està dividit en tres parts principals: a) «Dats històrics d'Arenys de Mar»; b) «Biografia de los naturales de Arenys de Mar»; c) «Efemèrides d'Arenys de Mar».

En la primera hi ha un bon aplec de dades sobre els orígens d'Arenys i del vescomtat de Cabrera al qual pertanyia la vila, i sobre la separació i divisió de Sant Martí i Santa Maria d'Arenys; tracta també històricament de la batllia, «jurats» regidors i concellers; de l'església parroquial, fossars i hospitals, de la capella de Mont Calvari i del convent de PP. Caputxins. Ja d'època més moderna, publica dades referents als teatres, beneficència, ensenyança, epidèmies i successos diversos esdevinguts en la vila.

La darrera de les tres parts en què es divideix el llibre, «Efemèrides d'Arenys de Mar», és la que conceptuem més interessant, per tal com s'hi dona un resum històric i cronològic dels fets més notables esdevinguts en la vila des del segle XVI fins l'any 1922.

Mereix ésser lloat aquest treball, perquè el seu autor, home de carrera, dedicat a la professió de la medicina i que ha exercit càrrecs públics, ha consagrat a la història de la seva pàtria les escasses hores de lleure, que les ocupacions perentòries i permanents li deixaven, «llegint, estudiant, escrivint i treballant pel bé i la cultura dels seus conveïns» com amb tota raó, diu, el seu amic Sr. Omar, en l'exordi del llibre. — F. DE S.

MOSSÈN JOSEP MAS, prevere: *Notes Històriques del bisbat de Barcelona. V. XIII. Antigüetat d'algunes esglésies del bisbat de Barcelona. Primera part.* — Barcelona, 1921. — 292 pp. i diversos fotogravats.

Com el títol ja ho indica, és aquest el volum XIIIe de la sèrie de *Notes històriques del bisbat de Barcelona* que, amb un treball i paciència de benedictí, ve publicant, ja fa anys, el laboriosíssim i erudit arxiver de l'Arxiu Capitular de la Seu Barcelonina, mossèn Mas.

En aquest volum dedica el primer capítol a l'estudi del bisbat en el seu origen, la rodalia de la diòcesi i la divisió eclesiàstica de l'actual bisbat de Barcelona.

Des del capítol II, i per ordre alfabètic, comença l'estudi de cada parròquia, aportant dades sobre el seu origen i vicissituds, no sols referents a l'església parroquial, sinó també a les filials i a les capelles que existeixen o han existit en la rodalia de la parròquia.

En arribar a les que corresponen a la lletra B (fins a les quals arriba aquesta primera part), l'autor fa un detallat estudi de les corresponents a la ciutat de Barcelona; estudi força interessant, per tal com comprèn no sols les parròquies antigues, sinó també les esglésies i capelles, moltes desaparegudes, i de les quals sols resta un record boirós i llunyà.

Un apèndix de XXV documents ve a completar les dades contingudes en el llibre.

Es de desitjar que el seu autor pugui continuar treballant i veure finalment acabada aquesta obra, que esdevindrà de molt interès i utilitat per a la història eclesiàstica de Catalunya.

Ens permetrem recomenar a l'autor que al final de l'obra (de la qual aquest volum no és sinó la primera part), i com a complement d'ella, posi un índex onomàstic i geogràfic de tants i tants noms i cognoms d'un i altre ordre com apareixeran en el text, per tal de facilitar el seu estudi i les recerques que puguin fer-s'hi. — F. DE S.

Manual de novells ardots vulgarment apel·lat Dietari de l'Antich Consell Barceloní. Vol. XVIIe (1 de setembre 1658-4 octubre 1667). — Barcelona, Oficina Municipal d'Investigacions i Publicacions històriques, 1922. — VIII + 856 pp.

ARTURO MASRIERA: *Los buenos barceloneses. Hombres, costumbres y anécdotas de la Barcelona ochocentista* (1850-1870). — Barcelona, Editorial Poliglota (1924). — XI + 363 + II pp.

— *Oliendo a brea. Hombres, naves, hechos y cosas de mar de la Cataluña ochocentista*. Segunda serie de los buenos barceloneses. Ilustraciones de Emerenciano Roig Raventós. — Barcelona, Editorial Poliglota, 1926. — X + 261 + II pp.

Reculls d'articles periodístics on abunda l'anècdota i el relat pintoresc dels temps de la vellúria. S'hi troben forses notes històriques locals aprofitables i es llegeixen amb curiositat.

D'un tema semblant tracta el següent discurs:

— *Bibliografía de la Barcelona vuytcentista en Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» en la solemniat recepció pública de D. Arthur Masriera*. — Barcelona, Atlas Gráfico, 1924. — 43 pp.

AVELINO GUITERT DE CUBAS: *Barceloneta*. — [Barcelona, 1921]. — 230 pp.

VICENS COMA SOLEY: *Blanes. Notes històriques*. — Barcelona, Llibreria Verdager, 1922. — 171 pp.

Obra mancada, en general, d'esperit científic, amb fortes errades històriques. Tanmateix cal lloar la bona intenció que l'ha inspirada.

EMERENCIÀ ROIG I RAVENTÓS: *Blanes Marítim* (Notes històriques). — Blanes, 1924. — 98 pp. (Biblioteca de Recull).

ENRIC RIBES I SANGÜESA: *Estudi crític de les Germanies en relació amb la història de Castelló*. — Castelló, Fills de J. Armengot, 1921.

VICENTE GIMENO MICAVILA: *Del Castellón Viejo*. — Castelló, Est. Tip. del Hijo de J. Armengot, 1926. — 389 pp.

FEDERICO VILA BARTROLÍ: *Reseña histórica científica y literaria de la Universidad de Cervera*. — Barcelona, 1923. — XVI + 396 pp.

Cap obra de conjunt no es coneixia fins aquesta data, sobre la història de la universitat cer-verina. Qui més n'havia escrit era el Sr. Manuel Rubió i Borràs amb diferents assaigs i sobre tot amb la seva voluminosa *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera* (Barcelona, 1915-16). Sinó que aquest treball on es repeteixen grossos errors històrics ja suficientment refutats — la qual cosa no vol dir que no sigui útil — és més que res la història administrativa d'aquella Institució filipista. La *Reseña* del P. Frederic Vila és, en canvi, el primer intent d'història cultural, de les doctrines, de l'esperit de la universitat de Cervera. Basada en extensa bibliografia de l'època, aquesta obra conté abundor de dades sobre l'estat de la cultura a Catalunya durant un segle. Qui recordi l'article publicat pel mateix autor sota el títol *Les ciències naturals a la Universitat de Cervera* (*Estudis Universitaris Catalans*, X, 161-175), comprendrà que tenim raó en dir que la *Reseña històrica* és obra de valor ben estimable, tot i dissentir de l'autor en la manera d'apreciar l'origen realista d'aquella universitat catalana. — R. D'A.-M.

AGUSTÍ DURAN Y SANPERE: *Referencias documentals del Call de jueus de Cervera*, en *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de D... el dia 20 d'abril de 1924*. — Barcelona, «Atlas Geográfico», 1924. — 83 pp.

Excel·lent monografia a base de documents conservats en els arxius locals de Cervera. Es fortament suggestiu l'estudi que l'autor hi fa de la topografia del call cerverí i de l'evolució d'aquella comunitat jueva a través dels temps, subjecta successivament a persecucions i a períodes de tolerància.

PEDRO IBARRA: *Elche, Materiales para su historia*. — Cuenca, 1926.

EDUART TODA Y GÜELL: *Historia de Escornalbou*. — Tarragona, Reyal Societat Arqueològica, 1926. — 303 pp.

L'autor, després d'haver restaurat amb encert i gust exquisit l'antic convent, en fa reviure la història. Ell ha salvat diligent, en la gran biblioteca que hi ha anat formant, tota mena de documentació relativa al lloc, llibres i papers solts, mercès als quals reconstitueix el passat d'aquell casal, d'ençà dels temps més reculats.

Efectivament, dedica un capítol a la prehistòria d'Escornalbou, basant-se en el resultat de les excavacions que ell va promoure i que foren iniciades sota la direcció de Mn. Serra i Vilaró. També de l'època romana hi ha abundants restos. (Vegeu la secció d'Arqueologia i Història de l'Art del present ANUARI.) L'Escornalbou cristià comença la seva història l'any 1162 quan el comte rei Alfons I féu donació del lloc, guanyat als moros, a Joan de Sant Boy, canonge, elegit prior per l'Arquebisbe de Tarragona, amb la condició que fos restaurat i poblat i que s'hi edificués una església dedicada a Sant Miquel sota la dependència de la Seu Tarragonina.

Tres són les principals etapes per què passà aquella casa religiosa: la primera és la de la comunitat de canonges de Sant Agustí, regla a la qual pertanyia el capítol de Tarragona. Durant ella tingué lloc l'obra de construcció del monestir, i el principal monument que en resta és l'església acabada en 1240, la mateixa que ara de poc cloïa la sèrie de restauracions fetes pel seu propietari. Ve després l'època del convent de franciscans Recolets als quals fou lliurada la casa en 1580, un cop foren suprimides les canòniques agustinianes de la nostra terra. L'última etapa religiosa és la del seminari de Missions a càrrec dels franciscans de l'Observança, d'ençà de 1686. La vida d'aquests missioners catalans que des del famós Col·legi-Seminari d'Escornalbou tingueren com camp propi les terres de l'antiga Corona d'Aragó és il·lustrada àmpliament per l'autor, no sols en ço que fa referència a llur vida d'apostolat sinó també respecte les successives transformacions i eixamples que feren del vell casal.

El Sr. Toda, distingit i generós bibliòfil (l'INSTITUT li és deutor d'esplèndits donatius fets a favor de la Biblioteca de Catalunya) dedica també una bona part de l'obra als llibres d'Escornalbou dels quals ha pogut salvar sèries importants. Les notes de bibliografia dedicades als autors de la casa, als llibrets catalans de devoció que els frares Missioners escamparen arreu de la terra catalana en època d'atuïment de la nostra llengua, etc., són ben interessants i suggestives.

Tenim notícia que en la Biblioteca dels Franciscans de Balaguer es conserven alguns manuscrits relatius a Escornalbou els quals sembla que no han arribat a notícia de l'autor. Certament caldrà tenir-los en compte en fer-se una nova edició d'aquesta obra, ben aviat exhaurida, que fa honor a l'il·lustre home de lletres que l'ha dut a terme. — R. D'A.-M.

J. CODINA PUIGSAULENS: *Monestir de Santa Maria de l'Estany*. Història documentada amb 58 gravats. Amb un pròleg d'En Joaquim Folch i Torres. — Barcelona, Editorial Poliglota, 1926. — 117-XXXII pp.

CARLES RAHOLA: *Girona*. — Girona, «El Autonomista», 1925. — 59 pp.

JOSEP IVERN SALVÓ: *Perfils històrics del castell de la Geltrú*. — Vilanova i Geltrú, Impremta Social, MCMXXV. — VI + 75 pp. Il·lustracions.

Bon resum històric de la Geltrú.

JOAN SERRA I CONSTANSÓ: *Mig segle de vida igualadina*. Volum primer (1865-1880). — Barcelona, Tobella, 1924. — 165 pp.

Recull de notes de caràcter sovint autobiogràfic-anecdòtiques. Alguns capítols són d'un real interès històric.

MOSSÈN JOSEPH MAS, prevere: *Nota històrica de l'església parroquial de Sant Vicens de Llevaneras, bisbat de Barcelona*. — Barcelona, Imp. y Llibreria Catòlica Pontificia, 1921. — 32 pp.

Monumenta Historica Civitatis Minorisae. — Publicacions d'Història Manresana.

Comprèn fins ara la sèrie cinc volums, publicats tots ells pel Sr. Joaquim Sarret i Arbós:

I. *Història de Manresa*. 464+XI pp. II. *Manresa en la guerra de la independència*. 254+VII pp. III. *Història de la indústria, del comerç i dels gremis de Manresa*. 298+II pp. IV. *Història religiosa de Manresa. Iglésies i convents*. 300+III pp. V. *Història de l'estat polític-social de Manresa*. 284 pp. Són impresos a Manresa, a la impremta de Sant Josep, el primer l'any 1921, l'últim el 1925. — Constitueixen aquests volums una nova contribució, la més important fins ara dins la ja nombrosa bibliografia manresana de l'autor, a la història de la il·lustre i vella ciutat. Sota el mestratge de l'erudit patrici En Leonci Soler i March, el Sr. Sarret i Arbós ha anat estudiant durant anys els arxius locals i la bibliografia històrica, prou abundant, referent a Manresa; fruit d'aquests estudis han estat els treballs que diverses vegades hem comentat en els nostres ANUARIS, i darrerament aquests cinc volums dels *Monumenta Historica*. El primer és l'únic de la sèrie que té un caràcter general, la història de Manresa, des dels primers pobladors fins a la fi del segle XIX, els altres són monografies sobre temes concrets o aspectes especials de la vida passada de la ciutat. L'exposició d'aquests temes pren sempre un major interès a partir del segle XIII i principalment del XIV, que és quan comença pròpiament l'estudi documental directe de l'autor. Per les èpoques anteriors es serveix de fonts ja conegudes o d'obres publicades no sempre, aquestes últimes, triades amb crítica prou rigorosa. Malgrat el títol de la sèrie, els volums tenen un valor que ultrapassa el cercle local, molts d'aquests monuments històrics de Manresa ho són també d'història general catalana i serveixen per a completar capítols d'història religiosa i econòmica, artística i política, en especial de l'Edat Mitjana i dels temps moderns. L'autor escriu amb serenitat, sense passió i amb informació abundant i en gran part inèdita, qualitats singularment d'estimar en aquesta mena d'obres; és sota aquest aspecte especialment lloable la discreció amb què tracta els temps primitius, punt en el qual fallen sovint les històries locals. — F. M. T.

JOAN SOLÀ, Sch. P.: *Historial de can Torrella. Parròquia de Matadepera*. — Terrassa, Morral, MCMXXVI, 10 pp.

RNT. JOSEP POU PARERA, prevere: *El Convent i comunitat de monges caputxines de Mataró, en el transcurs de dos cents anys*. — Barcelona, 1922. — 72 pp. i una lám.

L'autor d'aquesta monografia, amb un estil senzill, descriu les diverses vicissituds per les quals ha hagut de passar el convent de religioses caputxines de Mataró en els dos cents anys que compta d'existència.

Aquest convent, fundat en 1729 per D. Pau Martí (mercader, ciutadà de Barcelona i resident molt temps a Lisboa), el qual hi esmerçà tota sa fortuna, obtingué des de son principi la protecció de les autoritats religioses i civils, i l'acolliment afectuós i entusiasta dels bons mataronins. La fundació quedà definitivament constituïda, el matí del dia 23 d'abril de 1741, amb sis religioses fundadores, que vingueren del monestir de Santa Margarida, de Barcelona, i deu novícies.

Fruit de les recerques fetes per l'autor en l'Arxiu de la comunitat, és la llista curiosa, que publica, de les 163 religioses entrades en el convent des de 1741 fins a 1920, amb llurs noms i cognoms, naturalesa, i anys de llur naixement, presa d'hàbit i defunció.

La part més interessant del llibre és la que dona relació de les penalitats sofertes per la comunitat, particularment en el segle XIX, ja en l'època de la dominació francesa (1808 a 1814), ja també en els anys de revoltes polítiques, sobretot en els de 1823, 1835 i 1869. — F. DE S.

PEDRO CANO BARRANCO: *Monografia histórico-descriptiva de la Cartuja de Montalegre*. — Barcelona, Henrich y Compañía, 1921. — 88 pp. 21 làms.

Llibre essencialment descriptiu, de poca valor històrica.

VICENTE FERRAN Y SALVADOR: *El Castillo de Montesa. Historia y descripción del mismo, precedida de un bosquejo histórico de la Orden militar de Santa María de Montesa y San Jorge de Alfama.* — Valencia, Hijo de F. Vives Mora, 1926. — 262 pp., il·lustracions.

En la primera part d'aquesta obra l'autor fa l'història de l'Ordre de Muntesa des de la seva fundació l'any 1317 i seguint un per un el govern dels seus Mestres i Lloctinents generals, a base sobretot del que n'han dit els historiadors de l'Ordre: Samper, Tristany, Villaroya, etc. La segona part està dedicada a la vila, i particularment al castell, de Muntesa, avui un munt de ruïnes que espera una restauració amorosa. La publicació del llibre està motivada per aquest desig patriòtic. La descripció de la fortalesa i de tots els objectes que s'han pogut salvar, molts d'ells d'un gran interès artístic, i reproduïts abundantment en el decurs de l'obra, és ço que li dóna més valor. Segueixen apèndixs de documents, llistes de cavallers que han vestit l'hàbit de Muntesa, índex onomàstic. Tota l'obra es ressent d'un cert desordre (els mateixos documents — en part ja coneguts — haurien hagut d'ésser publicats per ordre cronològic) i de la poca cura en les transcripcions. Fa l'efecte que l'autor no està massa familiaritzat amb el llatí ni amb el català, la qual cosa és, certament, ço que fa desmerèixer d'una manera especial el seu treball, d'altra banda tan meritori, pel treball que suposa i per la finalitat amb què ha estat escrit.

FORTIÀ SOLÀ I MORETA, prevere: *Pomell històric de Montserrat.* — Barcelona, Foment de Pietat Catalana, 1926. — 162 pp., il·lustracions.

No té les pretensions d'ésser una història erudita, sinó que el seu caràcter és més aviat d'obra dedicada als devots del santuari. L'autor, però, ha escrit pàgines que es llegeixen amb gust, i no dóna altra valor que la que realment tenen a certes belles tradicions i llegendes que fins avui han estat preses com fets històrics. És un gran avenç en llibres d'aquesta mena.

MIGUEL A. CODINA Y FARRÉ: *Origen de la Virgen de Montserrat, patrona de Cataluña y del somatén español.* — Barcelona, 1924. — 142 pp.

MOSSÈN FREDERIC MARTÍ ALBANELL: *Notes històriques del Papiol.* — Barcelona, Rigol i C.^a, MCMXXVI. — 47 pp. Fototípies.

Petita monografia que indica en l'autor, historiador novell, bones orientacions. El seu exemple el voldríem veure seguit en totes les parròquies.

JUAN JOSÉ FEBRER IBÁÑEZ: *Peñíscola. Apuntes históricos por...* — Castelló, Imp. Hijo de J. Armengot, 1924. — 430 + 10 pp.

EDUARD TODA Y GÜELL: *Estudis pobletans.* — Tarragona, Reyal Societat Arqueològica, 1925. — 234 pp.

Aquests Estudis — diu l'autor — «son capítols avansats de la història del Monestir», en la qual treballa fa anys aplegant-ne documentació esparsa i escrivint de mica en mica el resultat de les seves recerques. Recordem que ja la seva primera publicació, essent encara adolescent, fou un llibret dedicat a Poblet (Reus, 1870), avui raresa bibliogràfica. Escrits en forma en bona part anecdòtica, aquests estudis desvetllen tot d'una un interès. Es tracta si es vol, de qüestions en general poc importants de primer antuvi, però són pàgines històriques, íntimes, del gran cenobi català gens conegudes, si més no, poc estudiades fins ara, tal volta per referir-se a fets dels darrers segles, època decadent per al monestir. Tals són, per exemple, les notes biogràfiques del bibliòfil benefactor de Poblet Pere Anton d'Aragó, del P. Jaume Finestres, les referents al plet amb Santes Creus al segle XVIII, sobre els comptes del monestir, etc. No cal dir que cada estudi està ben documentat: gran còpia de manuscrits i impressions posats a contribució formen part del ric fons pobletà salvat amorosament en la Biblioteca de l'autor, a Escornalbou. — R. D'A.-M.

JOAQUIN GUITERT Y FONTSERÉ: *Poblet. Notas histórico-artísticas del Monasterio. Leyendas y Tradiciones.* — Barcelona, Miret Hermanos, 1921. — 233 pp.

— Id. — Segunda edición. — Barcelona, Paytubí [1923]. — 351 pp.

— *Compendio de la Guía, notas históricas, leyendas y tradiciones del Real Monasterio de Nuestra Señora de Poblet.* — Barcelona, Santpere, 1922.

Guies d'escassa valor científica. Conté, però, dades a tenir en compte quan es faci la veritable història del gran monestir.

MOSSÈN JOSEP MASDEU, prevere: *St. Joan de les Abadesses. Resum Històric.* — Vich, Tipografia Balmesiana, 1926. — 85 pp.

Obra de circumstàncies, publicada amb motiu de la celebració del Ve Centenari del Santíssim Misteri, és, però, una bona guia històrica. No altra cosa es podia esperar del seu autor que ha refet amb zel i amb èxit l'arxiu del Monestir.

FERRAN DE SEGARRA I DE SISCAR: *Sant Vicens de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia.* — Barcelona, Altés, 1921. — 388 pp.

SANÇ CAPDEVILA, prevere: *El temple de Santa Maria del Miracle de Tarragona.* — Tarragona, Pijoan, 1924. — 120 + XXXV + 4 s. n. pp.

L'autor fa un historial documentadíssim de valor històrica tant com arqueològica d'aquesta bella construcció del segle XII de la qual ens ocuparem en l'ANUARI MCMXIII-XIV (pp. 928-30) i que ha estat aterrada vergonyosament sense que una reial orde de 5 agost 1924 arribés a temps sinó per conservar pocs restes salvats de la dinamita.

JAUME CARESMAR: *Història de la primacia de la Seu de Tarragona*, pel Pare..., premostratenc de Bellpuig. — Manuscrit inèdit transcrit i prologat pel P. Fr. Martí de Barcelona, O. M. C. — Tarragona, Torres de Virgili, 1924. — XVI + 230 + XII pp. («Biblioteca Tarraconense», I.)

Ha estat excel·lent idea la de publicar aquest estudi, fins ara inèdit, de l'il·lustre erudit premostratenc; llàstima, tan sols, que l'edició hagi resultat, des del punt de vista tipogràfic, massa poc acurada. Una llarga fe d'errades, a la fi del llibre, ha salvat, en part, aquest inconvenient. Per a la història de la Província eclesiàstica tarraconesa i de la seva primacia a la Península ibèrica, representa aquest estudi caresmarià una contribució interessant. Accepta el P. Caresmar la predicació apostòlica del Cristianisme a Espanya (admetent la vinguda de Sant Jaume i de Sant Pau) i considera d'origen apostòlic la Seu de Tarragona, de la qual, però, no coneixem cap bisbe fins al segle III; el primer del qual tinguem notícia és Sant Fruitós († 259), i en la seva època els cristians eren ja nombrosos a Tarragona.

La província eclesiàstica tarraconesa tenia en temps de Sant Cebrià (abans del 250) la mateixa extensió que la corresponent circumscripció administrativa civil, segons es dedueix de la lletra d'aquell insigne prelat responent als bisbes de Lleó i d'Astúries respecte la qüestió de Basílides. Segons pot hom comprendre per un cànon del Concili d'Elvira (any 304), la *prima cathedra* de la província tarraconesa, amb drets metropolítics, existiria ja aleshores, i en cada una de les altres províncies hi hauria també la respectiva seu primera. Que aquesta, pel que fa a la tarraconesa, seria no pas la seu on hi havia el bisbe *antiquior* de la província, sinó que estaria fixa en la ciutat que per raó de la seva dignitat civil era cap de la circumscripció, en aquest cas Tarragona, és el que sosté Caresmar. La província tarraconesa, essent molt extensa, fou dividida per Constantí en tres províncies (any 332); setze anys abans d'aquesta desmembració havia la província enviat llegats al Concili d'Arles, reunit per aquell emperador, sota el pontificat de Sant Silvestre. La decretal del Papa Sant Sirici en 385, les lletres del Papa Sant Hilari en 462 i el Concili de Tarragona de 516, són les dades concretes i autèntiques més antigues de l'existència de Metropolità en una seu determinada; i totes elles es refereixen a Tarragona.

Alguns bisbes de les noves províncies constantinianes (Cartaginesa i Gallega) participaren encara un temps en els concilis de Tarragona (Hèctor i Licinià de Cartagena). Però la ruïna de Cartagena fou causa de què el metropolità de la província cartaginesa fos portat a Toledo, on quedà fixat pel concili toledà del 527, ço que fou confirmat encara en el tercer concili toledà (any 610). Més endavant Galícia posà el seu metropolità a Braga.

Desmembrades unes províncies, solia, però, el metropolità antic quedar com a primat de totes elles (així ocorregué amb la primacia de la Seu de Lió, segons indica Marca en la seva obra

De primatibus). Cal admetre, en aquest cas, per analogia, la presumpció a favor de Tarragona, en quant no consta cosa contrària i més aviat hi ha indicis favorables. Himeri, bisbe de Tarragona, s'havia dirigit a Sant Damas (384) per qüestions derivades de certs abusos introduïts a les províncies d'Espanya. Mort aquell Papa, respongué el seu successor, Sant Sirici, incitant a Himeri a curar de l'observança dels canons. En el concili de Toledo de l'any 400 els primers bisbes que hi figuren són els de la Tarraconesa; i després els de la Cartaginesa, província en la qual tenia lloc el Concili. Això representa una preeminència de la Tarraconesa. També el papa Sant Lleó el Magne, en una lletra en la qual ordenà que es celebrés a Espanya un Concili per a ocupar-se de l'heretgia priscilianista, anomena primer els bisbes de la Tarraconesa.

Nova prova de la primacia tarraconesa la dona el Concili provincial de Tarragona de l'any 516, primer provincial d'Espanya del qual s'hagin conservat els actes; en ell varen ésser promulgats canons aplicables no solament a la província tarraconesa, sinó també a totes les altres de la Península. A l'any següent, Joan, metropolità de Tarragona, demanà al Papa que, per a posar remei als mals que s'havien estès per les esglésies d'Espanya, li generalitzés per a totes elles l'autoritat convenient; i el Papa, satisfet de la seva vigilant sol·licitud, el constituí vicari apostòlic per a totes les províncies de la Península.

Amb l'esplendor de la monarquia visigòtica espanyola adquirí cada dia major importància la Seu toledana, establerta en la capital del reialme; llavors fou constituïda metròpoli de la província cartaginesa i allí es reuniren per aquell temps els concilis nacionals de les sis províncies de la monarquia. En 681 el metropolità de Toledo obtingué, per concessió del concili d'aquell any, la jurisdicció primacial sobre totes les esglésies d'Espanya. Però, caiguda la monarquia visigòtica, no exercí Toledo cap acció sobre la nostra província eclesiàstica, i en la Catalunya reconquerida pels francs fou el metropolità de Narbona el qui actuà com arquebisbe durant alguns segles.

Aquests són, segons el P. Caresmar, els arguments fonamentals respecte l'antiga primacia de l'Església de Tarragona fins a l'època de la reconquesta peninsular; en altres capítols successius, que per a no allargar ja més aquesta recensió prescindim de resumir, presenta aquell il·lustre erudit la qüestió de la primacia de Tarragona des de la invasió sarraïna fins al Concili de Trento i després fins al temps en què ell vivia. Es aquesta, com totes les de l'autor, una obra de gran erudició i és de celebrar que hagi vist finalment la llum pública. — F. V. T.

JEAN SARRÈTE: *La Confrérie du Rosaire à Torrelles. Fondation et Statuts (1651)*. — Perpignan, Barrière, 1922. — 10 pp.

JOSÉ M. ALÓS Y DE DOU: *Indice y extracto de las pruebas de los caballeros y señoras del hábito de San Juan en el Gran priorato de Cataluña*. — Barcelona. Tipografía Católica Casals, 1925. — VIII + 333 pp.

Feta a base principal dels expedients de noblesa que es guarden en l'Arxiu Prioral de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona (Sant Gervasi), aquesta obra, com ja es pot suposar, conté moltes dades interessants per als estudis de genealogia catalana.

M. A. DE ORELLANA: *Valencia antigua y moderna, por...* Precedida de la biografía de l'autor por C. Corbí y de Orellana. — Valencia, Acción Bibliográfica Valenciana, 1923. — 3 vols.

Es publica per primera vegada aquesta obra, de la qual havien donat a conèixer alguns fragments Vicent Boix a *Valencia histórica y topográfica* i Constantí Llombart en la seva *Guía de Valencia*. Cal assenyalar l'esforç que implica l'edició d'aquestes notes tan interessants per a la història local de València, que fins ara havien guardat solament uns manuscrits de la seva Biblioteca Universitària. El tercer volum dona una sèrie de documents i uns índexs molt útils.

JOSÉ SANCHIS SIVERA: *La diócesis valentina. Estudios históricos por...* — Anales del Instituto general y técnico de Valencia. 1920-1922. — Vol. I, 416 pp.; vol. II, 454 pp.

En aquests dos densos volums són estudiats, amb tot el deteniment i la profunditat que unes llargues treballades en els arxius valencians pot fer suposar, una sèrie de temes interessantíssims per a la història de la diòcesi valenciana. Estudis sobre l'episcopologi valencià i criteri que l'ha d'informar, epigrafia romano-valenciana, la població valenciana abans de Jesucrist, predicació del cristianisme a València, Sant Vicent màrtir, València romano-cristiana i visigòtica, sèrie epis-

copal romana i visigòtica a València, les seus episcopals de Xàtiva i Dènia, València aràbiga, són els que conté el primer volum. El segon és dedicat al Cid a València, bisbes en temps dels àrabs, preparatius per a la conquesta de València, conquesta de València, reconquesta de la diòcesi, restauració de la cristiandat a València i la seva diòcesi, els mossàrabs valencians i l'església de Sant Vicent de la Roqueta, la batalla de Luxent i els corporals de Daroca, *Ordinatio Ecclesiae Valentinae*, el bisbe Ferrer de Pallarès. Hem d'agrair, una vegada més, a aquest capdavanter dels historiadors en el regne de València, els seus treballs encaminats a la difusió de les gestes pretèrites realitzades en aquelles riques terres catalanes.

JOSÉ SANCHIS SIVERA: *Libre de Antiquitats*. Transcripción y estudio preliminar por... — Textes Antichs de València. — València, 1926. — XVI+360 pp.

El canonge Sanchis Sivera, a qui tant és ja degut com a investigador i exhumador de vells textos, publica aquest *Libre de Antiquitats*, conservat en un manuscrit dels segles XVI i XVII, existent a l'Arxiu de la Catedral de València. Amb ell s'inicia una col·lecció de *Textos antichs de València*.

Aquest *Libre d'Antiquitats*, escrit en forma de dietari, comprèn notícies des del dia 19 de juny de 1472 fins al 3 d'octubre de 1680.

VICENTE FERRÁN Y SALVADOR: *Capillas y casas gremiales de Valencia*. — Valencia, La Gutenberg, 1922-1926. — 198 pp. + 27 lám.

JOSÉ RODRIGO PERTEGÁS: *Historia de la antigua y real cofradía de Nuestra Señora de los Inocentes Mártires y Desamparados de la veneranda Imagen de su capilla*. — Valencia, Imp. Hijo F. Vives Mora, 1922. — XIII+537 pp. + XXV láms.

JOSÉ SANCHIS SIVERA: *Nomenclátor geográfico-ecclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*. — València, 1922. — 477 pp.

SALVADOR CARRERES ZACARÉS: *Fiestas y Torneo en Valencia con motivo del casamiento de Carlos II con María Ana de Neuburg*. — València, 1922, Imp. Hijo de F. Vives Mora. — 15 pp.

SALVADOR CARRERES ZACARÉS: *Exequias regias en Valencia (1276-1410)*. — València, 1924, Imp. Hijo de F. Vives Mora. — 48 pp.

SALVADOR CARRERES ZACARÉS: *Ensayo bibliográfico-mariano en la advocación de Nuestra Señora de los Desamparados*. — València, 1925. Tip. Moderna. — 67 pp.

FELIPE DE GAUNA: *Relación de las fiestas celebradas en Valencia con motivo del casamiento de Felipe III por...*, con una introducción bio-bibliográfica por Salvador Carreres Zacarés. — Valencia, Acción Bibliográfica Valenciana, 1926. — 2 vols.

Reprodueix un manuscrit del començament del segle XVII, existent a la Biblioteca Universitària de València. En el pròleg, ultra la notícia de l'autor, és donada bibliografia de narració de festes.

SALVADOR CARRERES ZACARÉS: *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino, precedido de una introducción por...* — Valencia, Hijo de J. Vives Mora, 1925. — I XVI+568 pp. + 404 pp.

R. CASADEVALL: *La capilla de Santa Eulalia de Vich*. — Vich, Imp. y Librería Ausetana, 1926. — 122 pp.

Monografia ben documentada.

BENET TRAVER GARCIA: *Vilarreal en la guerra dels moros de la serra d'Espadà*. — Vilarreal, Imp. de J. A. Botella, 1926. — 55 pp.

CARLOS SARTHOU CARRERES: *Monasterios setabitanos*. — Valencia, Imp. Moderna, 1922. — 100 pp.

REVISTES

Analecta Montserratensia. — Monestir de Montserrat.

Ha continuat la publicació d'aquesta importantíssima col·lecció d'història monàstica catalana, l'aparició de la qual saludàvem amb joia i respecte en l'ANUARI precedent (pp. 893-894). La bella presentació, la il·lustració abundant, contribueixen a la bona acollida que els estudiosos li han fet des de bon principi. Resenyarem amb la major brevetat possible els volums d'aquests últims anys.

— Volum III, any 1919. — Montserrat, MCMXX. — 429 pp.

En la secció d'*Estudis*, el P. Anselm M.ª ALBAREDA, ànima d'aquesta publicació, comença a ocupar-se de *L'Arxiu històric de Montserrat*. (*Intent de reconstrucció*.) El criteri que ha adoptat és el d'aplegar totes les notícies, tota mena de dades, poc nombroses relativament i força escampades, sobre escriptures o llibres existents en altre temps a l'arxiu de Montserrat, però amb aquestes limitacions: de temps, no incloent-hi sinó els documents anteriors al segle XVII; i de tria, prescindint d'obres estampades, les quals reserva per a quan tractarà de refer idealment la biblioteca. Consigna les fonts, manuscrites i impreses de què s'ha servit, aplega una sèrie de notes sobre història de l'arxiu, poques però precioses, així com referències sobre antics arxivers. Entrat de ple en el seu treball de reconstrucció, dedica la primera part als manuscrits antics de Montserrat, dels quals n'anota 24 i en dóna totes les dades que ha pogut recollir. Afortunadament, Montserrat ha pogut salvar, fins ara, sencers o fragmentaris, 10 d'aquests manuscrits. El més important de tots és el famós *Llibre Vermell*, dels segles XIV i XV, retornat al monestir l'any 1885. Trobem a manca en aquest catàleg algun altre manuscrit anterior al segle XVII que el mateix autor, quan descrigué els manuscrits que hi ha actualment a la Biblioteca de Montserrat (*Analecta Montserratensia*, I, 2-99), donà com de procedència montserratina. Suposem, però, que aquesta secció de manuscrits no és encara acabada. A part d'algun petit detall de metodització, cal convenir que Dom Albareda ha fet un treball d'investigació pacient i ben construït. — El R. P. Arxiver de Montserrat, que no és altre que el mateix P. Albareda, publica en *Anexió a Montserrat del monestir de Sant Benet de Bages* una síntesi històrica del segon i una sèrie de dades sobre la seva anexió al primer, en força d'una butlla de Climent VIII, fins avui inèdita. Les noves Constitucions de Bages i les visites dels abats de Montserrat que dóna el P. Albareda acaben de palesar com Sant Benet de Bages, fins el segle XIX, no fou sinó una perllongació de Montserrat. — J. GIVANEL MAS publica *Un exemplar raríssim de la Història de Gari, fundació de Montserrat i miracles de la Mare de Déu*. Es guarda en la Biblioteca de Catalunya, i no té lloc ni any d'impressió. Segurament, diu En Givanel, és del segle XVI, versió castellana d'un altre text català.

En la secció de *Miscel·lània històrica* es transcriuen diversos documents de varies èpoques, facilitats pel P. Josep M.ª March, S. J., J. Bas i Jordi, erudit igualadí i Dr. Josep M.ª Roca.

— Volum IV, anys 1920-1921. — Montserrat, MCMXXII. — 343+75 pp.

Encapçala aquest volum una biografia del P. Abat Josep Deas, mort l'any 1921, després d'un abaciat de 36 anys, pròdig en activitats i iniciatives encaminades al bé espiritual i material del monestir.

La secció d'*Estudis* comprèn: Anselm M.ª ALBAREDA, *Una història inèdita de Montserrat*. El Ms. esp. 321 de la Biblioteca Nacional de París és un arrellec de memòries històriques i de documentació de monestirs benedictins de la Península, tramesos a principis del segle XVIII per servir als *Annales* de l'Ordre, començats per Mabillon. El P. Albareda en copia tot allò que es refereix a Catalunya, és a dir, unes relacions històriques de Montserrat interessants sota molts aspectes (descripció de l'església vella i de la que en aquell temps era nova, notes sobre l'estat de la comunitat, biobibliografies de monjos, etc.); una altra del «Montserratic», que és la primera memòria històrica que es publica del Montserrat de Madrid; catàleg d'abats de Sant Benet de Bages, i començament d'una història del monestir de Sant Feliu de Guíxols. — A continuació el mateix Dom ALBAREDA, arxiver, fa la *Cronologia dels darrers priors de Montserrat*. 1284-1409. És feta a base de documents trobats en els arxius del Vaticà. No cal ponderar la novetat d'aquest treball, que ve a refer un període fosc d'història montserratina. — Jordi RUBIÓ, director de la Biblioteca de Catalunya, dóna a conèixer sis exemplars de *Butlles incunables de Montserrat* no descrites fins el dia d'avui i que es conserven en aquella Biblioteca. Són de l'estampador Luschner. En Rubió les descriu i estudia (ressenyant alhora altres dues ja publicades per Haebler) amb crítica segura. És una aportació notable a la història de la impremta primitiva a Catalunya. — A. M.^a A[lbareda], *Comentari al viatge a Montserrat de Geroni de Münzer*, és a dir, la part relativa a Montserrat del *Itinerarium Hispanicum* (1494), text que publica per primera vegada, íntegrament, Ludwig Pfandl

— *Anuari dels Catalans*. Barcelona. — NICOLAU D'OLIVER, L.: *Història del Catalanisme* (1923, pp. 33-94). — SOLDEVILA, Ferran: *Esbós de la Història de Catalunya* (1924-25, pp. 24-65). Resum digne d'esment. — CAPDEVILA, Carles: *Pi i Margall a Barcelona* (pp. 84-104). Notes per a la seva biografia.

— *Anuario del Hospital de la Santa Cruz*. Barcelona. — Roca, Josep M.: *Lo bressol del Hospital de la Santa Creu* (1921-1922, pp. 5-87), o sigui l'Hospital d'En Colom. — Roca, Josep M.: *L'hospital migeval de Sant Macià* (1923-1925, pp. 5-87). Aquest hospital, un dels antics de Barcelona que integraren en 1401 el de la Santa Creu, havia estat fundat en virtut de deixa testamentària del canonge Pere de Vilar. El senyor Roca posa a contribució una sèrie de dades relatives a la vida dels hospitals barcelonins de l'Edat Mitja reprenent altres estudis seus sobre la mateixa matèria sobretot el que porta per títol *Ordinacions del Hospital de la Santa Creu de Barcelona* que registrarem en l'ANUARI anterior.

— *Archivo Ibero-Americano*. Madrid. — IVARS, Andrés: *Testamento del infante Fr. Pedro de Aragón O. F. M.* (XV, 102-13). Aquest testament, que es publica per primera vegada, fou atorgat a Barcelona el 10 de novembre de 1358, dos dies abans d'ingressar l'Infant en l'ordre dels Menors. — IVARS, Andrés: *Adiciones al artículo «Los jurados de Valencia y el inquisidor Fr. Nicolás Eymerich»* (XV, 212-19). Nous documents valencians relatius a la causa instruïda pels jurats de València contra l'Eymerich. Són complements del treball de què donàvem compte en el volum anterior de l'ANUARI (p. 898). — FULLANA, Luis: *Rescripto de Martín el Humano ordenando perpetuamente que los confesores de la Casa Real de Aragón sean franciscanos*. Zaragoza, 1.º Agosto 1398 (XVI, 250-55). — IVARS, Andrés: Recensió de l'obra Puig y Puig, *Episcopologio barcinonense. Pedro de Luna, último Papa de Aviñón* (Barcelona, 1920). — FAUS, Eduardo: *Compendio de los «Anales» de la Provincia seráfica de Mallorca* (XVIII, 243-52; XX, 119-24, 253-58). — SAURA LAHOZ, Pascual: *Ilmo. Fr. Raymundo Strauch y Vidal, Obispo de Vich, 1823-1923* (XX, 321-35). — IVARS, Andrés: *Documentos referentes a Fr. Jaime de Chiva, O. F. M.* (1924, XXI, 260-63). — IVARS, Andrés: *Origen y propagación de las clarisas coletinas o descalzas en España* (XXI, 390-410; 1925, XXIII, 84-108; XXIV, 99-104). Notes sobre convents catalans. — POU, José M.: *Reedificación del convento (de franciscans) de Tarragona en 1471* (XXIII, 408-10). — SENDRA, Pacífico: *Testamento de la noble Saurina de Entenza legando parte de sus bienes para fundar un convento de clarisas en Játiva (Valencia)* (1926, XXV, 250-61). Saurina fou la muller del gran almirall Roger de Llúria. — IVARS, Andrés: *Costumbre de los Reyes e Infantes de Aragón de presentar a sus confesores para las dignidades eclesiásticas* (XXVI, 245-55). Amb documents. — RUBERT, Conrado: Recensió de L. Barrau-Dihigo i J. Massó Torrents, *Gesta Comitum Barcinonensium* (Barcelona, 1925) (XXV, 277-82). — SENDRA, Pacífico: *Origen, fundadoras y vicisitudes del Real Monasterio de Santa Clara, de Játiva (1326-1926)* (XXVI, 327-74). — RUBERT, Conrado: *Dos diplomas de Jaime II de Aragón referentes al monasterio de Santa María de Pedralbes cuyo VI Centenario de fundación (1326-1926) celebramos* (XXVI, 375-87).

— *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*. Paris. — BRUNEL, C.: *Rémarques sur la paléographie des chartes provençales du XIIe siècle* (LXXVII, pp. 347-56). Comprèn l'estudi de les lletres t, d i q amb «cedilla» i els signes d'accent tònic.

— *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. — CARRERAS I CANDI, F.: *Itinerari del rei Anjós «lo lliberal» (1285-1291)*, (X, 1921-22, pp. 61-83). — Roca, Josep M.: *Joan I i les supersticions* (X, pp. 125-69). — CARRERAS I CANDI, F.: *Los antichs Colegis Notariales de Catalunya (segles XIV al XVIII)*, (X, pp. 176-93). — CARRERAS I BULBENA, J. R.: *Mariana Josefa de Pignatelli y d'Aymerich* (X, pp. 193-96). — MOLINÉ I BRASÉS, E.: 1432: *Inventari y encant dels béns d'un notari barceloní* (X, pp. 277-85, 425-27). — CARRERAS I CANDI, F.: 1396: *Procés en la Guàrdia Alada, d'un misteriós crim, descobert meravellosament* (X, pp. 404-24). — Roca, Josep M.: *Memorial de greuges que'ls missatgers de la Ciutat de Valencia presentaren al rey Johan I d'Aragó* (XI, pp. 70-79). — CARRERAS I BULBENA, J. R.: *La música en la cort de Johan I* (XI, pàgines 79-84). — ALTISENT, J. B.: *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423), después Papa Calixto III* (XI, pp. 107-37). — Roca, J.: *Un cirurgià barber barcelonès de la XV^a centuria* (XI, pp. 145-62). Publica l'inventari dels seus béns. — ALTISENT, J. B.: *Alonso de Borja, Papa Calixto III* (XI, pàgines 162-83 i 209-22). Acaba aquest estudi. — CARRERAS I BULBENA: *Persecució y trista fi del Dr. Isidre Bertran y Horteu, Arquebisbe de Tarragona, segons un document inèdit (1648-1719)*. — ALÒS I DE DOU, PVRE., J. D': *Mort y exèquies del Rey D. Joan II d'Aragó* (XI, pp. 261-65). — CARRERAS I CANDI, F.: *Les usances o privilegis de la Seu d'Urgell* (XI, pp. 265-92). — ID. IDEM: *Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVII)* (XI, pp. 292-334).

en la *Revue Hispanique* (XLVIII, 1-179). Dom Albareda, ultra posar de relleu el seu valor de document d'època, fa observar com la relació del viatger nuremburguès és el ressò del que pensaven els primers monjos vallisoletans que acabaven d'arribar a Montserrat, respecte al canvi i expulsió dels monjos catalans bandejats, certament, per raons polítiques.

La *Miscel·lània històrica* consta d'algunes notes històriques comunicades pel Dr. Josep M.ª Roca, Gabriel Castellà Raich, arxiver d'Igualada, i J. Bas i Jordi, materials alguns ben curiosos i tots útils per a la història del monestir.

— Volum V, any 1922. — Montserrat, MCMXXIV. — 479 pp.

Secció d'Estudis: Anselm M.ª ALBAREDA, *La Congregació Benedictina de Montserrat a l'Austria i a la Bohèmia (segles XVII.-XIX.)*; llarg estudi que comprèn més de la meitat del tom i el qual ens revela un aspecte de l'expansió de Montserrat, gairebé desconegut dels historiadors del nostre monestir. Es en la primera meitat del segle XVII, sota l'impuls que duia Montserrat des del segle anterior, que té lloc aquell moviment monàstic-montserratí en terres d'Austria i de Bohèmia, el qual obeí al desig d'introduir aquells priorats o procures que el santuari de Montserrat fundava arreu d'Europa i Amèrica (sobretot, no cal dir-ho, en els dominis espanyols tan estesos) per aplegar almoines. Les relacions estretes entre les Corts de Madrid i de Viena havien de facilitar l'obra. En 10 d'agost de 1631 arribava a la cort imperial el monjo montserratí P. Benet Peñalosa tramès en qualitat de «Procurador General de Montserrat en els regnes d'Alemanya». Dotat de qualitats rellevants, ben relacionat amb la cort imperial i amb els reis d'Hongria, coadjuvat també pels fets extraordinaris que hom atribuï a intervenció sobrenatural de la Verge bruna la seva obra fructifica aviat, malgrat molts entrebancs, d'altra banda. A Viena fou fundat un monestir de Montserrat, primer erigit en priorat, subjecte a Montserrat-Emaus de Praga, i més enllà en Abadia independent. Mentrestant a Bohèmia la propagació del nom de Montserrat havia trobat un altre ajut poderós i encara més entusiasta que a Viena: El P. Peñalosa es posa en relació amb Waldstein o Vallenstein, el generalíssim imperial de la guerra dels Trenta Anys, devotíssim de la Verge de Montserrat. A Bezdez fou erigit un priorat respecte el qual el famós cabdill somià fer una veritable imitació de l'Abadia-Mare de Catalunya, per la vida i per l'organització. La seva mort violenta defraudà bona part dels projectes. Un altre monestir (el principal de tots i d'història més coneguda) és el de Montserrat-Emaus, de Praga, d'on fou primer abat el P. Peñalosa. Les tres cases formaven la Congregació de Montserrat, nom pres de la Casa-Mare, la qual, per raons de política tortuosa, no tingué la sort d'ésser-hi inclosa, sinó que havia estat incorporada a la Congregació vallisoletana. No podem seguir el P. Albareda en la història i vicissituds d'aquella Congregació filla de Montserrat. En 1880 s'extingí pel fet que Montserrat-Emaus (l'únic monestir subsistent allavors i ara) fou cedit a la Congregació benedictina de Beuron; però el record de Montserrat és sempre viu en aquelles terres, on la devoció a la Patrona de Catalunya fou un dia «la preferida dels emperadors i dels reis». El treball del P. Albareda, del qual hauríem volgut donar un resum més llarg i fidel, duu documentació abundosa i és acompanyat d'il·lustracions suggestives. No dubtem que haurà proporcionat belles sorpreses a tots els seus lectors. — Ramir AUGÉ, *Documents per a la història del Montserrat de Madrid*, els quals il·lustren i completen la relació històrica del «Montserratico» publicada, com hem vist, en un volum anterior dels *Analecta*. — P. Arxiver de Montserrat, *Cronologia dels primers abats de Montserrat (1409-1493)*. Treball que enllaça cronològicament amb el que el mateix P. Albareda dedicà anteriorment als darrers priors de Montserrat. Així va reconstruint l'època més poc coneguda del monestir, és a dir, l'anterior a la seva absorció violenta per la Congregació de Valladolid. No hem de repetir, doncs, un cop més, l'interès d'aquesta tasca, i com la porta a terme, amb documentació nova, el P. Albareda. Assenyalem entre els abats ací estudiats, la gran figura d'Antoni Pere Ferrer (1450-1471). — Gregori M.ª SUNYOL, *Cantiques de Montserrat del rei Anfós X dit «el Savi»*. Estudi de les sis Cantiques referents a la Verge de Montserrat. Ultra el text, s'hi dóna, per primera vegada, la versió musical.

En la *Miscel·lània històrica* aporten documents: Frederic Gómez, arxiver a Cervera, el doctor Josep M.ª Roca, Josep Danès i Torras, Gabriel Castellà Raich i Mn. Pere Pujol, arxiver a la Seu d'Urgell.

— Volum VI [anys 1923-1924]. — Montserrat, MCMXXV. — 393 pp.

La seva secció d'Estudis comença amb unes notes de Dom Robert M. GRAU sobre *El venerable Fra Josep de Sant Benet, religiós llec de Montserrat (1654-1723)*. *Notícies bibliogràfiques*, redactades en ocasió d'haver-se commemorat la mort del venerable (18 nov. 1723). L'autor estudia la documentació bibliogràfica amb què cal comptar per redactar-ne la biografia, en particular la seva autobiografia i la vida escrita per l'abat Argerich. Quant a les obres escrites per fra Josep, fa el

resum de cada una i tracta de diverses qüestions que les afecten. Aquest treball és una bona base per a l'estudi que la personalitat del sant monjo, il·lustre català adoptiu, autor d'obres místiques i escripturàries de gran volada, reclama. — Dom Anselm M.ª ALBAREDA, *Contribució a la Biografia del Cardenal Dom Benet de Sala O. S. B. Abat de Montserrat. (La persecució de Felip V.)* L'infatigable arxiver de Montserrat reprèn els treballs que féu l'historiador gironí Enric Claudi Girbal sobre el seu conterrani insigne: de primer publicà una biografia (1886), i tres anys després un ric epistolari. Sobre aquestes fonts i 87 peces d'arxiu (que publica) copiades del Vaticà i de l'ambaixada espanyola prop de la Santa Seu, Dom Albareda reconstitueix una sèrie de fets relacionats amb la guerra de Successió, dels quals fou protagonista l'il·lustre eclesiàstic. Bisbe aleshores de Barcelona, fou partidari ardent de l'Arxiduc i aquesta posició, com és de suposar, li valgué les ires del venjatiu monarca vencedor fins al punt de no reconèixer el seu nomenament de cardenal. Ni àdhuc la mort no desarmà les ires de Felip V, que prohibí els homenatges pòstums. La publicació d'aquest treball ha coincidit amb l'entrada a la Biblioteca de Catalunya d'una bona col·lecció de lletres dirigides al cardenal Sala. Ens augurem que el P. Albareda les aprofitarà en altra ocasió. — Josep COLOMINAS ROCA, amb la col·laboració de Dom Beda M.ª Espona, estudia la *Prehistòria de Montserrat*. En Josep Colominas dóna el resultat de les seves exploracions i excavacions practicades en la santa muntanya l'any 1922. D'elles es parla en altre lloc de l'ANUARI; ací sols direm que el seu treball va enriquit d'una il·lustració abundosa, res no s'ha escatimat per presentar-lo esplèndidament.

Els documents publicats en la *Miscel·lània històrica* han estat aportats pel P. Voltas, C. M. F., Mn. Joan Llobart, arxiprest de Martorell, i Frederic Gómez. La manca d'espai no ens permet de registrar un per un els documents d'aquesta secció, que ja forma a hores d'ara un considerable diplomatarí montserratí.

Tampoc ens hem pogut entretenir en la *Crònica* de cada un dels volums. Hi ha d'una banda la història del santuari, i d'altra la de l'increment meravellós que pren Montserrat com a centre cultural: la seva envejable Biblioteca, cada dia augmentada, les noves adquisicions de l'arxiu, els seus museus, fan avui del monestir català un dels més insignes entre tots els de la gran família benedictina. — R. D'A.-M.

— *Analecta Sacra Tarraconensia*. Barcelona. — FINKE, Enric: *Relacions de l'Església i Catalunya en la segona meitat de l'Edat mitjana* (I, 1925, pp. 295-300). — Traducció de Mn. A. Grier. L'autor conclou que l'esperit del poble català, en aquella època, estava penetrat de l'essència del catolicisme, i ho dedueix pel fet que la nació catalana va influir en la restauració de l'Església en el Concili de Constança, i que en els moments difícils de l'Església, dels escrits revolucionaris dirigits contra ella i el Papa que apareixen en molts països, no n'hi ha cap d'autor català — ALTISENT I JOVÉ, Pvre., Joan B.: *Llibre apel·lat Speculum Prioris de la Confraria de Sant Salvador de la Seu de Lleyda* (I, pp. 353-80). Transcripció d'aquest llibre que conté les normes per les quals s'ha de regir el prior de la Confraria fundada a Lleyda l'any 1318. Va precedit d'unes notes històriques. — RIUS I SERRA, Mn. J.: *El Bisbat de Vich en el segle XIII* (I, pp. 399-411). Transcripció de la part corresponent al bisbat de Vich, any 1279, del *Liber rationum decimae Regni Aragoniae* de l'Arxiu Vaticà (Collect. 35). — CAPDEVILA, Mn. Sanç: *Un concili provincial de Tarragona desconegut* (II, 1926, pp. 495-521). Estudi del concili provincial celebrat el maig de 1261 a Tarragona per a prevenir-se de la invasió mongòlica, únic celebrat per a aquest fi a la Península, i inèdit fins ara. L'acompanyen abundants documents. — ALTISENT I JOVÉ, Joan Bta.: *Pontifical de Roda (segle XI)*. (II, pp. 523-51). Estudi d'aquest pontifical (guardat a l'arxiu de la Seu nova de Lleyda, procedent del de la Seu de Roda) i la seva relació amb el Concili de Nicea en la part referent al cerimonial d'ordenacions de bisbes. Al final es dóna el text complet del Pontifical. — RIUS, Rev. Josep: *El concili de Nicea en la província eclesiàstica Tarraconense* (II, pp. 553-92). S'estudia la influència d'aquest Concili a la Tarraconesa, el rastre que ha deixat a les biblioteques principals: Urgell, Barcelona, Sant Cugat, Estany, Lleyda, Ripoll, Tarragona, etc.; els concilis de la Tarraconense als quals han passat idees que sorgeixen a Nicea; i, finalment, s'anoten els autors que s'han ocupat de coses conciliars. Clouen aquest treball una bibliografia i nodrits apèndixs.

— *Anals de Ciències Mèdiques de Catalunya*. Barcelona. — Roca, Josep M.^a: *Notes medicals històriques* (1922, pp. 131-33, 198-200, 293-95; 1923, pp. 169-73, 191-92, 261-65; 1924, pp. 13-14, 194-95, 270-71, 503-06; 1925, pp. 4-11, 66-69, 111-14, 153-56, 209-13, 303-06, 489-92). A remarcar sobre tot les notes sobre mestre Guillem Çagariga metge gironí del XIV segle i sobre l'epidèmia de glàndola a Barcelona en els anys 1589-1590.

— *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. — P(érez) de G(uzmán), J.: *Los archivos vaticanos y los documentos tocantes a España* (1922, LXXX, 76-92). — SERRANO Y SANZ, Manuel: *Documentos ribagorzanos de tiempos de Ludovico Pío y Carlos el Calvo* (1922, LXXXI, 115-36, 357-83). Són documents dels anys 817 a 876 traslladats, en gran part, del caríoral d'Alaó, i en segon lloc del de Labaix. — VILANOVA, Ramon de: *Noticias acerca de la institución del cuerpo de gentiles hombres por Don Fernando el Católico en 1512* (1923, LXXXII, 17-40). — SANCHIS SIVERA, José: *El obispo de Valencia Arnaldo de Peralta (1243-1248)* (1923, LXXXII, 40-64, 104-21). Notes biogràfiques, a base de documents nous, riques de dades interessants. — CASTAÑEDA, Vicente: *Manifestación de los hijos de moriscos que quedaron en la villa de Onteniente, al verificarse la expulsión de éstos del reino de Valencia, 1611* (1923, LXXXII, 421-27). — ARCO, Ricardo del: *La ciudad aragonesa predilecta del rey Pedro IV* (1923, LXXXIII, 403-21). Segons l'autor, aquesta ciutat fou Osca. Dóna nota de diverses mercès que aquell comte-rei li féu. — MÜNZER, Jerónimo: *Viaje por España y Portugal en los años 1494 y 1495*. Versión del latín por Julio Puyol (1924, LXXXIV, 32-119, 197-279). Aquest viatge, el més interessant realitzat per Espanya en l'Edat mitja segons Farinelli, fou publicat per primera vegada en la *Revue Hispanique* (1920). Les notícies referents al pas del *Hieronimus Monetarius* per Catalunya, no han passat desapercebudes en la nostra terra. Aquesta traducció del Sr. Puyol és acompanyada d'oportunes notes. — SANCHIS Y SIVERA, José: *El cardenal Rodrigo de Borja en Valencia* (1924, LXXXIV, 120-64). Una vegada més l'il·lustre historiador valencià surt a la defensa del Borja, potser amb excessives lloances. Tanmateix caldrà tenir en compte aquest treball, ple de dades inèdites sobre el pas per la Península de Roderic ja cardenal. — FLORIANO, Antonio C.: *San Vicente Ferrer y las aljamas turolenses* (1924, LXXXIV, 551-80). Episodi de la vida de l'apòstol dels jueus, amb documents inèdits de l'arxiu Municipal de Terol. — PERTEGÁS, Rodrigo: *La morería de Valencia. Ensayo de descripción topográfico-histórica de la misma* (1925, LXXXVI, 229-51). — MILLÁS VALLICROSA, J.: *Algunas noticias referentes a Historia y Literatura de los judíos españoles, por Fritz Baer, Traducido del hebreo por...* (1925, LXXXVI, 532-43). Fragments d'un article publicat per Baer, prou conegut pels seus estudis sobre la història dels jueus, en la revista *Debir* de Berlín. S'hi fa referència a jueus catalans del segle XIII. — SANCHIS Y SIVERA, José: *Un Breve del Papa Alejandro VI* (1925, LXXXVII, 261-73). Aquest Breu, de 1495 era contra Carles VIII, qui s'havia apoderat de Nàpols i tornava a França després d'haver-se format una lliga per oposar-se a les seves ambicions sobre Itàlia. Traducció que es conserva a l'Arxiu general de Simancas. — SARTHOU C., Carlos: *Los egregios prisioneros del castillo de Játiva* (1926, LXXXVIII, 216-40), un d'ells el darrer comte d'Urgell, Jaume el Dissortat. Notes històriques de poca novetat. — SANCHIS Y SIVERA, José: *El obispo de Valencia don Alfonso de Borja (Calixto III)* (1926, LXXXVIII, 243-313). Interessant biografia ben documentada, sobretot pel que es refereix a la vida d'Alfons de Borja abans de pujar al soli pontifici. — NAVAL, Francisco: *La supuesta lápida sepulcral de Osio* (1926, LXXXVIII, 389-93). El fragment d'inscripció funerària trobat a Manacor de què s'ocupà l'ANUARI proppassat (p. 746) no es pot referir a Ossius, bisbe de Còrdova, com pretén Mn. Joan Aguiló (*Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, t. XIX). Així mateix ho hem cregut sempre nosaltres. Naval reconstrueix, amb fantasia, la inscripció que pogué ésser, diu, dedicada a un Crescentius, pels fills Sossius i Valerius. — MARTÍNEZ Y MARTÍNEZ, F.: *Lápida romana inédita en Denia* (1926, LXXXVIII, 394-96). Fragment en un bloc de pedra procedent de la torre enderrocada d'En Carroç, propietat de Francesc Merle de Calbo: QAEM, que pot llegir-se Q. AEMILIO. — ALTOLAGUIRRE, Angel de: *Carta de navegar de Matheus Prunes (1563)* (1926, LXXXVIII, 463-65). Amb una reproducció insuficient. Ens n'ocupem en altre lloc.

— *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*. — JULIÀ, E.: *Almoneda e inventarios valencianos* (II, pp. 12-19, 38-39, 89-91, 264-67, 332-37). Documents dels segles XVI i XVII extrets dels protocols del Col·legi del Patriarca, de València. — BETI, M.: *Inventari de Lluís Johan Nogues* (II, pp. 235-36). Document de 1493 tret d'un protocol notarial de l'arxiu municipal de Sant Mateu. — PERIS, M.: *Sagunto. Su origen; dominio turdetano; griegos; expugnación* (III, pp. 318-21, 354-56; 381-85). — REVEST, L.: *Santa Maria del Lledó* (V, pp. 384-405). Algunes indicacions relatives a aquesta antiga imatge i al seu santuari. — GARCÍA, H.: *Una casa alcorina en el siglo XVII* (VI, pp. 254-56). Inventari de 1696 transcrit d'un protocol notarial de Lucena. — BETI, M.: *El escudo de armas de Morella* (VII, pp. 225-27). — FERRER, E.: *Un inventari del segle XV* (VII, pàgines 241-53, 297-308). Document de 1443 transcrit d'un protocol del lloc de Benaçal. — MATEU I LLOPIS, F.: *Valores monetarios valencianos* (VII, pp. 287-94).

— *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*. Palma de Mallorca. — PORCEL, Fernando:

Mallorca durante la guerra de sucesión a la Corona de España (cont.) (XVIII, 1921, pp. 113-18, 136-39, 199-201, 209-10, 225-27, 241-44, 281-93). — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Enterraments i òbits del Real Convent de Sant Domingo de la ciutat de Mallorca* (cont.) (XVIII, 1921, pp. 118-26, 140-43, 158-61, 201-04, 216-20, 228-34, 257-62, 294-98). — GUALBA, Martín: *Historia del Colegio de Ntra. Sra. de Monte-Sión de la Compañía de Jesús, de la ciudad de Mallorca, des de su principio, con el orden de los Rectores y años* (cont.) (XVIII, 1921, pp. 132-35, 148-52, 165-68, 220-24, 234-40, 278-80, 308-16). — SANCHO, Pedro A.: *Memoria descriptiva del Archivo Histórico de Mallorca* (XVIII, 1921, pp. 248-56, 302-06; XIX, 1922, pp. 1-5, 65-68, 103-04, 124-30, 164-65, 200-04). Es reproduïda de la guia dels Arxius d'Espanya publicada per la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime: *Enterraments i òbits del Real Convent de Sant Domingo.....* (XIX, 1922, pp. 7-11, 26-31, 51-60, 71-77, 90-96, 100-103, 134-36). — GUALBA, Martín i OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Historia del Colegio de Ntra. Sra. de Monte-Sión.....* (XIX, 1922, pp. 12-16, 31-32; 1923, pp. 254-55, 269-70, 287-88, 302-04, 316-20, 345-50, 377-84). — PORCEL, Fernando: *Mallorca durante la guerra de sucesión a la Corona de España. Apéndices* (XIX, 1922, pp. 105-10, 130-34, 165-68, 314-16, 341-45, 367-70). — RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA, José: *La nobleza mallorquina, singularmente en el siglo XVII. El conde Malo y su familia* (XIX, 1922, pp. 113-23, 145-60, 169-85). — LLABRÉS BERNAL, Juan: *Indice de los papeles del Consejo y Cámara de Aragón referentes a Baleares que existen en el Archivo Histórico Nacional* (XIX, 1922, pp. 142-44, 162-63). — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Enterraments i òbits del Real Convent de Sant Francesc de la ciutat de Palma* (1923, pp. 193-200, 250-51, 264-66, 278-80, 294-96, 308-10, 336-41, 370-75). — LLABRÉS BERNAL, Juan: *Tomás Dezbach, vicealmirante de Mallorca* (1365) (XIX, 1923, pp. 276-78). — PEÑA, Antonio María: *Lista por orden alfabético de algunos notarios que ejercieron durante los siglos XV, XVI y XVII. Ordenada por D. Pedro de Alcántara Peña.....* (XIX, 1923, pp. 285-86, 296-98). — LLABRÉS BERNAL, Juan: *El Archivo de la Audiencia de Mallorca. Noticia histórico-descriptiva* (XIX, 1923, pp. 321-30, 353-63). — LLABRÉS, GABRIEL: *Reparto de Mallorca en 1230. La porción del Prepósito de Tarragona* (XIX, 1923, pp. 365-67). — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Enterraments i òbits del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca* (XX, 1924, pp. 6-9, 26-28, 57-64, 82-96, 151-60; 1925, pp. 199-202, 211-24). — PORCEL, Fernando: *Mallorca durante la guerra de sucesión a la Corona de España. Apéndices* (XX, 1924, pp. 9-12, 28-29, 53-57, 79-82; 1925, pp. 235-37). — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Historia del Colegio de Ntra. Sra. de Monte-Sión* (XX, 1924, pp. 12-16, 38-49, 75-79, 108-11, 121-28, 139-44, 168-76, 188-89; 1925, pp. 205-07, 238-40, 253-56, 280-87, 300-01, 317-20, 342-52). — HEMP, W. J.: *Algunas lápidas de bronce españolas olvidadas* (XX, 1925, pp. 209-10). Reproducció d'un article publicat en l'*Archaeological Journal* (1924). Entre altres làpides una de sepulcral del canonge Pons de Villardida, a la seu de Mallorca. — AGUILÓ, Estanislau de K.: *Cartas reales. Rúbrica* (1301 a 1309) (XX, 1925, pp. 260-64, 339-41, 359-62). Index d'un *Llibre de Lletres Reyals de 1301 a 1309* de l'Arxiu històric de Mallorca. Obra pòstuma del malaguanyat historiador mallorquí. — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Llibre de Antiquatats de la Iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca* (XX, 1925, pp. 270-74, 288-92, 310-13, 327-31, 363-69). Publicació, amb anotacions, d'aquesta obra feta per Ramon Calafat, sacristà del dit convent en 1785. — FAJARNÉS, Enrique: *Organización del Archivo de Protocolos de Mallorca (siglos XVII al XIX)* (XX, 1925, pp. 333-36, 370). — LLABRÉS, Gabriel: *Consellers y jurats del regne de Mallorca* (1469 a 1717) (XX, 1925, pp. 362-63). — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Llibre de Antiquatats de la Iglesia del Real Convent de Sant Francesch de la ciutat de Mallorca* (XXI, 1926, pp. 7-11, 32-35, 58-61). — OLEZA Y DE ESPAÑA, Jaime de: *Historia del Colegio de Ntra. Sra. de Monte-Sión...* (XXI, 1926, pp. 13-16, 42-48, 74-79). — AGUILÓ, Estanislau de K.: *Cartas Reales. Rúbrica* (1301 a 1309) (66-70). — Deixem d'esmentar altres diversos articles i notes històriques d'interès local.

— *Bulletin Hispanique*. Bordeaux. — MATHOREZ, J.: *Notes sur la pénétration des espagnols en France* (XXIV, 1922, pp. 41-66). Hi ha referències a gent catalana. — BATAILLON, M.: *Honneur et Inquisition. Michel Servet poursuivi par l'inquisition espagnole* (XXVII, 1925, pp. 5-17). Utilitza la correspondència del Consell de la Inquisició que es troba a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid. — BLANCHARD, Marcel: *Lettres de Barcelone* (1832-1835) (XXVII, pp. 198-225). Publica lletres del cònsul francès a Barcelona, Blanches, extretes de l'Arxiu departamental dels Pirineus Orientals. — AVEZOU, R.: *Rapport à M. Paris, directeur des Hautes Etudes hispaniques* (XXVIII, 1926, pp. 269-82). Extracte de les recerques fetes per Avezou a l'Arxiu de la Corona d'Aragó durant l'any 1924-25, sobre les relacions diplomàtiques francoaragoneses des de l'acabament

del segle XIII, en particular de l'actitud de França i Catalunya davant els esdeveniments de Castella; Jaume II i l'afer dels Templers; repercussió en les relacions dels dos països de l'actitud de Felip el Bell i el Papat; tractes matrimonials, etc.

— *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona. — CARRERAS Y CANDI, Francesc: *Una exposició de plans de Barcelona. Idea de la matexa ab relació al avenç de nostra ciutat*. (1920, XXX, 113-30). Notes històriques. — PUJOL I TUBAU, Pere: *Un cercador de mines del XVe segle* (1923, XXXIII, 349-53). Segons uns documents que hi publica, Antoni Pinya, burgès de Perpinyà obtingué de la reina Maria, l'any 1439, una lletra de concessió per cercar tresors i joies amagades d'antic temps, igual que mines de metalls. — PACH, Pere: *El bisbat de Roda* (1925, XXXV, 181-202).

— *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages*. Manresa. — GUITART, Josep: *Recull de documents comarcals. Sant Benet de Bages* (vol. IV, pp. 325-30, 377-79, 385-88, 403-04). — GUITART, Josep: *La comarca de Bages i el monestir de St. Benet* (pp. 341-45). — VILA, Anton: *Contribució a l'estudi històric-social de la Edat Mitjana, en la nostra terra* (pp. 380-83, 389-92, 397-402). Notes sobre la història de l'esclavitud. — GUITART, Josep: *Recull de documents comarcals. Sant Benet de Bages* (vol. V, pp. 32-33, 83-84, 89-90, 104-05, 114-16, 168-69, 177-79, 193-95, 256-58, 270-79, 297, 311, 322-25). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *Senyoriu del castell de Calders* (pp. 79-81). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *Monistrol de Calders* (pp. 101-04). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *Senyoriu del castell de Balsareny* (pp. 127-31). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *Senyoriu de Castellgalí* (pp. 202-06). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *Senyoriu de Castellet de Bages (Sant Vicens de)* (pp. 277-79). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *Senyoriu de Castelladral* (pp. 295-96). — SARRET I ARBÓS, Joaquim: *El monestir de l'Estany* (pp. 317-22).

— *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*. Vich. — SALA Y MOLAS, Joseph: *Orígens de la família Altarriba* (vol. IV, 1921-1924, pp. 9-12). — G[UDIOL], J[osep]: *Iglesia de Santa Eulalia de Mérida existent a Vich* (1921-22, pp. 68-71). Notes sobre aquesta església desapareguda al segle XVII i de la qual es parla per primera vegada en un document del segle X. — CUNILL, S.: *El bisbe Strauch y la ciutat de Vich* (pp. 89-122). — G[UDIOL] Y C[UNILL], J.: *El convent de Santa Clara de Vich* (pp. 123-35). Notes històriques. — CUNILL, S.: *Vich a principis del segle XV* (V, 1925-26, pp. 79-83). — Hi ha encara diverses notes històriques d'interès local.

— *Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines*. II (1925). Paris. — RUBIÓ I LLUCH, Antoni: *Une figure athénienne de l'époque de la domination catalane. Dimitri Rendi*, pp. 193-230. — NICOLAU D'OLWER, L.: *Les Dernières Etudes sur les Catalans en Grèce*, pp. 633-38.

— *Estudios Franciscanos*. Sarrià (Barcelona). — LAURENCÍN, Marquès de: *Los almirantes de Aragón* (cont.) (1921, XXVI, pp. 59-64, 210-19. Reprod. del *Boletín de la Real Academia de la Historia*). — MARTÍN DE BARCELONA, P.: *Reliquias literarias de Caresmar. Los Hombres de paraje* (1921, XXVI, pp. 111-16). Publicació d'aquest estudi segons el Ms. del Convent de Caputxins de Sarrià. (Cf. *Estudios Franciscanos*, 1919, XXII, p. 200). — J. DE R., fray: *Los capuchinos catalanes y la civilización de Guayana. Fundación de las misiones capuchinas en la isla de Trinidad, 1678* (1921, XXVI, pp. 130-36, 269-77; XXVII, 49-59; 1922, XXVIII, 259-72; XXIX, 52-58). — ORIOL DE BARCELONA, P.: *El convento de los capuchinos de Mallorca* (cont.) (1921, XXVI, pp. 137-43). — MARTÍN DE BARCELONA, P.: *Inventario de Mss. referentes a la historia de nuestra Provincia capuchina de Cataluña* (cont.) (1921, XXVI, 356-72, 444-52). — ORIOL DE BARCELONA, P.: *Inventario de Mss. referentes a la historia de nuestra provincia Capuchina de Cataluña* (1921, XXVI, pàgines 189-205; 1922, XXVIII, 289-99, 455-64). Continuació del treball precedent, amb la descripció dels Mss. existents a Mallorca. — ANDRÉS DE PALMA DE MALLORCA, P.: *El Cardenal Despuig y Dameto (Notas bio-bibliográficas)* (1921, XXVII, 226-45; 1922, XXVIII, 186-212, 443-54; XXIX, 28-51). — PEDRO A. DE MARRATXÍ, P.: *El Cardenal Pascual de Aragón y las capuchinas de Toledo* (1922, XXVIII, pp. 39-55, 123-29). Notes interessants per a la biografia d'aquest il·lustre fill de Mataró, del segle XVII. — ANDRÉS DE PALMA DE MALLORCA, P.: *El siervo de Dios P. Fr. Miguel de Sarrià ex-lector y predicador capuchino. (1741-1810.) (Boceto biográfico.)* (1922, XXIX, 183-93, 283-93, 445-58). — MARTÍ DE BARCELONA, P.: *L'orde franciscà i la casa reial de Mallorques*. (1923, XXX, 354-83). Conferència plena de dades sobre la influència dels Menorets en la civilització de Mallorca. — UBALD D'ALENÇON, P.: *Un chapitre de l'histoire de l'amitié des saints. Saint Pierre d'Alcántara et Saint Francois de Borja* (1923, XXXI, pp. 34-45). — MARTÍ DE BARCELONA, P.: *Butlletí d'Història catalana a l'estranger*. (1924, XXXII, 344-54; 1925, XXXV, 108-19; XXXVI, 201-14.) Cal consultar aquestes útils ressenyes que completaran les dades registrades en el present ANUARI. — MARTÍ DE BARCELONA, P.: *Na Sanxa de Mallorques, regina de Sicílies*

(1924, XXXIII, 196-211). Relacions d'aquesta reina amb l'orde Franciscà. — ALÒS-MONER, Ramon de: *Translació d'una relíquia de Sant Tomàs des de Tolosa a Barcelona* (1924, XXXIV [vol. de «Miscel·lània Tomista»] 278-301). S'hi transcriu una relació contemporània, anys 1642-1643, existent en el «Lumen Domus» de Santa Catarina. Ms. conservat en la Biblioteca Universitària de Barcelona. — SAMUEL D'ALGAIDA, P.: *El mestre Pere Correr* (1924, XXXIV, 361-90). El Dominicà mallorquí, Correr, famós teòleg i inquisidor de Mallorca, provincial d'Aragó de 1387 a 1405, és estudiat per fra Samuel d'Algaida amb gran còpia de documents. — MARTÍ DE BARCELONA, P.: *Notes i documents franciscans. II. Lletres disperses de caputxins catalans o referents a ells* (1925, XXXVI, 452-56). Són del segle XVII i es troben en diversos Mss. de l'estranger. — AMBRÒS DE SALDES, P.: *Notes i documents franciscans* (1926, XXXVII, 46-48). Dos documents del segle XIII referents l'un a les monges Claresses de Barcelona, i l'altre a les relacions entre els Predicadors i els Franciscans de Barcelona. — MARTÍN DE BARCELONA, P.: *Fr. Nicolás Bonet, O. M. († 1343) «Doctor Proficius»* (1926, XXXVII, 96-111). La nacionalitat catalana atribuïda per alguns a aquest escolàstic sembla que ha d'ésser rebutjada. Així opina l'autor en la present dissertació on s'estudien la vida, obres i influències de fra N. Bonet. — AMBRÒS DE SALDES, P.: *Notes i documents franciscans* (1926, XXXVII, 112-19). Són: una lletra de Sant Bonaventura al Ministre Provincial d'Aragó i dues del Cardenal Joan de Sant Nicolau in carcere Tulliani al Prov. d'Aragó i al Visitador de la mateixa província franciscana. Les tres, del segle XIII, són copiades d'un Ms. de Pedralbes. — SAMUEL D'ALGAIDA, P.: *Fra Joan Exemenó i la successió a la Corona d'Aragó* (1926, XXXVII, 265-70, 352-67; XXXVIII, 39-54). Fra Samuel d'Algaida que en la mateixa revista va tractar anteriorment (vegeu en aquesta mateixa CRÒNICA la part d'història literària) de la figura d'aquest famós franciscà, parla ací de la part que tingué en la dita successió a favor de Jaume d'Urgell. Treball ben documentat. — AMBRÒS DE SALDES, P.: *Notes i documents franciscans* (1926, XXXVII, 426-31). Lletres de Fra Francesc d'Alagón, Provincial d'Aragó sobre les Claresses de Barcelona, del segle XV, i fragment de l'obra a punt d'ésser publicada, *Summa Predicabilium* de fra Bernat de Déu franciscà català desconegut abans d'ara. — AMBRÒS DE SALDES, P., i SAMUEL D'ALGAIDA, P.: *Documentació franciscana* (1926, XXXVIII, 278-93), dues lletres de fra Gonçal de Balboa, Ministre general dels Framenors al Provincial d'Aragó fra Romeu Ortís (1308 i 1309). Documents referents a fra Joan Exemenó, a afegir a la biografia d'aquest franciscà en la mateixa Revista. — [MARINO MAZZARO, S.]: *Constança de Suàbia i Elionor de França clarisses medievals de Sicília* (1926, XXXVIII, 375-79). Extret d'un article de *Studi Francescani* (1926, XII, 93-117). — AMBRÒS DE SALDES, P.: *Documentació franciscana* (1926, XXXVIII, 426-31). Sis documents del segle XIIIe, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

— *La Paraula Cristiana*. Barcelona. — VOLTAS, P., C. M. F.: *La Controvèrsia de Tortosa i Sant Mateu* (1925, I, 330-37). A propòsit dels articles publicats per A. Posnanski en *Revue des Etudes juives* (1922-1923) sobre la famosa controvèrsia entre cristians i jueus. — CAPDEVILA, Miquel: *Bonifaci VIII, l'any Jubilar i Catalunya* (420-40, 545-54). — VALLS TABERNER, F.: *Una lletra de Sant Olaguer a Sant Ramon, Bisbe de Barbastro i Roda* (1925, II, 79-80). Reproducció del *Butlletí Arqueològic* de Tarragona. — VILA, P.: *El llibre d'or del Rosari a Catalunya* (1926, III, 70-78). A propòsit de l'obra del mateix títol. — VALLS TABERNER, F.: *L'edició de les Cròniques Catalanes, «Gesta Comitum Barchinonensium»* (1926, IV, 74-79). Recensió d'aquest volum primer de la sèrie. — VALLS TABERNER, F.: *Els estudis del Prof. Kehr sobre els arxius i sobre els documents pontificis a Catalunya*, treballs preparatoris de la *Hispania Pontificia* (155-59). Amb motiu de la publicació de *Papsturkunden in Spanien. Vorarbeiten zur Hispania Pontificia, I Katalanien*.

— *Quaderns d'Estudi*. Barcelona. — GRIERA, pvre., Antoni: *Els factors històrics de l'extensió del català* (1921, XIII, 1-12). — CALMETTE, J.: *El feudalisme i els orígens de la nacionalitat Catalana* (147-60, 205-31). Resum de les lliçons donades en un curset tingut a l'INSTITUT en desembre de 1920. — COLINDRES, Francesc: *La Taula de Canvi de Barcelona* (1922, XIV, 34-41). — MILLÀS VALLICROSA, Josep M.: *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia* (125-61). Fragments d'una positiva valor per a la nostra història, en general poc utilitzats fins avui. — GRIERA, X.: *Un manuscrit català de Geografia* (1923, XV, 161-78). Es conserva en la Biblioteca del Seminari de Barcelona i és la *Història Natural de Catalunya* escrita a finals del segle XVIe pel jesuïta P. Pere Gil. Descripció de l'obra i còpia d'alguns capítols.

— *Razón y Fe*. Madrid. — MARCH, José M.: *D. Pedro de Luna* (Benedicto XIII), último Papa de Aviñón. 1387-1430 (1921, LXI, 218-27, 340-50). Recensió de l'obra de Puig i Puig, *Episcopologio Barcinonense. Pedro de Luna* (Barcelona, 1920) de la qual s'hi fa un resum i se'n dona una opinió potser massa benèvola. — MARCH, José M.: *Una carta inédita de San Ignacio a los Padres de*

Barcelona (3 de Mayo de 1547) (1922, LXIII, 273-88). Fou trobada per l'autor en l'Arxiu del Palau, de Barcelona, del qual aprofita diversos materials inèdits interessants per a la història d'aqueixa Casa.—MARCH, José M.: *El somatén en la Historia* (1923, LXVII, 319-32).—RISCO, A.: *Algo sobre el Infante don Juan de Aragón y porqué renunció al Arzobispado de Toledo* (1926, LXXVII, 22-31, 107-17, 316-26). Segons l'autor l'Infant Joan hauria renunciat més aviat que per raó de desavinences amb la cort castellana, amb el geni de la qual no lligava, pel caràcter del seu pare Jaume II desitjós de tenir el fill prop seu i de procurar a aquest altres dignitats. L'article és fet en bona part amb l'ajut de documents publicats en els *Acta Aragonensia* de Finke.

—*Reseña Eclesiástica*. Barcelona.—CARRERAS, Lluís: *L'Apòstol de Catalunya* (1922, XIV, 49-57). Notes sobre el P. Claret.—PUIG, Sebastián: *Dos códices gregorianos de la Catedral de Barcelona* (1922, XIV, 241-48). Són els de les Homilies de San Gregori (del qual s'ocupa l'autor tot comentant i glossant el treball fet sobre ell per Pere Pujol en *Butll. Bibl. Catal.* IV, 15 i ss.) i el dels Morals o Comentaris sobre Job.—PUIG, Sebastián: *Efemérides balmesianas* (1923, XV, 97-8, 241-3). Sobre Balmes estudiant de Cervera.—MAS, Josep: *Nota Històrica. I. La festa de la Puríssima Concepció de la Verge Maria a la Seu de Barcelona en 1725, 1881 i 1884* (1924, XVI, 255-59) segons documents de l'Arx. Cap. de Barcelona.—MAS, Josep: *Nota Històrica. II. Una possessió parroquial en el segle XIV* (1925, XVII, 75-7) o sigui de Sant Iscle de les Feixes, any 1367. Doc. de l'Arx. Episc. de Barcelona.—MAS, Josep: *Nota Històrica. III. Les relíquies dels Sants Màrtirs de la parròquia de Coll Sabadell* (1925, XVII, 173-81). Doc. de l'Arx. Episc. de Barcelona.—RIUS SERRA, José: *Hispania Pontificia* (1926, XVIII, 247-51). A propòsit de l'obra de P. Kehr, *Forschungen in Hispania vor arbeits Hispania Pontificia. I. Catalanien* (Berlín, 1926).

—*La Revista*. Barcelona.—CAMP, Frederic: *D'altres homes... d'altres jorns* (1812-1813) (1921, pp. 133-35). Sobre la dominació napoleònica a Catalunya.—RAHOLA, Carles: *Les autoritats franceses a Catalunya. El baró de Gerando* (pp. 136-38).

—*Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. Madrid.—CASTAÑEDA Y ALCOVER, Vicente: *Relaciones geográficas, topográficas e históricas del reino de Valencia hechas en el siglo XVIII a ruego de Don Tomás López* (1921, XLII, 85-110, 247-75, 445-67, 641-65; 1922, XLIII, 118-33, 281-96, 434-52; 1923, XLIV, 99-131, 265-72, 363-88, 244-67, 336-52). Aquest treball s'ha publicat en tiratge a part (Madrid, 1919-24; 3 vols.).—ALCOVER, Antonio M.: *Los mozárabes baleares* (1921, XLII, 226-46, 339-60, 513-37). Estudi de les balears amb anterioritat a la Conquesta del rei Jaume, fet amb erudició sovint excessiva i no sempre massa segura.—SALARRULLANA DE DIOS, José: *Estudios históricos de la ciudad de Fraga. La Aljama de Moros de Fraga* (1921, XLII, 361-81, 491-512; 1922, XLIII, 18-44, 197-234, 354-74). S'hi publiquen molts documents de l'Arxiu de la Corona, dels Arxius de Fraga, etc. És un treball que suposa un esforç ben lloable.—PUYOL, Julio: *La Reina Apòcrifa* (1924, XLV, 219-27). Tradueix i comenta la curiosa Acta Capítular de Girona de 1542 publicada per Villanueva, *Viaj. lit.*, XIV, 290.—RÍO TOVÍA, El Barón de: *El ducado y principado de Gerona* (1926, XLVII, 296-99).—MUR VENTURA, Luis: *Genealogía de los Mur* (1926, XLVII, 334-47, 502-13). Treball que, al menys ara que comença, fa l'efecte d'ésser un recull poc garbellat.

—*Revista de Catalunya*. Barcelona.—RAHOLA, Carles: *Estudis sobre la invasió francesa del 1823* (I, 1924, pp. 22-34).—VALLS I TABERNER, F.: *La tradició de la nostra cultura* (I, pp. 35-42).—OLIVA, Víctor: *Sant Vicens Ferrer. (Extracte i comentari del llibre de Mathieu-Maxime Gorce)* (I, pp. 145-58).—PI I SUNYER, C.: *Els factors adversos* (Estudis sobre l'hegemonia peninsular en els temps de la Reconquesta) (I, pp. 232-42).—RAHOLA, Carles: *Un discurs del doctor Tomàs Puig, president de l'Audiència afrancesada de Barcelona* (I, pp. 449-57).—ROVIRA I VIRGILI, A.: *La gran pietat de la nostra història* (I, pp. 536-46). Sobre la restauració dels estudis històrics.—BOSCH I GIMPERA, P.: *La composició ètnica de Catalunya* (II, 1925, pp. 209-17).—DURAN I SANPERE, A.: *La tomba de Pau Claris* (III, 1925, pp. 15-27).—SOLDEVILA, Ferran: *Els monestirs de Montserrat a Austria i Bohèmia* (III, pp. 71-79).—ID. ID.: *Consideracions sobre la Reconquesta* (III, pp. 127-38).—ROVIRA I VIRGILI, A.: *Estudis sobre Guifré I. El nom i sobrenom de Guifré el Pilós* (III, pp. 232-39). *Arribà Guifré I al camp de Tarragona?* (III, pp. 459-64).—SERRA I RÀFOLS, E.: *Ferran el Catòlic i els cosmògrafs catalans* (III, pp. 391-96).—SANAHUJA, fra Pere: *Arnau Mir de Tost (Esbós històric)* (IV, 1926, pp. 26-39).—ROVIRA I VIRGILI, A.: *La genealogia de Guifré I* (IV, pp. 246-60).—SERRA I RÀFOLS, E.: *Lleyda i les torbacions d'Aragó* (a propòsit de la fugida d'Antoni Pérez, el secretari de Felip II) (IV, pp. 398-400).—SOLDEVILA, Ferran: *La figura de Pere el Catòlic en les Cròniques Catalanes* (IV, pp. 495-506).—PI I SUNYER, C.: *Dos anys de vida barcelonina* (notes d'un dietari setcentista) (IV, pp. 507-15).—NICOLAU D'OLWER, Ll.:

Un altre cronista català medieval (el continuador de la Crònica d'en Muntaner) (V, 1926, pp. 12-14). — SERRA I RÀFOLS, J. de C.: *Una figura interessant dels inicis de la decadència: Jachme dez Torrent* (V, pp. 241-47). — SOLDEVILA, Ferran: *La segona i la tercera estades de Jaume I a Mallorca* (V, pp. 268-79). — IDEM, ID.: *Fou Aurembiaix d'Urgell amistançada de Jaume I?* (V, pp. 399-410). — RUBIÓ I LLUCH, A.: *La gestació i el contingut de la «Història d'Atenes» de Gregorovius, en el seu aspecte català* (V, pp. 449-62). — SOLDEVILA, Ferran: *Una al·lusió del trobador Bernat de Rovenhac* (relativa a l'infant Pere, fill de Jaume I i a fets del seu regnat) (V, pp. 497-505). — SAGARRA, Ferran de: *«De re historica»* (relatiu a la Crònica d'En Miquel Parets) (V, pp. 603-12). — SANAHUJA, fra Pere: *Arnau Mir de Tost* (V, pp. 627-40).

— *Revista de Estudios Eclesiásticos*. Madrid. — MARCH, José M.: *Quién y de dónde era el monje manresano amigo de San Ignacio de Loyola* (IV, 1925, pp. 185-93). L'autor conclou, seguint la bibliografia publicada, que era un monjo cistercenc del priorat de Sant Pau, pròxim a Manresa. — IDEM, ID.: *Recorriendo bibliotecas antiguas. I. La Biblioteca Capitular de Tarazona* (IV, pp. 325-29). Fa una breu descripció de cinc manuscrits d'aquesta biblioteca. — BOVER, J. M.: *Tres còdices tarraconenses de la Vulgata* (IV, pp. 382-91). Descriu dos mss. que contenen el text complet de la Vulgata, guardats a la Biblioteca del Seminari de Tarragona, i un de la Biblioteca Provincial, amb l'Evangeli de Sant Mateu amb glosses interlineal i ordinària. Estudia les semblances i variants d'aquests manuscrits i els textos antics francesos, espanyols, arglo-saxons, etc. Els dos mss. que contenen la Vulgata són del segle XIII i havien pertangut als cartoixos de Scala Dei. L'autor creu aquests manuscrits emparentats per l'origen comú.

— *Revista de Menorca*. Mahó. — FLAQUER FÀBREGUES, Juan: *Viaje de Celle a Menorca* (1921, pp. 88-94, 149-57, 183-88, 204-15). Per a la història de la dominació britànica a Menorca. Publicació d'un dietari referent a l'any 1775, traduït del francès. — HERNÁNDEZ SANZ, F.: *Sobre el desastre de 1798* (1922, pp. 33-45). — H[ERNÁNDEZ] S[ANZ], F.: *Relación individual de las honrras se hizieron en la muerte del Rey nro. señor Phylipe quarto en el año de 1666 siendo su lugart^e. de Pdor. Rl. Marchos Sanxo* (1922, pp. 148-56, 182-88, 200-15). — HERNÁNDEZ SANZ, F.: *Constitución de la Universidad de la villa y término de Mahón, durante los siglos XVI, XVII y XVIII* (1922, pp. 94-95, 188-91; 1923, pp. 27-31, 155-58, 187-88, 245-48, 283-86, 378-83; 1926, pp. 218-23, 253-55, 286-87, 315-19). — RIUDAVETS, Pedro: *Apuntes para la historia de Menorca* (1923, pp. 97-112, 129-42). — HERNÁNDEZ SANZ, F.: *Un corsario menorquín (1779-1781)* (1924, pp. 55-64, 67-90, 130-46, 163-80). Història del «Succés». — VICTORY, Antonio: *Gobierno de Sir Richard Kane en Menorca (1712-1736)* (1924, pp. 327-400). — HERNÁNDEZ SANZ, F.: *La colonia griega establecida en Mahón durante el siglo XVIII* (1925, pp. 327-72). — S'hi troben encara altres articles, notes d'arxiu, d'interès local.

— *Revue Hispanique*. New-York-París. — CASTAÑEDA, Vicente: *De Bello Rustico Valentino* (LV, 1922, pp. 447-617). Publica, traduïda a l'espanyol, aquesta obra del P. Josep Manuel Miñana, que es refereix a la guerra de Successió, a València. — LABORDE, Alexandre de: *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* (LXIII, 1925, p. 572 i LXIV, 1925, pp. 1-224). Es una reedició de la coneguda obra de Laborde, sense les il·lustracions, per a suplir la primera edició, de difícil maneig. — DESDEVIZES DU DEZERT, G.: *La société espagnole au XVIIIe siècle* (LXIV, pp. 225-654). Es una reedició corregida de l'obra de Desdevizes «La Société» publicada en 1896, primer dels tres volums dedicats a l'estudi d'Espanya. En les pàgines 262-75 parla d'Aragó, València i Mallorca, utilitzant, gairebé exclusivament la bibliografia.

— *Vida Cristiana*. Montserrat. — J. M. LLOVERA, pvre.: *La Immaculada Concepció en documents antics de Catalunya* (1921-22, IX, 3-12). — *Una data montserratina* (1924-25, XII, 19-24). Document de l'arxiu parroquial de Martorell sobre la translació de la Imatge de la Verge a Barcelona en 1822 i retorn 1824. — A. M. ALBAREDA, O. S. B.: *Privilegi de Montserrat durant els Anys Jubilars* (1925-26, XIII, 33-36). — A. M. ALBAREDA, O. S. B.: *Confraria de la Puríssima establerta a Montserrat el 1737* (83-86). — A. M. ALBAREDA, O. S. B.: *Ofrenes dels fidels a Madona de Montserrat* (130-33, 174-78, 217-20, 257-60, 314-18, 368-71).